De oertijd voor het venster

Manuel van Loggem

bron
Manuel van Loggem, *De oertijd voor het venster*. Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam 1966

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/logg001oert01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

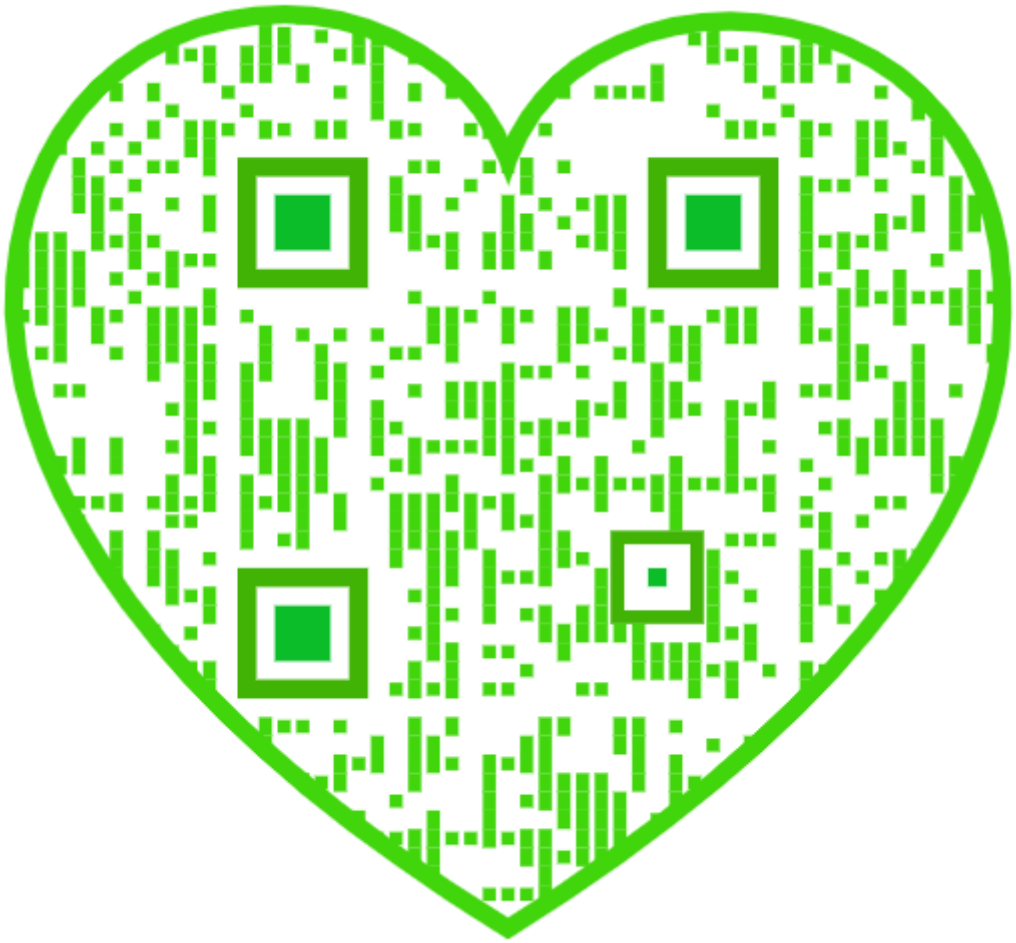

De laatste eer

Als ze me eerder hadden geroepen zou misschien ook de jonge boerenknecht er het leven hebben afgebracht. Nu was hij onder mijn handen gestorven, terwijl de oude grootmoeder, met gipsverband om arm en benen, als een gedeeltelijke mummie in bed lag en het ons met haar bemoeizuchtige kwaadaardigheid kwalijk nam dat het dak van de schuur haar niet ongedeerd had gelaten.

Ze was zo taai als leer, stokkerig mager en ze had een uitbundige, bezeten en verzuurde levenslust waarmee ze het bestaan van anderen naar beste vermogen ondraaglijk probeerde te maken. Ze was eigenares van de boerderij en de anderen waren bang voor haar.

Ik was bij de begrafenis van de boerenknecht. In die afgelegen streken is het de gewoonte dat de geneesheer deelneemt aan de laatste gevolgen van zijn werk. De oude grootmoeder had graag mee gewild. Ze hield van begrafenissen, waarschijnlijk uit leedvermaak. Als ze niet machteloos in het gips had gelegen zou ik haar zeker niet hebben kunnen weerhouden.

Het was mooi weer, met een dunne, heldere voorjaarszon, die al veel warmte gaf. Op het kerkhof was het vol vogelgeluid dat een trillende lijkzang scheen te vormen, waartegen de gebeden, afkomstig van verse graven in de nabijheid, ongezond aandeden. Er waren wat nonnetjes, met heilige huisjes op het hoofd,

waar ze verschrikt doorheen keken met de berustende nieuwsgierigheid van oude vogeltjes.

De uitvaart maakte een kale en haastige indruk; de laatste eer werd goedkoop geleverd. Een paar vage familieleden snikten ingehouden en ritmisch, op een neutrale toon, alsof er weinig verdriet aan was besteed en van de boerderij was alleen de jonge zoon gekomen. Hij had malle Hendrik bij zich, een weesjongen, die hij als goedkope kracht in huis had genomen, en de twee logeetjes uit de stad, een jongen en een meisje van ongeveer zeven jaar. Aardige kinderen vond ik, fris, blond en onbedorven, met heldere, eerlijke ogen en openhartige trekken.

Malle Hendrik was een krachtige, zware kerel, met het lichaam van een man en het gezicht van een niet helemaal afgewerkt kind. Er ontbrak iets aan hem, maar je kon niet aangeven wat. Meestal keek hij goedmoedig, deed zijn werk opgewekt en trok zich weinig aan van de pesterijen die hij moest verduren. Maar soms kon hij onverwacht uitschieten, zonder aanwijsbare reden, alsof zijn trage hersens pas nu een lang geleden belediging hadden verwerkt. Hij was dan niet luidruchtig boos, maar kalm en wreed, bijna beredeneerd, zodat zijn medewerkers op de boerderij bang voor hem werden, al konden ze het pesten toch niet laten.

Nu was hij vrolijk en keek belangstellend rond, naar het graf, naar de mensen in hun uitgestreken pakken; hij deed de vogels na op onwaarschijnlijk natuurgetrouwe manier en uit zijn ogen straalde de glimlachende onbezorgdheid van hen die aan ernst nooit zijn toegekomen.

Op een graf in de nabijheid werd een kruis opgericht. Hendrik en de kinderen holden erheen, gedreven door hun natuurlijke nieuwsgierigheid, maar werden geremd door de ernst van de situatie toen ze bij de mensen waren gekomen, die biddend aan de rand van de verhoging in de aarde geknield lagen. Hun gebed, op de onpersoonlijke toon van een voorgeschreven tekst, was duidelijk hoorbaar, maar niet te verstaan. De kinderen moesten met half geweld worden meegesleept toen de plechtigheid bij ons was afgelopen en we naar de boerderij terug gingen.

Hendrik bleek onder de indruk van het ritueel te zijn gekomen. Op weg naar huis, temidden van de kleine groep die de noodzakelijke bedruktheid na een begrafenis probeerde op te houden, was hij een luidruchtige figuur, die alles wat er gebeurd was nadrukkelijk navertelde. Niemand luisterde naar hem, behalve de kinderen. Met hen kon hij goed opschieten. Ze scholden hem ook niet uit.

‘Kunnen ze er nooit meer uit?’ vroeg hij.

‘Jawel,’ zei de schoolmeester, die ook mee was gegaan. Hij was nog jong en had een, voor deze omgeving, onwaarschijnlijk bleek gezicht. Hij was gekleed in een lange, zwarte jas, die hem belachelijk stond, maar hem tevens een kleine waardigheid gaf, die hem van de boeren onderscheidde.

Ik luisterde met belangstelling. De zure, achterdochtige bewoners van de streek zaten vol verhalen, die men moeilijk kon verenigen met hun hebzuchtige werkdrift en hun gebrek aan humor, maar die iets van

de aangrijpende geheimzinnigheid van een gesloten mythologie uitstraalden.

‘'s Nachts staan ze op uit hun graf. Als geesten. Heb je 's morgens nooit dampen op het veld zien dansen? Dat zijn ze.’

‘Doet het begraven geen pijn?’ vroeg het jongetje. ‘Stikken ze niet?’

‘Nee. 's Morgens, vlak voor ze weer terugmoeten in de grond, zuigen ze lucht uit de longen van levende mensen en daar kunnen ze weer een nacht mee toe.’

‘Ook van ons?’ vroeg het meisje.

‘Alleen als je stout bent.’

‘Alleen heksen doen dat,’ viel malle Hendrik in.

‘Alleen heksen die begraven zijn zonder dat er gebeden voor ze zijn gezegd. Als er gebeden voor ze zijn gezegd kunnen ze het niet doen.’

‘Is dat zo?’ vroeg de jongen.

De schoolmeester knikte, enigszins onrustig, alsof hij van zijn eigen verhaal onder de indruk was gekomen.

‘Gewone gebeden?’ vroeg het meisje. Ze was duidelijk bang geworden.

Hendrik keek geheimzinnig rond, ging toen dicht naast haar lopen en fluisterde haar zijn antwoord toe met een zware stem die door iedereen kon worden verstaan.

‘Nee. Geen gewone gebeden. Heel andere.’

‘Welke dan?’

Maar hij antwoordde niet meer. Ik vroeg me af of hij dat zelf had verzonnen of dat men hem voor zijn

opvoeding een ander verhaal had verteld dan mij. Dat van die speciale gebeden was me onbekend.

Toen we bij de boerderij waren gekomen ging ik nog even naar de grootmoeder. Ze was ongewoon fel en vloekte me uit omdat ze zich niet bewegen kon. Ze knapte flink op. Misschien kon ik de volgende week het gips al losmaken.

Het werk op de boerderij was alweer druk aan de gang toen ik buiten kwam. De dood van de knecht had de dagelijkse gang der dingen nauwelijks verstoord. Malle Hendrik speelde met de kinderen achter het huis. De schoolmeester stond er achterdochtig naar te kijken.

Ik hield me wat achteraf uit angst dat hij met me mee terug zou gaan, maar hij was te veel met het spel van de kinderen bezig om me op te merken.

‘Wat zijn jullie aan het doen?’ vroeg hij streng.

Het meisje keek hem eerst verschrikt aan, maar de schuwe angst in haar ogen veranderde langzaam in brutaal ongeloof. Ze antwoordde niet en wendde zich tot malle Hendrik.

‘Het is niet waar,’ zei ze. ‘Hij weet het niet.’

‘Hij bedondert je,’ fluisterde de zot. ‘Hij weet het wel. Maar hij laat het niet merken.’

‘Wat is er aan de hand?’ vroeg de meester nog strenger. ‘Vooruit, vertel op!’

De blikken van het meisje waren nu laatdunkend geworden, bijna minachtend leek me, maar het jongetje was duidelijk bang.

‘Hendrik zegt dat grote mensen weten wat je denkt, meester.’

‘Dat is ook zo,’ zei hij. ‘Wat jullie denken kunnen we op je voorhoofd zien.’

‘En waarom vroeg u dan wat we aan het doen waren?’ viel het meisje fel in. ‘Kunt u dat niet op ons voorhoofd zien?’

‘Jawel, brutaal loeder,’ zei hij. ‘Maar ik vraag het omdat ik wil weten of je liegt.’

‘Net als een film,’ zei Hendrik peinzend. ‘Op je voorhoofd zien ze het, net als een film. In de bioscoop gaat het ook zo. Achter in de zaal staat iemand die denkt iets en dat kun je op het doek zien.’

Hij wendde zich omzichtig tot de schoolmeester alsof hij hem in een geheim wilde betrekken.

‘Een droom is ook een film. Ik droom vaak. Ik heb een bioscoop in mijn hoofd.’

‘Wat waren jullie aan het doen?’ herhaalde de meester nadrukkelijk.

‘We speelden krijgertje,’ zei het meisje.

‘Je voorhoofd wordt zwart, je hebt gelogen,’ zei hij.

‘Hij weet het dus toch,’ steunde het jongetje.

‘Jullie hebben gelogen,’ antwoordde hij. ‘En als je liegt komt de kerkhofheks. Vertel dus maar gauw de waarheid dan hoeft het nog niet te gebeuren. Wat deden jullie?’

‘Hendrik is ermee begonnen,’ zei het jongetje. ‘Het is zijn schuld.’

Hendrik glimlachte zachtmoedig en bevestigend. Het jongetje keek angstig achterom en ik zag nu dat de zachte aarde van een groentebed was omgewoeld zodat de jonge slakroppen ontworteld op een hoop lagen.

‘Dat is heel stout van jullie,’ zei de meester. ‘Waarom hebben jullie dat gedaan? Waarom hebben jullie de groentetuin overhoop gehaald?’

‘Hendrik zei het. Hij zei dat er een schat in de grond lag.’

‘Is dat waar, Hendrik?’

Hendrik knikte afwezig. De bestraffende toon had geen indruk op hem gemaakt.

‘De schat van de aardmannetjes,’ zei hij. Zijn toon klonk geslepen, alsof hij wel de waarheid zei, maar een diepere oorzaak verborg; toch kon ik me ook weer niet voorstellen dat hij in zijn onnozelheid daartoe in staat was. ‘Als je maar diep genoeg graaft vind je hem.’

Hij sprak geestdriftiger nu, alsof zijn bekentenis verdere voorzichtigheid overbodig had gemaakt. ‘Allemaal goud en edelstenen. Het staat in een boek.’

‘Alles wat in een boek staat is nog niet waar, Hendrik,’ zei de meester vermanend.

‘Jawel,’ antwoordde Hendrik. Hij was onaantastbaar voor deze opmerkingen. Hij hoorde ze wel, maar hij verwerkte ze niet. ‘Alles wat in boeken staat is waar. Die letters zijn niet meer weg te krijgen.’

‘Pas maar op,’ zei de meester. ‘Ik heb jullie al gezegd dat stoute kinderen worden gestraft door de kerkhofheks.’

Het meisje bleef vinnig en brutaal kijken maar het gezicht van het jongetje vertrok van schrik.

‘En wie is dat dan?’ vroeg het meisje scherp.

‘De heks van het kerkhof is een lelijke, ouwe

vrouw met een haakneus en sliertige, grijze haren,’ legde de meester uit.

Ik kende het verhaal. Ik was in mijn eigen jeugd ook bang met haar gemaakt door mijn ouders en had nachten lang wakker gelegen, luisterend naar ieder klein geluid.

‘Ze is de baas van alle heksen. Ze doet de mensen kwaad. Ze komt 's nachts om de lucht uit je te zuigen, maar alleen bij kinderen die stout zijn geweest, want voor brave kinderen is ze bang.’

Het jongetje begon te huilen. De meester trok hem naar zich toe en streelde hem over de haren.

‘Jij hoeft niet bang te zijn. Bij jou komt ze misschien niet omdat je spijt hebt.’ Hij wendde zich tot het meisje. ‘Maar bij haar wel,’ snerpte hij, bijna wraakzuchtig.

‘Die letters zijn niet meer weg te krijgen,’ zei Hendrik nadenkend, met zijn zware stem. Hij had het gesprek over de kerkhofheks niet gevolgd, want hij kon zich moeilijk onttrekken aan een onderwerp waarmee hij eenmaal bezig was. ‘Wat er staat, staat er. Als het niet waar zou zijn zou het 'r niet zo stevig staan.’

‘Ik ben niet bang voor haar,’ zei het meisje. Haar stem klonk fel.

De meester keek haar aan alsof hij haar wou slaan.

‘Je bent brutaal en eigenwijs,’ zei hij hard. ‘Je moet het zelf maar weten. Bij jou zal ze zeker komen.’

Hij draaide zich om en ging weg. De stem van het meisje schalde hem achterna toen hij al op de grintweg liep.

‘Ik ben niet bang voor haar. Laat 'r maar komen.’

Ik ging langs het achterpad naar de hoofdweg zonder dat de kinderen me gezien hadden.

Diezelfde middag moest ik weer langs de boerderij. De jongste dochter van een veehouder was me komen halen omdat haar moeder weer een toeval had gekregen. Toen ik bij de hof kwam stuurde ik het kind vooruit; de aanvallen van haar moeder werden altijd beter met de tijd; hoe minder ik me ermee bemoeide des te sneller zou genezing optreden.

Malle Hendrik en de kinderen waren nog steeds aan het spelen, weer met dezelfde onwaarschijnlijke ernst die me deze morgen al was opgevallen en die me ervan had weerhouden hen te storen. Nu hadden ze een groot, rechthoekig hol in het groenteveld gegraven om hun verborgen schat te zoeken. Het was een enorm gat geworden. Hendrik was nog steeds bezig. Hij stond tot zijn schouders in de grond en zijn machtige armen groeven met grote regelmaat de natte aarde op, die met een zwiep op de groeiende dijk langs de opening werd gesmeten. De kinderen stonden er angstig, enigszins devoot bij. Ze hadden op hun gezichten dezelfde onbedorven, bijna heilige uitdrukking die ik ook tijdens de begrafenis vanmorgen had opgemerkt.

Ze begonnen te zingen, op een halfsprekende toon, een ritmisch wijsje met een eentonige melodie. Ik kon de woorden nauwelijks verstaan, de dwaze, alleen door klank zonder betekenis gekenmerkte woorden van kinderversjes, maar het klonk luguber bij dat diepe gat in het groenteveld, als een ritueel uit een tijd waar-

aan geen volwassene graag herinnerd wil worden.

Het meisje maakte zich los uit het groepje en spoog in de opening met een gebaar vol haat.

‘Kom uit je schuilplaats, ouwe heks. Kom uit je schuilplaats, ouwe heks.’ Ze zei het scherp ritmisch, als een aftelversje, met een melodische versiering. ‘We zijn niet bang voor je. We zullen je wel krijgen.’

Ze herhaalde haar woorden tweemaal op dezelfde toon zodat de indruk van een rituele formule werd versterkt.

Hendrik wandelde om de opgestapelde aarde heen. Hij plukte dingen uit de lucht en maakte het gebaar van iets in het gat te gooien.

‘Nou kan ze geen kwaad meer doen,’ zei hij tegen de kinderen. ‘De gebeden zitten erin. Die zorgen ervoor dat ze geen kwaad kan doen.’

De beelden van het plechtige kinderspelletje bleven me op weg naar de woning van de veehouder hinderen als een wijsje dat ook niet uit het geheugen is te verjagen.

Wat betreft de ziekte van de veehoudersvrouw bleek ik gelijk te hebben gehad; toen ik bij de woning kwam was de aanval al voorbij en ik schreef een zenuwdrankje voor, mopperend, omdat ik lopend de zware en lange weg terug moest. Zelfs met een fiets kon je het afgelegen huis niet bereiken.

Na een uur was ik weer bij de boerderij. De kinderen waren nog steeds op dezelfde manier aan het spelen, maar ze hadden nu het gat dicht gegooid, op een onhandige manier, want er zat een lelijke bobbel in de grond. Ik had meelij met ze want de boer zou woe-

dend zijn om de vernielingen die ze in de groentetuin hadden aangericht bij het graven naar hun schat.

Het meisje knielde neer en prevelde woorden die ik weer niet verstond. Toen ik langs kwam zagen de kinderen me niet, zo verdiept waren ze in hun spel. Ik opende de achterdeur om naar de grootmoeder te gaan kijken, nu ik toch in de buurt was.

Het was donker en stil in de kamer. Ik had gedacht dat ze me met haar gekijf zou begroeten. Waarschijnlijk was ze in slaap gevallen.

Toen mijn ogen aan de duisternis gewend waren zag ik dat haar bed leeg was. Het was onmogelijk dat ze er op eigen kracht uit had kunnen komen, al had ze me wel gedreigd dat ze het zou doen, en ik had uitdrukkelijk bevel gegeven aan de anderen dat ze niet verplaatst mocht worden.

Weer hoorde ik het ritmische, eentonige en doordringende gezang van de kinderen. Ik ging naar het open raam en keek naar buiten.

Malle Hendrik en het meisje lagen geknield op de verhoogde bodem en prevelden klanken waarin ik geen woorden kon onderscheiden.

Het jongetje had van takken een kruis gemaakt en was bezig dit aan de rand van de verhoging in de grond te planten.

De oertijd voor het venster

Zo nu en dan moet de ziel een opfrisser hebben en dan ga ik naar mijn psychiatrice. Zij is wel duur, maar ik ken niemand die zo lang en met zoveel meelevende belangstelling bereid is te luisteren naar zaken die alleen mijzelf betreffen en die ik bij anderen lachwekkend zou hebben gevonden. Maar de deskundigen van de ziel blijven er ernstig bij, want het is hun vak.

Ik voedde haar een paar dromen met duidelijke symbolen, want ik wist dat ze die verzamelde zoals een ander postzegels. Ze had me wel eens verteld dat ze bezig was een boek te schrijven over de betekenis van de opklapbrug in het onbewuste en ik liet dan ook nooit na haar enige fraaie staaltjes van deze wegverbinders aan te bieden.

‘Ik had u dat nooit moeten vertellen,’ zei ze dan. ‘Misschien beïnvloedt het uw dromen.’

Van de divan, waarop ik lag, kon ik door het raam naar buiten kijken. Ik vertelde met welbehagen wat ik anders aan niemand kwijt kan, keek intussen naar de wolken en de bomen en luisterde dromerig naar mijn eigen stem, met de onpersoonlijke goedkeuring van iemand die er niets mee te maken heeft.

Mijn zielzorgster zat naast het raam aan het hoofdeinde van de divan en soms vroeg ze iets, om het verhaal op gang te houden of om te tonen dat ze er nog bij zat en me maar niet liet doorreutelen als een kraan die men heeft vergeten af te zetten.

We waren beiden tevreden, mijn psychiatrice en ik. We wisten wat we van elkaar verwachten konden en er was een mooie verstandhouding tussen ons gegroeid die alleen vaag verstoord werd bij het aanbieden van de rekening.

Ik keek tersluiks op mijn horloge en zag dat het uur bijna was afgelopen en ik dacht eraan dat ieder mens eens in de week deze was- en strijkinrichting van het zieleleven moest bezoeken. Ik zweeg, nog nagenietend van mijn eigen verhaal, tevreden met het zachte herfstweer en mijn makkelijke houding op de divan. Ik had alle zwarte stipjes uit mijn innerlijk weggepraat.

‘Heeft u me vandaag verder niets te zeggen?’ vroeg mijn weldoenster.

‘Ja, nog één ding,’ zei ik. ‘Er staat een brontosaurus voor het raam.’

Ik hoorde dat ze schrok en ik begreep waarom. De milde afwijkingen die ze tot nu toe bij me had aangetroffen gaven geen reden te veronderstellen dat ik eens de symptomen van een zwaar geval zou gaan vertonen.

‘Heeft u de laatste tijd iets over brontosaurussen gelezen?’ vroeg ze aarzelend.

‘Ja, gisteravond nog, in een boek over de oertijd. Ik interesseer mij voor de oertijd.’

‘Dat is te begrijpen,’ zei ze haastig. ‘En bent u er heel zeker van dat u deze brontosaurus werkelijk ziet?’

‘Ja,’ antwoordde ik. ‘Ik ben er heel zeker van.’

‘Heeft u ooit wel eens last gehad van hallucinaties?’

‘Nooit.’

‘Het is ook niet erg,’ zei ze, met die nadrukkelijke

geruststelling die me ongerust zou maken, als ik me niet zo behaaglijk had gevoeld.

‘Ziet u hem nog?’

‘Ja, hij staat voor het raam en kijkt naar binnen.’

‘Hoe ziet hij er uit?’

‘Precies zoals in de boekjes. Een kleine, slimme kop met priemende oogjes. En een enorm lange hals, erg slank, net als een palmboom. Dat beest moet wel een verdieping hoog zijn om door het raam te kunnen kijken. Ik dacht dat ze waren uitgestorven.’

Ze zweeg lange tijd. Blijkbaar moest ze haar houding bepalen.

‘We zullen nog maar even doorgaan,’ zei ze ten slotte argeloos. ‘Ook al is het uur om. We zijn nu juist zo prettig bezig. We moeten die brontosaurus even uit de weg helpen. Het is de oertijd in uzelf die door de ramen gluurt. Het is alles heel eenvoudig.’

‘Hij knipoogt,’ zei ik. ‘Ik heb nog nooit zo iets gezien.’

‘Als u denkt aan iemand die knipoogt, wat is dan het eerste beeld dat bij u opkomt?’ vroeg ze haastig.

‘Mijn moeder,’ antwoordde ik prompt. Ik wist wat er van mij werd verwacht en het was trouwens de waarheid.

‘Juist, mooi.’ Haar stem klonk opgewekt. We waren op vertrouwd terrein. ‘Uw moeder. Als ik nu het woord brontosaurus zeg, wat moet u daar dan bij denken, wat doet zich dan direct aan u voor?’

‘De oertijd,’ antwoordde ik zonder aarzelen. Ik was getraind op deze vragen. ‘Mannen in beestevellen die hun vrouwen bij de haren achter zich aan slepen. En

de grote vrijheid van zeden die in deze tijden moet hebben geheerst.'

'Juist,' zei ze. 'We zijn gelukkig spoedig tot een oplossing gekomen. U zult zelf wel begrijpen wat dat visioen te betekenen heeft gehad. Uw eigen primitieve verlangen, de overblijfselen uit de oertijd die nog in u leven, hebben u aangekeken. Het is niets om u ongerust over te maken. Denk er maar niet meer aan. Beschouw het als een droom met open ogen. Dromen vergeet je ook gauw.'

Ik stond op en gaf haar de hand.

'Dank u wel, dokter,' zei ik. 'Het was erg prettig. Ik voel me heel opgelucht. Maar wat de brontosaurus betreft, hij is er echt. Hij staat er trouwens nog.'

Ze zuchtte en streek met haar hand over de ogen.

'Komt u morgen maar terug, dan maken we dat wel in orde.'

'Kijkt u zelf dan maar,' zei ik. 'Hij knipoogt weer.'

Ze keek naar het raam. Haar ogen werden dubbel groot. Ze gilde met een snerpend, zaagachtig geluid. Het deed me onaangenaam aan. De brontosaurus schrok en dook weg. Mijn dokter viel flauw. Ik legde haar op de divan en toen ze weer bij kwam zei ik zachtjes: 'Maakt u zich maar niet ongerust. Deze beesten zijn onschadelijk. Het zijn planteneters.'

Ze sloot de ogen weer. Ik streelde haar hand en ging naar beneden. De brontosaurus stond nog op de stoep. Ik nam het beest bij de halsband, die op manshoogte aan zijn nek vastzat en trok hem mee naar het politiebureau.

De man met de snor

Het is moeilijk goed talent te vinden, ook voor de kleine kroegen en duistere vermaakslokalen die ik voornamelijk tot klant heb. De televisie heeft de smaak van de mensen verpest. Ze meten de prestaties van de artiesten die ze onder hun borreltje in hun kroegen kunnen bekijken af naar wat ze van de grote jongens in het vak op het scherm kunnen zien. Zelfs de grofste lolgenieter heeft praatjes gekregen en daarmee moet ik rekening houden. In het begin dacht ik dat mijn vak voorgoed verloren was gegaan. De mensen bleven liever thuis om kankerend te kijken naar wat ze toch niet leuk genoeg vonden. Maar het bleek dat ze tenslotte weer gingen verlangen naar het kontakt met levende grapjassen, met wie ze zich genoeg verbonden konden voelen om hun tekortkomingen te aanvaarden. En daarom doe ik weer redelijk goeie zaken tegenwoordig. Maar ik moet er wel harder voor werken dan vroeger. Dat vind ik niet erg. Het brengt me vaak tot in de uithoeken van de wereld en ik hou van reizen al is het avontuur er een beetje uit geraakt. Ik heb bij de Bedoeïenen in de Libanon Danny Kaye op de buis gezien en toen ik voor het eerst de wonderen van Xelatzocopl in de laagvlakte van Mexico zag vond ik dat het tegenviel want de kleuren waren op de film veel echter geweest. Maar het blijft toch wel een plezierig bestaan. Ik huur artiesten uit de hele wereld voor nachtklubs en kroegen met levend amusement in de hele wereld. Mijn groot-

ste probleem is om goed talent te vinden vóór het onbetaalbaar is geworden.

Die avond in die kleine havenplaats in Venezuela was het zo heet dat ik meer vocht uit mijn huid verloor dan ik door mijn keel kon verwerken. Ik zat in een nachtklub waar ik vaak behoorlijk vakwerk had gezien, want er kwamen veel zeelui die door ervaring in ettelijke havens veeleisend waren geworden. Ik had nu de indruk dat mijn avond verloren was. Er waren danseressen geweest die met hun naakte buik moesten vergoeden wat armen en benen niet tot stand konden brengen, er was een zanger met een elektrische gitaar die veel onherkenbaar lawaai maakte en dan waren er een paar grappenmakers die ik niet kon verstaan, maar die ook weinig moesten betekenen omdat de zaal er lauw onder bleef. Ik had al betaald en wou weggaan toen er een kleine man het podium op kwam. Ik bleef eigenlijk uit medelijden zitten. Ik had niet verwacht, dat waar dan ook een dergelijk uitgemelkt nummer nog enige kans kon hebben. Een imitatie van Charlie Chaplin is het laatste waartoe in ons vak iemand kan komen en ik vroeg me af wat de direktie van het lokaal bezield moest hebben om die afgetakelde komiek toe te laten. Hij was zonder enige fantasie opgemaakt: slobberbroek, zwart vest, gescheurde jas, bolhoed en rotting. En natuurlijk had hij het zwarte snorvierkant onder de neus dat het kenteken is van het gezicht van de grote voorganger.

De man deed een klein, eenvoudig nummer dat ik me nog vaag kon herinneren uit een oude een-akter van Chaplin. Ook dat had hij nog gejat.

Het werd stil in de zaal. De zeelui keken. Ik hield mijn adem in. Het was slecht wat dat mannetje deed. Hij was meelijwekkend. Hij kon niet zingen. Zijn bewegingen waren hoekig en misten vooral de vakkundige soepelheid die iedere beroepsartiest, ook al is hij nog zo slecht, van de amateur onderscheidt, ook al is die nog zo goed. Maar er straalde een bezeten echtheid van hem uit die iedere kritiek versmoorde. Plotseling kwam het me voor of hij niet de schlemiel was die iemand imiteerde die een schlemiel imiteerde, maar of hij ons door zijn vermomming zijn eigen noodlot toonde. Ik schaamde me bijna om zijn hulpeloosheid, zijn opgelapte waardigheid, zijn visioenen van grootsheid die steeds in vernedering eindigden en de bijna tastbare wraaklust die hij in zijn eentje uitleefde als het gevaar voorbij was. Zijn nummer duurde niet meer dan een kwartier. Tegen het einde maakte hij nog een paar onnozele danspasjes en toen hij afging kreeg hij geen applaus. Maar het bleef een tijdlang stil in de zaal.

Ik kon mijn indrukken niet onmiddellijk verwerken en dat maakte me onrustig. In het algemeen weet ik al na de eerste minuten van opkomst of ik iemand kan gebruiken. Ik heb daar gevoel voor. Daar verdien ik ook mijn brood mee. Want voor het engageren van beroemdheden hebben ze mij niet nodig. Maar nu was ik onzeker. Ik wist dat deze man een derderangs nummer opvoerde en het dan ook nog zo slecht deed, dat je er zelfs in een hoerenkast geen poot voor op elkaar kon krijgen. Maar achter zijn beklagens waardige onbeholpenheid zat een kracht die weinig van doen had

met vakmanschap, maar die indruk maakte door een werkelijke bezetenheid die bij beroepsmensen ontbreekt. Echt gevoel is op de planken trouwens niet goed. Dat brengt het publiek in verlegenheid. Maar wat die kleine man aan wanhoop, grootheidswaan en haat wist over te brengen greep je toch bij de keel, zonder dat je de pest in kreeg. En dat was toch wel iets bijzonders. Na mijn tweede borrel wist ik dat ik zou proberen hem te boeken.

Hij was niet meer in de kleedkamer. Dat verwonderde me want meestal hebben artiesten meer dan tien minuten nodig om zich te verkleden en af te schminken. Zijn collega's wisten niet waar hij woonde. Hij was de vorige maand komen aanzetten en de baas had hem eigenlijk uit medelijden aangenomen. Hij scheen er slecht aan toe geweest te zijn, helemaal verwaarloosd en verhongerd. Hij was een beetje een zonderling, zeiden ze. Hij sprak bijna nooit met iemand, misschien omdat hij slecht Spaans sprak en verstond, misschien omdat hij iets te verbergen had, wat bij dit soort mensen veel voorkwam en misschien doodgewoon omdat hij een zonderling was. De collega's hadden daar nooit goed over nagedacht. Ze bemoeien zich in het algemeen weinig met elkaar. Ze verstaan elkaar trouwens slecht. Het internationale Engels dat ze spreken is net voldoende voor het uitdrukken van de eenvoudigste begrippen van het dagelijkse leven. Maar ze werden het er wel over eens dat de man een zonderling moest zijn. Ook in de ergste hitte liep hij in een lange jas, waaronder hij zijn komediantenvodden droeg. Omdat hij pas laat in de avond kwam en 's nachts ging, had

hij daar, wat het straatpubliek betreft, geen last van.

De baas wist wel waar hij woonde. Hij wist ook hoe hij heette, maar hij liet duidelijk merken dat hij er geen eed op kon doen of een burgerlijke stand, waar ter wereld dan ook, daarvoor verantwoordelijkheid zou willen aanvaarden.

Ik vroeg hem van welke agent hij hem had gehuurd, maar het bleek dat hij op een avond gewoon was komen binnenstappen en om een optreden had gevraagd. Hij had wat voorgedaan.

‘Ik vond het slecht,’ zei de baas. ‘En toch heb ik hem genomen. Iedere avond verbaas ik me weer. Ik vind het altijd even slecht en altijd ben ik weer blij dat ik het toch heb gedaan. Die man héét wat, maar ik mag verrekken als ik weet wat het is.’

Ik ging meteen op weg naar het hotel. Het was nog licht op straat maar in de hoeken van de huizen lag al wat duisternis. Het bleef heet. De naderende avond bracht geen verkoeling. Uit de kroegen kwam harde muziek die een mengtoon van geluid vormde dat prettig werd om te horen. Mensen stonden voor hun deuren en deden niets. Het was of ze me nastaarden, maar waarschijnlijk stonden ze er alleen maar om wat langzamer te leven dan het hun overdag vergund is. In de buurt van de haven werden de huizen lager, het stonk er erger en het was er bijna donker. Ik vroeg aan een vrouw van het beroep waar ik moest zijn en ze gaf me rustig antwoord, zonder me tot klandizie op te wekken. Iets in mijn houding laat ze voelen dat ik enigszins een vakgenoot van ze ben en ik zelf voel dat ook, al kan ik niet goed nagaan waar de overeenkomst ligt.

Misschien omdat de kunst die ik verhuur ook van tamelijk primitieve aard is.

Het hotel was helderder dan ik had gedacht. Het was een hoog huis met een goed verlichte gang en met een eigenaar die er netjes uitzag. Het was een van die verblijfplaatsen voor arme artiesten die toch genoeg kunnen betalen om minimale eisen te stellen. Je kon zien dat de lakens voor iedere nieuwe gast verwisseld werden. Ik vroeg aan de baas of meneer Chapman thuis was en ik verwachtte al dat hij de naam niet zou kennen, want ik vond hem te veel op Chaplin lijken om echt te zijn. Ik had gedacht dat de armzalige namaker zelfs de naam van zijn voorbeeld had geïmiteerd. Maar hotelhouders in dit soort buurten houden zich daarmee niet op. Die willen paspoorten zien want de politie is streng op zulke zaken, vooral in streken waar hij omkoopbaar is en aan arme mensen niets kan verdienen.

‘Ja. Hij is op zijn kamer,’ zei de hotelhouder. ‘Hij is trouwens altijd op zijn kamer.’

‘Heeft u een afspraak met hem?’ vroeg hij vlak daarop.

‘Ik wil hem spreken,’ zei ik. ‘Ik heb misschien werk voor hem.’ Hij haalde zijn schouders op.

‘Een vreemde vogel. Hij betaalt zijn huur op tijd maar dat is dan ook alles. Ik heb al de tijd dat hij hier woont misschien nog geen tien woorden met 'm gesproken. Wat mij betreft zou hij net zo goed van Mars gekomen kunnen zijn. Een spion van Mars.’

Hij lachte en wees op de stapel kinderstrips op zijn schrijftafel. Links was de stapel die hij al had gelezen en rechts wat hij nog moest afwerken.

‘Hij is dus nog nooit eerder hier geweest?’ vroeg ik.

‘Nee. En ook de andere jongens kennen hem niet. Ze denken dat-ie een beetje geschift is. Dat denk ik ook. Hij is meestal vriendelijk genoeg, maar soms kijkt-ie me aan of ik een soort ongedierte ben. Griezelig is dat. Dat doen de jongens natuurlijk wel eens meer. Je weet hoe dat is met artiesten. Al mogen ze alleen maar een mop vertellen waar Noach al niet meer om lachen kon, dan denken ze nog dat ze te goed zijn voor het Palladium. Daar kan ik tegen. Maar bij hem is het anders. Verdomd als het niet waar is dat ik in m'n schulp kruip als hij me aankijkt.’ Ik kon het me voorstellen. Ik had hem bij zijn tienderangs werk bezig gezien en hij had me zo ver gekregen dat ik hem in zijn hok ging opzoeken. Hij woonde op de vierde verdieping. Er was een kleine, goedlopende lift, maar op de gang was het donker. Ik kon nauwelijks het nummer van de kamer zien. Ik klopte aan en ik hoorde niets, maar ik wist dat hij thuis moest zijn en ik bleef wachten. Net toen ik voor de tweede maal wilde kloppen ging de deur met een ruk open en ik voelde me alsof ik op een onzuiver spelletje werd betrapt. Even had ik het gevoel dat hij mijn bewegingen had voorzien. Het maakte dat ik me een kort ogenblik onzeker voelde maar toen ik hem goed bekeek vervaagde dat onmiddellijk. Hij was kleiner dan ik hem op het toneel had geschat. Hij was mager en pezig. Het verbijsterde me toen ik merkte dat zijn snor echt was, diep-zwart, geverfd natuurlijk, maar echt. Zijn gezicht werd door zenuwtrekkingen geplaagd die van zijn mond naar zijn voorhoofd liepen. Zijn ogen waren bijna zwart en ke-

ken fel. Hij was gekleed in de nagebootste vodden waarin hij zijn nummer had gebracht. Het leek nu alsof hij ze als echte vodden droeg.

Hij bleef me zwijgend aanstaren maar hij hield de deur open. Ik schoof langzaam naar binnen en ging zitten. De kamer was beter gemeubileerd dan ik had verwacht. Het viel me op dat er geen enkel teken van een persoonlijke bewoning te bekennen was.

De man ging tegenover me zitten.

‘Wat komt u doen?’ vroeg hij tenslotte.

Hij sprak Engels met een duidelijk accent, maar ik kon het niet thuisbrengen, al ben ik goed in die dingen, want ik moet veel omgaan met mensen uit allerlei landen en ik kan meestal wel horen waar ze vandaan komen. Zijn accent herkende ik echter niet. Toen bedacht ik dat hij misschien zijn uitspraak ook verzonnen had, als een soort vermomming, net als zijn vodden. En daarom sprak hij misschien zo weinig.

Ik legde hem uit dat ik zijn nummer had gezien, dat ik er wat in zag en dat ik hem wel zou kunnen plaatsen op redelijke voorwaarden.

Hij hoorde me beleefd aan en schudde toen het hoofd.

‘Nee,’ zei hij.

‘Waarom niet?’ vroeg ik.

Hij haalde zijn schouders op. Hij maakte me zwijgend duidelijk dat het gesprek wat hem betrof was afgelopen en ik stond al op om weg te gaan toen ik door een onverklaarbare woede werd aangegrepen. Ik had er geen zin in me door zo'n miezerige potsenmaker de deur te laten uitjagen. Ik wou weten waarom hij me zo

hooghartig behandelde. Ik wou hem ook duidelijk maken dat hij niet bang voor me hoefde te zijn als hij iets op zijn geweten had. Ik kende genoeg eigenaars van vermaakslokalen die met het invullen van de aanvrage voor werkvergunning makkelijk iets over het hoofd zagen. Ik legde hem dat uit. Voorzichtig, maar toch duidelijk genoeg. Eerst begreep hij me niet en toen werd hij kwaad. Hij ging rechtop staan. Zijn magere lijf werd pezig en gespannen. Zijn ogen fonkelden.

'U kunt gaan,' zei hij hees.

Wat er toen in me omging kan ik nu nauwelijks navoelen. Ik voelde me beledigd en vernederd. Het was vooral het onachtzame gebaar van zijn hand dat me prikkelde. Het was of hij een bediende ontsloeg.

'Nu moet je eens goed horen,' zei ik bijna fluisterend, omdat ik me moest dwingen mijn stem niet in woede te laten uitschieten. 'Ik bied je fatsoenlijk werk aan tegen fatsoenlijk loon. Je bent een achtste-rangs grapjas en alles wat je doet is zo schaamteloos gejat dat ik bijna bewondering voor je brutaliteit heb gekregen. Maar toch heb je iets en ik had je een kans willen geven om iets meer te bereiken dan mogelijk is in die gore kroegen waar je nou je fratsen maakt. Het is jouw zaak om dat niet te willen. Ik wil ook verder niets met je te maken hebben, maar je moet niet denken dat je me als vuil kunt behandelen. Ik ken jouw soort. Jullie zijn nog niet geschikt om in kleine letters onderaan op het programma van een feestavond met bal na op de kermis in Koedorp te staan, maar jullie denken dat je beter bent dan Chaplin zelf. Maar eenmaal zal de werkelijkheid tot die botte hersens van je moeten doordringen.

En dan zul je nog eens bij me komen smeken. Als het zo ver is zal ik je nog helpen ook. En nou kun je doodvallen.'

Ik zag dat ik hem getroffen had. Ik dacht dat hij gek zou worden van woede en haat. Hij bewoog nauwelijks maar ik zag het aan zijn gezicht. De ogen trokken vreemd weg en hij trok zijn bovenlip zo ver omhoog dat het tandvlees zichtbaar was. Ik geloof dat hij me vermoord zou hebben als hij het had gedurfd. Maar ook al was ik groter dan hij, toch werd ik bang voor hem. Toen ik achteruit naar de deur liep hield hij me tegen.

'Wacht even,' zei hij. Zijn accent was dikker dan daarnet maar nog steeds onherkenbaar. 'Ik weet niet waaromik jedatzeg, maar ik wou je laten beseffen hoe dom je bent. Je weet niet tegen wie je spreekt. Besef je wel dat miljoenen zich schor hebben geschreeuwd om me toe te juichen. Ik ben de grootste van mijn tijd geweest. Ik heb de wereld in mijn hand gehad. En jij komt hier om me te huren. Je beseft niet wie je voor je hebt anders zou je nooit de moed hebben opgebracht om het me zelfs te vragen.'

Ik had nu medelijden met hem en toch kon ik mijn angst niet kwijtraken. De man was gek, maar de echtheid waarmee hij sprak overweldigde me. Ik heb vaker meegemaakt dat artiesten net iets te veel overnemen van de figuur die ze nabootsten om helemaal zichzelf te blijven en dat is een vorm van krankzinnigheid, maar zo erg en zo volkomen had ik het nog nooit meegemaakt. Ik kon me niet onttrekken aan de gedachte dat de man misschien de waarheid sprak. De laatste

films van Chaplin waren slappe aftreksels van zijn vroegere grootheid geweest. Hij was het mannetje met de snor dat hem beroemd gemaakt had ontrouw geworden. Misschien dat hij nu zichzelf wilde bewijzen dat hij uit eigen kracht en zonder de faam van vroeger nog een publiek kon vermaken. En dan kon hij natuurlijk alleen terecht in het soort gelegenheden waar ik hem had gezien: ver van de mogelijkheid van ontdekking. En dat zijn nummer zo slecht was werd dan ook begrijpelijk. Niemand is in staat zichzelf goed te imiteren.

Ik keek de man aan. Ik kende de portretten van Chaplin, maar ik kon niet nagaan of hij het was die voor me stond. De man had zich zo goed opgemaakt dat het gezicht achter zijn masker onherkenbaar was. Mijn medelijden werd groter. Wie hij ook was, hij moest een treurig leven hebben.

‘Ik zal u niet langer ophouden,’ zei ik. ‘Ik begrijp u. Goedendag, meneer Chaplin.’

De man schudde zich los uit zijn verstarring. Hij haalde diep adem. Hij richtte zich op. Zijn rechterarm schoot omhoog, met uitgestrekte vingers.

‘Sieg Heil!’ riep hij.

Toen ik bij de deur nog even omkeek stond hij nog steeds in deze houding.

Een hondeleven

Ik stond voor het raam en keek naar buiten. Ik kon merken hoe koud het moest zijn door de harde toon van het landschap, kaalgeveegd door de herfstwind, droog en broos. Het was de eerste verjaardag van Eva's dood en ik werd mij daardoor scherper bewust van mijn eenzaamheid. Ik wou dat het ging regenen, dat zou de lijnen van het landschap zachter maken, maar het was al weken lang droog geweest. Even had ik het gevoel dat ik door het drinken van water de regen zou kunnen dwingen, maar dat verdween spoedig. Ik schoof de gordijnen weer dicht en ging bij de kachel zitten. De kamer was helder, netjes opgeruimd. Ik ben hierin uiterst nauwgezet. Om die dingen hoefde ik Eva niet te missen. Toen ik de krant opnam om verder te gaan met wat me niet interesseerde hoorde ik een zacht gejank buiten. Het was zo doordringend en dichtbij dat ik weer opstond en de deur open deed. De kou kwam binnen als een onverwachte gast. Op de stoep zat een hondje, een wollig, zwart beest, met spitse oren. Het keek me aan of het me speciaal had geroepen. Ik gaf het een harde trap want ik hou niet van honden en deed snel de deur weer dicht. Toch kon ik niet meer rustig lezen. Het verwonderde me dat ik buiten niets meer hoorde en toen tenslotte het zachte, smekende, bijna gesprek-achtige janken weer klonk was ik er enigszins blij om. Het hondje zat weer op de stoep en keek me aan alsof het me had vergeven. Ik liet

het binnen en het holde dadelijk naar de divan en ging op een kussen liggen met de poten onder zich gevouwen. Een ogenblik kreeg ik een visioen van Eva. Het was haar geliefde plekje en ze had er vaak op dezelfde manier gezeten met de benen onder zich. Het hondje keek me star aan. Ik naderde het langzaam, de hand opgeheven, alsof ik het weer wilde slaan, maar het bewoog zich niet. Het was of het me de gelegenheid wilde geven goed te zijn. Ik moest er om lachen, streelde het beest en haalde toen de biefstuk uit de kast die ik voor mezelf had bestemd. Het hondje snuffelde eraan, probeerde ervan te eten, maar het brok vlees was te groot voor hem. Ik sneed het in stukjes en het diertje at het toen op met een bedaarde beschaving die bijna menselijk was. Ik kreeg plezier in zijn aanwezigheid. Het gaf me inderdaad het gevoel dat ik minder eenzaam was.

Plotseling ging de telefoon. Ik schrok. Ik was in geen maanden opgebeld. Sinds de dood van Eva niet. We hadden alleen gemeenschappelijke vrienden bezeten en ik wilde met hen niets meer te maken hebben. Eerst wilde ik het signaal negeren, maar de bel bleef gaan en tenslotte nam ik de hoorn op. Ik hoorde een zachte, lage vrouwenstem, die me vaag bekend voorkwam, als uit een droom of een valse herinnering. Ze sprak zodra ik de hoorn opnam, zonder op mijn hallo te wachten.

‘Ik kom terug bij je,’ zei ze. ‘Het spijt me dat ik je verdriet heb gedaan. Ik hoop dat je me zult vergeven. Ik hield van hem. Maar ik kom bij jou terug.’

‘U bent verkeerd verbonden,’ antwoordde ik koel,

maar ze had mijn antwoord niet afgewacht, ik sprak in een dood toestel.

Ik was geërgerd, zoals ik me altijd kwaad maak om mensen die een verkeerd nummer aanslaan en daarmee anderen last veroorzaken. Maar mijn ergernis had nu een meervoudige ondergrond, omdat de vage bekendheid van de gehoorde klanken me bleef verontrusten.

Het hondje begon te janken, kalm, met afwisselende toonhoogte, alsof het sprak in klanknuances en het keek me aan met een ernstige trek rond bek en ogen alsof het me iets duidelijk wou maken. Zo sterk was die indruk dat ik naar de deur ging om te kijken of er iemand buiten stond. Er was niemand. De duisternis had het uitzicht beperkt tot de naaste omtrek. Ik werd bang en onrustig en wist dat er weer een van die buien van onberedeneerde paniek op komst was, die in scherpe tegenstelling stonden tot de berustende kalmte die ik mij na Eva's dood had verworven. In deze toestand overviel me het gevoel of iemand mij waarschuwde voor een onbekend gevaar. Maar ik wist nooit of ik uit mezelf of van buiten de waarschuwing ontving.

Plotseling schrok ik, zo hevig dat de angst erdoor werd verlamd, maar spoedig was een nieuwe angst ingetreden, met dezelfde duizelingwekkende hevigheid. Ik had de stem uit de telefoon herkend. Er was geen twijfel mogelijk. De lage, wat hese stem, met de plotseling uitschietende verhogingen en de vragende, aarzelende klank alsof de spreekster bij voorbaat om verontschuldiging vroeg. Het was de stem van Eva geweest, van mijn vrouw, die een jaar geleden was ge-

storven. En dat vond ik niet het ergste. Ik kon mij voorstellen dat ik haar stem zou herkennen in de woorden van een ander, omdat verlangen vaak het oordeel dwingt. Maar wat zij had gezegd was gelijk aan wat ik eens had gehoord, ook door de telefoon, toen ik alleen thuis zat en bang was voor de eenzaamheid, toen ze me had verlaten voor een gezamenlijke vriend en me had gezegd dat ze bij me terug zou komen. Woordelijk hetzelfde had ze gezegd, ook zonder op mijn antwoord te wachten.

De tijd had zich vergist en een minuut uit het verleden laten ontsnappen.

Ik stond langzaam op, liep zorgvuldig naar het toestel en trok de stop uit het contact. Nu kon geen stem van buiten me meer bereiken.

De dingen in de kamer kregen een verscherpte helderheid, het schilderij aan de wand, Eva's portret op mijn tafel en het hondje op de divan, het zwarte, kleine beest, dat me onafgebroken aankeek alsof het kon vermoeden waarmee ik me bezighield.

Ik wantrouwde het beest nu. Ik vond het vreemd dat het zo onverwacht voor mijn deur had gestaan, juist op de avond dat ik Eva's stem had gehoord. En de blik waarmee het me aankeek beviel me ook niet. Die was te begrijpend, meelevend en tegelijk nieuwsgierig. Ik voelde dat het beest zich afvroeg hoe ik op het telefoongesprek had gereageerd.

Ik haalde diep adem om die gedachte te verdrijven en slaagde daar tenslotte in. Ik ging naar het beest toe en streelde het achter de oren. De hond kreunde van genoegen en liet de kop op het kussen zakken. Het

deed me weer denken aan het gebaar van Eva als ik haar over de haren streelde. Ze kon op dezelfde manier het hoofd op het kussen laten zakken en spinnen van genoegen.

En toen besefte ik dat mijn handen nat waren. Nat van water. Eerst had me dat niet verwonderd. Het hondje was van buiten gekomen. Het zag er goed verzorgd uit, maar het had misschien uren in de regen gelopen. Maar plotseling herinnerde ik mij dat ik naar regen had verlangd vlak voordat het beest was verschenen. Dat ik naar buiten had gekeken en de herfst te hard had gevonden voor mijn toestand. Er was in weken geen regen geweest en toch was de pels van het hondje doorweekt. Er was zelfs een vochtige plek van in het divankleed gekomen. Nu was het zaak goed na te denken. Ik wilde niet alleen meer blijven met het beest dat me met zijn zwarte, ronde, doordringende ogen bleef aanstaren alsof het de gedachten uit mijn schedel wou kijken. Maar ik zou het daartoe geen gelegenheid geven. Ik moest vriendelijk blijven om het niet argwanend te maken. Weer voelde ik sterk dat ik niet van honden hield. Ik had het dier nooit binnen moeten laten al zou het me de hele nacht hebben opgejaagd met dat treiterende gejank. Maar ik moest niets laten merken van mijn haat en mijn afkeer en daarom ging ik naar de kast en nam een suikerklontje uit de pot. Eva had veel van klontjes gehouden en vaak had ik haar gevoerd, zoals men een hondje voert, het stukje suiker hoog opgeheven. Dan sloot ze haar ogen en deed haar mond open zodat ik de tong kon zien, die een diep rode kleur had, veel roder dan de mijne, en

de smalle tanden die zo klein waren dat het leek of ze er meer van in de mond had dan ieder ander mens. En als ik dan het klontje niet liet vallen sprong ze plotseling op en hapte het uit mijn handen, nog steeds met gesloten ogen.

Ik wist nog niet wat ik moest doen. Het zou er van afhangen of het hondje van suiker hield en hoe het zou eten. Mijn hart klopte zo hevig dat mijn handen ervan beefden. Ik hield het klontje boven de bek van het beest. Het sloot de ogen en sperde zijn muil open. De tong was onwezenlijk rood, de tanden waren geel en smal, weinig gepunt, bijna menselijk. Ik bleef het klontje hoog houden. Het beest schoot naar boven en hapte het weg, de ogen nog steeds gesloten. Hierdoor werd mijn besluit bepaald. Ik ging naar de klerenkast en trok mijn winterjas aan, voor het eerst in het seizoen. Er zaten mottenballen in en de scherpe, onmenselijke geur ervan deed me goed, alsof ik me daarmee van ieder ander kon afsluiten in een eigen wereld met een eigen maatstaf.

Het hondje sprong op van de divan en jankte, kort en hevig, en duidelijk in grote angst. Het probeerde de deurknop te bereiken.

‘Op die manier kom je er niet uit,’ zei ik hard. Het dier stoof door de keuken naar de achterdeur, waarop een voetenknop is gemonteerd, omdat Eva vaak met een vol theeblad de tuin inging, in de tijd toen we nog vrienden hadden. Het dier morrelde met zijn poten aan de knop. Ik had mijn jas aan en was klaar om te vertrekken. Toen ik het beest oppakte spartelde het zo hevig tegen dat ik het eerst weer liet vallen, maar wel-

dra had ik het stevig beet. Het was klein en niet tegen mij opgewassen.

Buiten kalmeerde ik het schepsel met zachte woorden, die meer door klank dan door inhoud betekenis hadden. Het werd stil, niet uit kalmte, dat kon ik voelen aan het hijgen van het hart, maar uit verdoving. En zo, met teder strelen en doezelende praat, droeg ik het naar het kanaal. Ik dacht eraan dat mijn winterjas er schade door zou lijden dat het dier nat was. Nog altijd was het donker langs de vaart en er brandden nog geen lantarens, ondanks de vele ingezonden stukken in de krant en de protesten bij de Gemeenteraad, nadat Eva er was verdronken, op een avond, even koud en duister als deze.

Ik hield de keel van het beest dicht, tot ik geen beweging meer voelde. Het ging makkelijk en zonder tegenstand. Toen ik de hond daarna in het water liet vallen voelde ik dezelfde wroegingloze opluchting die ik had ondervonden, precies een jaar geleden, op dezelfde plek, toen ik Eva in de vaart had laten glijden.

De man in het bed

In het tweede bedrijf van Cyrano de Bergerac wordt danig en deskundig gevochten en alle toneelspelers die op de toneelschool schermles hebben gehad kunnen er bevallig mee uit de voeten. Christiaan Breedveld had nooit een vakopleiding gehad. Hij was uit belangstelling aan het toneel gekomen, hij toonde al spoedig talent, hij was jong en bruikbaar en nu had hij zich ontwikkeld tot een eersterangs tweede plans akteur. Hij moest vaak de rollen achter de hoofdrol vervullen, een nuttige bezigheid die hem altijd met een vage weerzin vervulde. Hij had ook graag eens een leidende rol willen zijn, maar hij wist dat hij er niet geschikt voor was en dat hij zijn leven zou eindigen als een betrouwbare en noodzakelijke medewerker van een voorstelling. Ook nu weer had hij een mooie rol gekregen, achter de oude Roelofs, die nog lenig Cyrano kon spelen. Christiaan was Christian. Misschien had de regisseur zich enigszins door de naamsgelijkenis laten leiden, maar weer speelde Christiaan de man achter de hoofdrol, was hij het mikpunt voor de talenten van de ander en iedere avond als hij de ander in zijn naam zijn verzen hoorde spreken voelde hij met bitterheid dat hij in deze rol de rol van zijn leven als rolspeler vertolkte. Misschien dat hij daarom zo onzeker was bij het schermen. De jonge jongens met minder talent bewogen zich veilig, maar Christian had op deze avond zoveel woede uit te leven dat hij zich te veel liet gaan en een flinke

schram over zijn gezicht kreeg. De wond was niet ernstig, maar bloedde toch en Christian had pas gelegenheid er iets aan te doen toen hij in het spel buiten gevecht was gesteld. Hij was gesneuveld en kon naar huis gaan en omdat het bloed op zijn gezicht was opgedroogd besloot hij het te laten zitten en zich ook niet af te schminken. Hij was bang dat er anders besmetting zou optreden. Hij zat alleen in de kleedkamer die hij met Cyrano deelde. De kamer was koud en verveloos, een kleedkamer in een provinciale schouwburg waar de traditie dat akteurs reizende zwervers waren nog leefde. Christian voelde zich verlaten, pakte zijn kleren in zijn koffertje en besloot meteen naar zijn hotel te gaan dat dicht bij de schouwburg lag.

‘Een rotavond, een rotrol en een rotpubliek,’ dacht hij, toen hij langs de achteruitgang naar buiten ging. Hij was ontmoedigd. Hij besefte wat hij was en voelde wat hij wilde zijn. Bij het eerste applaus stond hij naast Cyrano, maar als het publiek doorging met klappen moest onvermijdelijk het ogenblik komen dat Cyrano door zijn medespelers alleen werd gelaten. En iedere avond was Christiaan bang voor dit ogenblik. Hij wist dat hij zijn noodlot onderging.

Hij liep met gebogen hoofd, diep in gedachten. Op een avond zou hij alleen op het toneel staan om te danken voor het applaus.

Hij was zo verdiept in deze droom dat hij pas na enkele minuten merkte dat hij in een walm van lawaai liep. Luidsprekers pompten opwekkende muziek tegen de huizen. Er was veel licht, winkels waren open en mensen zwermden lachend, lallend en zingend op

straat, in de vreemdste kleren uitgedost. Christiaan besefte dat hij in deze bonte verzameling klederdrachten niet meer opviel. Hij had zijn jas eerst zorgvuldig dichtgeknoopt, maar het was warm en hij nam hem nu over de arm. Een merkwaardige opluchting overviel hem dat hij in de kleren van zijn rol zich niet meer hoefde te onderscheiden van de anderen. En plotseling besefte hij dat het carnaval was. Veel mensen hadden maskers opgezet die met hun groteske verstarring op lugubere manier levend schenen te zijn. Christiaan voelde hoe hij in een wereld van overjarige monsters was terechtgekomen, die uit het verleden waren overgebleven en met wrede wellust op hun prooi wachtten. ‘Op mensen zoals ik,’ dacht hij, ‘die ongemerkt onder ze terecht zijn gekomen. Laat ik oppassen dat ze me niet te pakken krijgen.’

Want het was hem opgevallen hoe bloeddorstig de maskers waren. Kwade geesten uit oude dromen drongen door de straten, maakten lawaai, hosten als op een ongebreideld offerfeest waarvoor het slachtoffer nog gezocht moest worden.

In het begin had hij zich nog afgevraagd of hij niet mee zou gaan doen, een of andere kroeg binnenstappen en het gezelschap opzoeken van een stel anonieme pretmakers die zich vandaag te buiten konden gaan omdat ze morgen geen verantwoording hoefden af te leggen.

Maar hij was moe, hij besefte dat hij de volgende morgen weer vroeg op pad moest zijn en hij voelde zich ook onwerkelijk tussen de vermomde feestvierders die zich niet voor hun beroep verkleed hadden.

Plotseling was het of hij in een straat was terechtgekomen die leek op het oorspronkelijke stadsbeeld maar er ook in kleine mate van afweek, zoals in een kleurendruk soms twee lijnen langs elkaar schuiven en het hele beeld daardoor schimmig maken.

‘Ik moet gauw naar bed,’ dacht Christiaan. ‘Het lijkt wel of ik nu al aan het dromen ben.’

Ook de muziek werd zwakker en onwezenlijker. De schorre klanken uit de luidsprekers kregen een lichte glans, er kwam een bijna onherkenbare melodie te voorschijn, dansend en schuimend, als wijsjes uit het onbekommerde verleden waarvan Christiaan nu het kostuum droeg.

In de straat waar zijn hotel lag was het stil. Het lawaai uit de hoofdstraat was duidelijk herkenbaar als vreemd en ver.

‘Dilettanten,’ glimlachte Christiaan bij zichzelf. ‘Ze weten niet hoe ze een kostuum moeten dragen. Ze zijn zo duidelijk verkleed. Daaraan kun je de echte akteur herkennen. Die heeft een ander kostuum aangetrokken, maar hij is nooit verkleed.’

De baas van het hotel was verbaasd hem te zien. Christiaan had er wel vaker gelogeerd en de baas kende hem.

‘Wat jammer dat u niet gereserveerd hebt,’ zei hij. ‘Ik heb geen kamer meer vrij. U moet rekenen dat het hier flink druk is met het carnaval.’

‘Ik heb besteld,’ zei Christiaan kortaf.

‘Nee, nee. Anders zou ik het wel weten.’

Christiaan werd plotseling zo moe dat hij midden in de gang in slaap had kunnen vallen. Hij had er geen

behoefte aan met de baas van het hotel in debat te treden. Hij wist zeker dat het gezelschap een kamer voor hem had besproken en hij was niet van plan weer weg te gaan, maar hij wist ook met zekerheid dat hij er geen ruzie om zou maken. Hij had die kamer besteld, hij had recht op die kamer en hij zou die kamer krijgen.

De man achter de balie moest iets gemerkt hebben van deze zachtmoedige vastberadenheid, want hij sloeg vermoeid een groot boek op en kontroleerde zorgvuldig de bezetting van de kamers.

‘Er is echt niets over,’ zei hij tenslotte zuchtend.

‘Ik ga in ieder geval niet weg,’ zei Christiaan. ‘Al zou ik op de grond in de gang moeten slapen.’

‘Ik heb alleen kamer achttien. Daar staan twee bedden. Dat ene bed is nog leeg. Als u er geen bezwaar tegen hebt om met een vreemde in één kamer te slapen dan vind ik het goed.’

‘Breng me er maar heen,’ zei Christiaan. ‘Het kan me niets schelen.’

‘Als die ander het maar goed vindt.’

‘Dat zien we dan wel.’

‘Op uw verantwoording,’ zei de baas en hij ging Christiaan voor naar de tweede verdieping waar hij voorzichtig een deur open maakte. De stilte die naar buiten stroomde had een eigenaardige, bijna beschimmelde diepte, alsof hij uit een grafkelder kwam die een paar eeuwen lang gesloten was geweest.

‘Hij slaapt al,’ zei de hotelhouder.

‘Gaat u maar,’ zei Christiaan. ‘Ik vind het bed wel. Ik kan mijn ogen bijna niet open houden. Zodra ik een kussen aanraak slaap ik al.’

Toen Christiaan in de kamer stond had hij moeite het knopje van het licht te vinden. Er hingen opvallend dikke gordijnen voor de ramen zodat er geen straaltje licht binnen kon komen. In de duisternis probeerde Christiaan iets te horen. Zelfs de grootste stilte heeft kleine geluiden, maar nu hoorde Christiaan niets, ook niet de zachte klanken van iemand die in een kleine ruimte slapend ademhaalt.

Christiaan tastte langs de wand, eerst links dan rechts en toen herinnerde hij zich dat hij in zijn met kant versierde achterzak van zijn lange jas een doosje lucifers had. Hij stak er één aan, ontdekte vlak bij een tafel met een kandelaar en stak een kaars aan. Het licht flakkerde onrustig, als met tegenzin, door de duisternis en liet meer vermoeden dan het zichtbaar maakte. Christiaan zag schaduwen van een kast, een paar stoelen en achter in de hoek een bed waarin de eerste gast moest liggen.

Het ergerde Christiaan dat zijn vermoeidheid verdwenen scheen te zijn. Hij voelde zich enigszins onrustig en zag er tegen op te gaan slapen in die kamer waar hij de aanwezigheid van een slapende tweede wist zonder dat de man zich ook maar met enig geluid kenbaar maakte.

‘Er is niemand,’ dacht hij. ‘De waard moet zich vergist hebben. Ik heb trouwens een kamer besproken. Misschien heeft hij me voor een ander aangezien dan ik ben, omdat ik verkleed was. Hij heeft me voor een of andere onverwachte carnavalganger aangezien.’

Hij nam de kaars en ging naar het bed. Toen hij er nog enige stappen vandaan was, wist hij dat hij toch

niet alleen was, want de schaduwen rond de dekens lieten een verhoging vermoeden en toen Christiaan naderbij kwam zag hij dat er een mens moest liggen die dekens over zich heen had geslagen.

‘Vreemd in die hitte,’ dacht Christiaan nog. Hij voelde zweet langs de verf op zijn gezicht druppelen. Hij hield zijn ademhaling in om die van de ander te kunnen horen, maar hij hoorde alleen het doffe kloppen van zijn eigen hart. Het verontrustte hem zo dat hij de dekens oplichtte. De figuur in het bed bewoog niet. Christiaan hield de kandelaar dichterbij. Hij zag een nog jonge man met diepe groeven om de lippen die er op wezen dat de eerste jeugd al voorbij moest zijn. De man was helemaal gekleed. Hij droeg kleren die Christiaan vaag bekend voorkwamen tot hij plotseling besefte dat ze uit hetzelfde tijdperk stamden als de kleren die hijzelf droeg. Hij keek nauwkeuriger en wist toen dat ze uit hetzelfde toneelstuk kwamen. Op bed lag iemand in de kleren van Le Bret, een rol die Christiaan vroeger had gespeeld toen hij nog niet tot de grootste hoogte van het tweede plan was doorgedrongen. Ze leken veel op die van Christiaan. Ze moesten van dezelfde verhuurder zijn.

Eerst dacht Christiaan dat zijn collega die nu Le Bret speelde op bed lag, maar hij merkte onmiddellijk dat hij zich vergist moest hebben ofschoon de man hem wel bekend voor kwam.

Zijn verrassing iemand gezien te hebben met bijna dezelfde kleren was spoedig uitgewerkt en nu voelde Christiaan hoe een ontzetting hem beving, die klaar had gelegen om zich te uiten, maar nu pas zich hele-

maal kon doen gelden. Christiaan werd koud en rilde. Hij wilde schreeuwen maar zijn mond bleef stijf gesloten.

De man in bed was dood.

Toen Christiaan zich weer kon bewegen liep hij op het bed toe en bekeek aandachtig het gezicht van de dode man. Hij zag nu dat hij een rode streep over het gezicht had, alsof hij met een scherp voorwerp was geraakt. De wond was echter niet diep. Het bloed was in kleine druppels opgedroogd. De man keek alsof hij van schrik gestorven was. Zijn ogen stonden open, zonder uitdrukking, maar om zijn mond lag de angst verstard in lijnen die op een grijns leken.

‘Ik moet de dokter halen,’ dacht Christiaan.

‘De dokter kan hier niets meer doen,’ dacht hij vlak daarop. ‘Maar ik moet toch iemand waarschuwen. De baas van het hotel. Ik kan hier vannacht natuurlijk niet slapen. Ik ben doodmoe. Misschien is er een ander hotel te vinden.’

Hij wilde de dekens weer over het gezicht laten zakken maar hij werd tegengehouden door een lichte verwondering. Weer kwam sterk de indruk bij hem op dat hij de man moest kennen. Hij keek nauwkeuriger en toen kwam in een flits de zekerheid dat hij dit gezicht eerder op die manier had gezien, toen hij eens in de spiegel had gekeken en in een onachterhaalbaar ogenblik van zelfherkenning zichzelf had waargenomen met het oog van een vreemde.

Hij wist het nu zeker. Hij lag zelf in bed.

De beginregel van een oud liedje kwam bij hem op. De ochtend gaat op zachte wieken. De regel verander-

de. De paniek gaat op zachte wieken ging het door hem heen en toen begon zijn hart met lange signalen te slaan, zo hevig dat het was of hij met een tom-tom op verre afstand mededeling deed van zijn eigen dood. De schimmen van het carnaval die hem zojuist op straat nog hadden gelokt om mee te gaan moesten nu weten dat hij stijf op bed lag en dat hun vloek hem had getroffen. Hij kon de wellustige grijns op hun maskers zien en hij kon hun rituele bloedzangen horen op het ritme van de elektrische gitaar.

Pas toen Christiaan weer op straat stond wist hij dat hij snel de deken over het gezicht had gegooid, dat hij de trappen was afgehold en nu liep hij doelloos rond, haastig, bezeten, dankbaar dat hij zo hevig ademen moest dat de angst geen gelegenheid kreeg in zijn lichaam voelbaar te worden.

Het was opvallend stil buiten. Het feest scheen afgelopen te zijn. Er viel een kleine regen. Christiaan liep voort, in de richting van de schouwburg, niet omdat hij daar heen wilde gaan, maar omdat het de enige weg was die hij kende.

Uit een zijstraat kwam een bromfietser. Hij had een masker op. Christiaan voelde hoe hij van achter werd aangereden. Hij viel, zonder pijn, maar toen hij zich wou oprichten was hij machteloos. De bromfietser was al uit het gezicht verdwenen, alleen het geluid van zijn voertuig hing nog in de straat. Het verwonderde Christiaan dat hij geen pijn voelde. Hij wou schreeuwen en werd duizelig. Toen hij weer bijkwam wist hij niet hoelang hij op straat gelegen had, maar in zijn gevoel moesten het maar enkele ogenblikken geweest

zijn. Ook de duisternis en de stilte waren gelijk gebleven. Christiaan probeerde op te staan. Het lukte hem met weinig moeite. Hij betastte zichzelf en merkte dat hij niet gewond was. De duizeligheid die hij bij het opstaan nog had gemerkt verdween snel. Ook de angst was verdwenen. Hij kon zich niet meer voorstellen dat hij in de hotelkamer een dode man had zien liggen die zozeer op hemzelf had geleken dat een ander het niet geweest kon zijn.

‘Ik moet het me verbeeld hebben,’ dacht hij. ‘Het kwam omdat ik zo moe was. En omdat die hotelhouder maar steeds beweerde dat er iemand in dat bed moest liggen.’

Hij ging door de achterdeur weer het hotel binnen. Hij voelde zich kalm toen hij zijn kamer binnenkwam. Hij kon ook onmiddellijk de knop van het licht vinden. Het bed was leeg. Wel lagen de dekens rommelig door elkaar, maar Christiaan herinnerde zich dat hij dat zelf had gedaan.

Hij voelde zijn vermoeidheid terugkomen. Hij wou gaan slapen. Hij ging aangekleed op bed liggen en trok de dekens over zich heen. Onmiddellijk voelde hij zich in de slaap wegzinken, vol welbehagen.

Hij werd weer wakker toen hij de deur hoorde opengaan. Het was nog donker in de kamer en Christiaan verbaasde zich daarom, want hij voelde zich uitgerust en vond het vreemd dat de nacht nog niet om was. Er viel een zacht schijnsel van de gang in de kamer.

Christiaan hoorde de stem van de hotelhouder.

‘Hij slaapt al,’ zei de stem.

Een ander antwoordde hem.

‘Gaat u maar. Ik vind het bed wel. Ik kan mijn ogen bijna niet openhouden. Zodra ik een kussen aanraak slaap ik al.’

Christiaan wilde opstaan om de ander, die binnenkwam, te begroeten. De stem was hem bekend voorgekomen. Maar de slaap zat nog in zijn ledematen en hij kon zich niet bewegen.

Het licht op de gang was uitgegaan. Christiaan hoorde hoe de ander in de kamer rondscharrelde en tenslotte de kandelaar op het bureau vond. In het zwakke licht zag hij een man op zich afkomen, gekleed in het kostuum dat duidelijk de afkomst van de toneelverhuurder aangaf. Het was het kostuum van Cyrano. De man kwam op het bed toe en sloeg de dekens op. Hij schrok, maar gaf geen geluid. Christiaan herkende hem nu. Zijn eigen trekken vond hij weer in het gezicht van de ander. Hij wilde zich oprichten maar hij kon zich niet bewegen. De ander holde de kamer uit.

‘Hij lóópt zelfs als ik,’ ging het door Christiaan heen. Toen werden de gedachten zwart in zijn hoofd.

Kom in mijn armen, Stella

Het laatste en het eerste dat Johan Stellenwerf zich kon herinneren waren de wolken die de aarde voor hem afsloten. Toen hij wist dat hij de beheersing over het vliegtuig had verloren verbaasde hij zich over de vlakheid van de angst die hij voelde opkomen en die hem nauwelijks aangreep. Zijn toegespitste aandacht bleef beperkt tot de grijze massa die hem spoedig omwikkelde als een luchtig graf. Er was een kleine breuk in zijn bewustzijn, totdat hij dezelfde ervaring voor de tweede keer beleefde, maar nu in omgekeerde richting. Eerst was hij naar de wolken toegevlogen, nu zweefde hij eruit omhoog, alsof het graf hem had teruggekaatst. Later wist hij dat er tussen deze twee ervaringen een week had gelegen.

Toen de wolken rond hem wegdreven zag hij een gezicht voor zich oprijzen, het liefste, mooiste en edelste gezicht dat hij ooit had gekend en het flitste door hem heen dat er dus engelen moesten bestaan. De engel sprak met een duidelijke menselijke stem, iets dat Johan enigszins teleurstelde. Hij had meer klokjesachtig geluid verwacht.

‘Hij heeft zijn ogen opengedaan,’ sprak de engel. ‘Goddank.’

Een andere menselijke stem klonk op de achtergrond, een mannenstem.

‘Hij heeft het gehaald.’

‘Zal ik bij hem blijven, dokter?’ vroeg de engel.

‘Ja, dat is goed. En waarschuw me dadelijk als er iets bijzonders aan de hand is. Hij is bij u in goede handen, zuster.’

Johan zag nu dat de engel een verpleegsterskapje droeg. Ze had blond haar en grijze ogen. Ze glimlachte. Plotseling wist Johan dat hij leefde in de bekende wereld van vroeger. De zekerheid dat hij niet gestorven was verbaasde hem eerst en toen nam een overweldigende vreugde bezit van hem. ‘Ik leef, zuster,’ fluisterde hij, ‘ik leef.’

‘U moet stil blijven liggen. U moet u rustig houden.’

‘Ik heb dorst, zuster.’

Ze gaf hem te drinken en ondersteunde zijn hoofd. Hij lag dicht tegen haar aan en kon haar borsten voelen aan zijn oren, onder haar stugge uniform. Dit gaf hem een weldadige geruststelling in zijn kinderlijke hulpeloosheid. Zolang ze hem zo tegen zich aan hield was hij veilig.

Hij kon nu ook om zich heen zien en herkende duidelijk de inrichting van een ziekenhuis. Links van zijn bed stond een scherm, in de hoek van het kamertje rechts was een tafel met medische instrumenten. Door het hoge raam kwam zonlicht.

‘Wat is er gebeurd?’ vroeg hij, maar hij wist het al. Het vliegtuig was verongelukt, maat hij was gered.

‘Hoe lang heb ik hier gelegen?’ vroeg hij meteen weer.

‘Een week,’ antwoordde de zuster. ‘Maar u moet nu weer gaan slapen. U hebt veel rust nodig. De dokter zegt dat u buiten gevaar bent.’ Ze legde hem weer op het kussen en hij sloot de ogen. Hij was moe. ‘Hoe

heet u?' vroeg hij. Het spreken viel hem nu zwaar.

'Stella,' zei ze. Hij knikte bevredigd. Dat was een goede naam voor haar. Hij haalde zijn hand van onder de dekens en greep naar de hare. Het hinderde hem even dat ze aan zijn gebaar niet tegemoet kwam, maar vermoeidheid overviel hem meteen en hij sliep al voordat hij zijn teleurstelling kon verwerken.

Toen hij weer wakker werd voelde hij zich verfrist en volledig deelgenoot van de wereld die hij al meende verlaten te hebben. Hij leefde nog en hij kon het feit weer zonder verbaasde dankbaarheid aanvaarden. Stella zat weer naast zijn bed alsof ze niet weg was geweest, terwijl hij wist dat hij lang geslapen moest hebben.

'Dag Stella,' zei hij.

'Goedemorgen meneer Stellenwerf. U hebt heerlijk geslapen.'

'Noem me Johan.'

'Goedemorgen, Johan. Hoe voel je je nu?'

'Uitstekend. Ik heb honger. Is er wat te eten?'

Ze glimlachte en wilde van haar stoel opstaan. Maar hij sloeg zijn armen om haar heen en zoende haar. Haar glimlach bleef onveranderd, alsof ze zijn gebaar had verwacht. 'Misschien doen al haar patiënten dat,' dacht Johan geprikkeld. 'Het hoort waarschijnlijk bij het werk. Ze worden er voor betaald. Vriendelijk zijn hoort gewoon bij hun beroep. Een verpleegster is een halve hoer.'

Nu stond ze op en bracht hem eten. De tederheid waarmee ze de lepel naar zijn mond bracht verwarde hem en iedere wrevel verdween. Stella was weer zijn

engel geworden, de enige vrouw in de wereld die voor hem bestond in dit hospitaal in dit verre land. Zijn hele bestaan was zozeer in die kleine kamer gekoncentreerd dat hij besefde hoe alles wat hier gebeurde ook voor zijn verdere leven kenmerkend zou worden. Hij kende Stella iets meer dan een week, maar deze dagen waren zo zwaar in zijn bestaan dat ze alleen met jaren vergeleken konden worden.

Toen hij gegeten had stopte ze hem in. Haar gezicht was nu vlak bij het zijne. Hij was te moe om haar vast te pakken en hij zoende haar alleen met het gebaar van zijn lippen op deze korte afstand tussen hen in. Hij zag hoe ze schrok, zich snel herstelde en toen voelde hij haar lippen. De aanraking was heel kort.

‘Dank je wel,’ zei Johan en sliep in.

Nu voelde hij zich na ieder ontwaken steeds krachtiger worden. Spoedig voelde hij zich zelfs in staat rechtop te gaan zitten bij het eten, maar zodra hij dit probeerde leek het of zijn krachten verdwenen en moest hij toestaan dat Stella hem hielp. Ze was dan steeds dicht bij hem, zat op het bed en hij hield haar hand vast, of sloeg zijn arm om haar middel. Ook streelde hij haar over de borsten in een kort gebaar, bang dat ze zijn hand zou wegschuiven. En soms wilde hij dat ze het zou doen. Want ze bleef vreemd onbewogen, alsof ze die aanraking niet voelde, alsof een onzichtbaar pantser haar beschermde.

Op een dag scheen de zon met meer dan gewone hevigheid op het witte laken.

‘Ik zou graag naar buiten willen,’ mijmerde Johan. ‘Zou dat kunnen Stella? Ik weet niet eens waar ik ben.

Ik ben hier zomaar uit de wolken komen vallen, maar ik weet niet hoe het er hier uitziet.'

'Er zijn palmen,' zei Stella geduldig, 'en tussen die palmen staan ijzeren barakken waar op sommige plekken de roest doorheen komt. Gegolfd ijzer. Grijs.'

'En verder niet?'

'In de haven zijn wat kroegen. Niet veel. Het hospitaal is het voornaamste gebouw op het eiland. Je bent erg goed terechtgekomen.'

'Mag ik naar buiten?'

'Nog niet. Je moet nog even geduld hebben.'

'Wanneer dan wel?'

'Als de dokter het goed vindt.'

'Maar ik voel me al beter. Als je me niet tegenhoudt ga ik op mijn handen staan om het je te bewijzen.'

Ze schrok. Even leek het of ze zou gaan huilen. Toen glimlachte ze.

'Je bent nog te zwak om zelf de lepel aan je mond te brengen. Je hebt veel bloed verloren. Heb nog maar even geduld.'

Toen ze van zijn bed wou opstaan hield hij haar tegen. Zijn handen waren inderdaad te zwak. Ze stond al.

'Blijf nog even zitten,' smeekte hij.

Ze ging dadelijk weer zitten en streelde hem over het hoofd.

'Wil je met me trouwen?' vroeg Johan.

'Je bent nog zo jong,' zei ze. 'Ik ben misschien zeven of acht jaar ouder dan jij. Dat kan toch niet goed gaan.'

'Wil je?'

‘Ik mag je nu nog geen antwoord geven. Nu ben je ziek, helemaal van mij afhankelijk. Ik mag je pas antwoord geven als je weer naar buiten kunt.’

‘Goed, daar reken ik dan op. Ik zal niet van gedachten veranderen.’

Nu ging ze de kamer uit maar ze kwam gauw terug. In de korte eenzaamheid had Johan zich onbevredigd gevoeld. Stella was altijd zo ver van hem af in haar ontwijkende tederheid. Soms had hij het gevoel dat hij toch niet meer leefde en dat hij in de voorhof van het paradijs terechtgekomen was, een streek waar de gelukzaligheid wel kon worden voorgesteld, maar niet volledig bereikt, zodat de zielen geleidelijk aan het hoogste geluk konden wennen.

‘Ga naast me zitten,’ zei hij, toen ze met de medicijnen bezig was. Ze gehoorzaamde onmiddellijk.

‘Ben je echt?’ vroeg hij.

‘Ja,’ zei ze.

‘Maar hoe weet ik dat ik je niet droom?’

‘Wat maakt dat uit, als je jezelf meedroomt?’

Dit antwoord trof hem. Ze had gelijk. Maar tegelijk werd het hem bewust dat een kleine verschuiving in de eigenheid van de dingen hem dwong zich met het vraagstuk van het verschil tussen droom en werkelijkheid bezig te houden. Hij sloeg zijn armen om haar heen. Ze hielp hem zich op te richten en hij bleef met zijn hoofd tegen haar borst leunen.

‘Waarom blijf je zo ver van me?’ vroeg hij. ‘Als ik je omhels is het of je je inspant om net te doen of het je niet kan schelen.’

‘Het kan me veel schelen,’ zei ze zacht, maar met

grote nadruk. ‘Heel veel. Verschrikkelijk veel. Hoor je dat? Heel veel.’

Hij zuchtte opgelucht en gleed terug in de kussens.

‘Ik droom niet,’ zei hij. ‘Nu weet ik zeker dat ik niet droom.’

Stella was nu ook veel meegevender geworden. Als hij haar omhelsde en streelde leefde ze met hem mee en kon hij haar toegevende bewegingen in zijn vingertoppen voelen.

Toen de dokter hem onderzocht en Stella als bewonderende ondergeschikte naast hem stond ondervond Johan dat als een onderbreking van hun intimiteit die hem bijna vijandig op de vragen van de arts deed antwoorden.

‘Voel je je nu sterk genoeg om op te staan?’ vroeg de dokter plotseling. De vraag schokte Johan. Zijn leven was verdeeld in twee episoden, vóór en in het ziekenhuis. Als hij opstond zou hij aan een nieuw tijdperk beginnen.

‘Allang,’ antwoordde hij.

‘Goed,’ zei de dokter. ‘Dan kan je het vandaag met zuster Stella proberen.’ Hij knikte vriendelijk en ging heen.

‘Stella,’ zei Johan. ‘Hoor je dat? Het mag. Ik wil meteen beginnen.’ Ze bewoog zich echter niet. Ze stond bij het venster met het gezicht half van hem afgekeerd. Het leek of ze hem niet gehoord had.

‘Hoor je me niet?’ vroeg hij scherp. Hij verdacht haar er nu van dat ze hem niet wilde helpen met opstaan omdat ze dan weer aan haar trouwbelofte zou worden herinnerd.

Ze draaide zich naar hem toe.

‘Zou je niet even kunnen wachten? Tot morgen misschien. Je bent nog erg zwak. Het zou je allemaal erg kunnen tegenvallen.’

‘Nee. Ik wil nu. De dokter heeft gezegd dat het kan.’

‘Het is vaak een grote schok, dat opstaan. Je kunt je beter misschien nog wat voorbereiden.’

‘Nee. Help me.’ Het klonk als een snauw of als een bevel.

Ze ging langzaam op hem toe en hielp hem eerst rechtop in bed. Hij probeerde uit eigen kracht uit bed te stappen, maar dat lukte hem niet. Hij voelde zich krachtig genoeg, maar hij was blijkbaar toch te zwak. Stella nam hem met beide armen vast en hielp hem op de grond. De vloer scheen te golven en het bloed in zijn hoofd moest nog wennen aan de staande houding, maar spoedig voelde Johan zich er weer mee vertrouwd. Hij haalde diep adem. Hij ging weer volledig leven. Het viel hem nu pas op dat hij in een uitermate wijde, slobberige nachtjapon was gekleed, een vormeloos stuk wit doek zonder mouwen, dat tot op zijn tenen hing. Hij moest er om lachen.

‘Het lijkt wel of ik nog onthuld moet worden,’ grinnikte hij.

Stella lachte niet mee. Ze keek hem star en angstig aan.

‘Kijk niet zo benauwd,’ zei hij. ‘Het gaat prachtig. Ik sta al helemaal vast op de grond. Ik ben nog wat hobbelig in de benen maar dat is gauw genoeg afgelopen.’

Toen zag hij dat op een stoel zijn uniform lag, met

alle kleurige strikjes die hij al had verdiend. De aanblik van zijn eigen kleren maakte hem blij. In uniform zou hij ook een ander mens zijn. Hij voelde zich gezond en krachtig en liep haastig naar de stoel, maar de korte inspanning had hem zo verzwakt dat hij nu niet meer uit eigen beweging zijn witte nachtjapon over zijn hoofd kon uittrekken.

‘Je moet me toch even helpen, Stella,’ zei hij verontschuldigend en glimlachend.

Ze liep snel op hem toe. Vóór ze hem kon aanraken omhelsde hij haar, maar nam vlug zijn handen terug toen hij merkte dat ze er weer onverschillig onder bleef.

‘Ik ben alleen patiënt voor haar geweest,’ dacht hij bitter. ‘Toen ik ziek was moest ze vriendelijk zijn. En nu ik beter ben is het afgelopen.’ Hij keek haar verwijtend aan. Ze huilde geluidloos. Weer omhelsde hij haar, enigszins beschaamd om zijn naaktheid.

‘Ik zal je met je uniform helpen,’ zei Stella.

Hij strekte zijn handen uit om ze in de mouwen van het jasje te steken. Toen zag hij dat hij bij het ongeluk beide armen had verloren.

Koning der Joden
Een kerstverhaal

Aan alle bewoners van het land was aangezegd dat er een volkstelling zou worden gehouden. Iedere inwoner moest zich melden en er heerste grote beroering onder de Joden, want het land was bezet door een leger dat hun vijandig gezind was. Nu was er in die dagen een Joodse vrouw genaamd Maria, die een kind verwachtte en die zich niet wilde aanmelden omdat zij de bezettingsmachten niet vertrouwde. Ze besloot te vluchten naar het buitenland, maar haar man, een goedmoedige lafaard die uit angst het beste hoopte, verzette er zich tegen. Op vluchten stond een strenge straf, waarvan hij zeker was, terwijl het zich onderwerpen aan de volkstelling en de registratie misschien minder gevaar inhield dan zijn vrouw vermoedde. Maria was echter opvallend doortastend, waarschijnlijk omdat het kind dat zij verwachtte haar eerste was en ze er zich meer verantwoordelijk voor voelde dan haar man. Ze dreigde zelfs zonder hem te vertrekken en hij voelde dat zij het ernstig meende en besloot met haar mee te gaan, zonder het er mee eens te zijn, maar niet krachtig genoeg zijn eigen wil door te zetten.

Het was in de donkerste tijd van het jaar toen ze vertrokken. Maria was bijna uitgerekend, het kind in haar was onrustig geworden door haar eigen onrust en bijna was ze besloten te blijven, omdat ze niet wist of ze de reis nog wel kon volbrengen. Haar man probeer-

de weer haar het dubbele gevaar van haar besluit bij te brengen.

‘Niet alleen dat we ons aan straf blootstellen als we vluchten,’ zei hij, ‘maar er is kans dat het kind onderweg geboren wordt.’

‘Het kind is hier niet veilig,’ zei ze halsstarrig. En toen voegde ze er fluisterend aan toe, beschaamd om haar gedachten, maar toch gedwongen ze uit te spreken: ‘Hij moet gered worden. Ik weet dat ik een zoon bij me heb en dat hij een groot man onder de Joden zal worden.’

Het was nacht toen ze vertrokken, omdat ze hun vlucht ook voor hun lotgenoten geheim wilden houden. Ze waren te voet en hadden wat ze mee konden nemen in een kleine wagen verpakt die ze achter zich aan sleepten. Het was hun bedoeling in het donker over de grens te sluipen en in een minder vijandelijk land een schuilplaats te vinden.

Toen ze pas van huis waren braken de wolken door en werden de sterren zichtbaar. Er was een dag tevoren sneeuw gevallen waardoor de nacht doorzichtig werd. De avondster schitterde zo helder dat het leek of zij zich verdubbeld had.

‘Dat is een goed teken,’ zei Maria. Ze ademde zwaar, ze voelde haar lichaam heviger dan ooit.

Toen ze de stad uit waren moest ze aan de kant van de weg gaan rusten. ‘Het is of het kind in me huilt,’ zei ze. ‘Ik hoor het in mijn voorhoofd.’

‘We moeten verder,’ zei haar man angstig. ‘Als ze ons hier vinden zijn we verloren.’

Hij hielp haar overeind en ondersteunde haar. Ze

deed haar best om te lopen, maar tenslotte kon ze de inspanning niet meer volhouden.

‘Het komt,’ zei ze. ‘Het kind komt. Ik heb pijn, maar ik vind het niet erg.’

Na enige tijd kon ze verder gaan en toen zagen ze het dak van een huis tegen de hemel. Er brandde nog licht. Het huis bleek een herberg te zijn en de man van Maria maakte de deur open. Zijn angst voor ontdekking werd onherkenbaar in zijn angst om het lot van zijn vrouw. De herbergier was grof en kortaf en wilde hun de toegang verbieden.

‘Er is geen plaats in de herberg,’ zei hij. ‘Ik ben vol.’

Zijn vrouw echter kreeg medelijden met Maria. ‘Er is in de stal nog plaats voor ze,’ zei ze. ‘Zie je dan niet in wat voor toestand die vrouw is?’

Ze wenkte Maria en ging haar voor naar de stal. Een koe en een ezel stonden er tegen de wand gebonden. Het rook er naar vochtige mest en het was er warm. De vrouw schudde wat hooi bij elkaar en beduidde Maria dat ze daar in kon gaan liggen. Maria wou haar bedanken maar de herbergierster weerde dit bruusk af en verdween snel alsof ze zich schaamde om haar medelijden.

Toen Maria ging liggen begonnen de pijnen weer. Het was of ze in haar op dit ogenblik hadden gewacht. Ze mocht niet schreeuwen want ze wist dat dit gevaarlijk was. Iedere voorbijganger die haar hoorde zou een vijand kunnen zijn die haar aan de bezetters zou kunnen verraden, maar soms was de pijn zo groot dat haar man zijn hand op haar mond moest leggen om het gegil

zo veel mogelijk te smoren. Op het laatst echter deed Maria geen moeite meer de pijn met schreeuwen te verminderen. Ze ging achterover liggen op het stro, glimlachte, schokte hevig als een wee kwam, maar gaf geen geluid meer. Haar diepe glimlach maakte haar man angstiger dan het gillen.

‘Schreeuw maar, Maria,’ zei hij. ‘Schreeuw maar.’

Maar ze schreeuwde niet meer. De koe en de ezel waren dicht bij haar gekropen en ze scheen hun warmte prettig te vinden.

Het kind kwam na een uur. De man sneed het los en gaf het Maria in de armen. Het was een zoon.

‘Je hebt gelijk gehad,’ zei hij. ‘We hebben een zoon gekregen.’ Haar glimlach was nog dieper geworden. Toen ze eindelijk weer sprak was haar stem lager dan gewoonlijk en ze sprak de woorden uit alsof ze een mededeling van een ander overbracht. Haar man schrok om deze verandering in klank.

‘Voel je je goed, Maria?’

‘Ja. Ik heb geen pijn meer, ik ben rustig nu. Onze zoon zal een groot man onder de Joden worden. Een koning. Hij zal zijn volk verlossen van de onderdrukkers.’

‘Kom Maria,’ zei haar man. ‘Je moet gaan slapen. Je bent een beetje overspannen. Maar alles is nu in orde. Het kind is geboren, we zijn veilig in de stal. Ga jij nu slapen, ik zal wel voor het kind zorgen. Morgen zal ik proberen in de herberg wat eten voor je te krijgen. De herbergierster heeft je niet weggejaagd, terwijl ze wist hoe je er aan toe was. Misschien kunnen we een paar dagen in de stal blijven tot je weer beter bent. We zijn

hier dicht bij de grens. We hebben geluk gehad. Maar ga nu slapen.'

'Nee,' zei ze. 'Ik kan niet slapen.'

Het kind, in doeken gewikkeld, lag opmerkelijk stil naast haar. Alleen aan de beweging van de armen kon ze zien dat het leefde. 'Ik heb dorst,' zei Maria. 'Wil je wat water halen?'

Haar man deed behoedzaam de deur van de stal open. Het was heldere nacht buiten. Plotseling verscheen er in de rechthoek van de deuropening een grote vuurbol die even trillend bleef stralen en toen uit elkaar spatte. Kleine druppels licht stroomden korte tijd naar de horizon, daarna was er een hevige slag hoorbaar, gevolgd door snel op elkaar volgende knallen.

'Dit was een grote, mooie ster,' zei Maria. 'Hij is verschenen omdat mijn zoon geboren is. Dat is een goed teken. Heb ik je niet gezegd dat hij een groot man onder de Joden zal worden? Een koning. Een verlosser.'

Haar man had de deur weer gesloten en sloop behoedzaam terug naar het stro waarop Maria met het kind lag.

'Ik had toch die lantaren niet moeten aansteken bij de geboorte,' mompelde hij, 'maar ik kon je toch ook niet in het donker laten liggen?'

'Wat is er gebeurd,' vroeg Maria. Er was geen spoor van angst in haar stem.

'Ik heb buiten iets gehoord,' zei haar man.

Ze bleven stil liggen luisteren. Soms was het geluid van buiten zo vaag dat ze hun versterkte hartslag er

niet van konden scheiden en dan weer wisten ze zeker dat er iemand langs de stal liep met zware, slepende passen. De deur ging langzaam open, een felle, maar heel dunne lichtstraal sneed naar binnen maar ze konden niet zien wie er achter de deur stond.

‘Een vrouw met een kind,’ hoorden ze een mannenstem zeggen in een vreemde taal. Hun angst verdween. De man sprak de taal van het land waarheen ze op weg waren. De deur ging weer dicht en bij het dunne schijnsel van de lantaren zagen ze drie mannen die op hen toekwamen. ‘Wie zijn jullie?’ vroeg één van hen.

‘Ik ben Maria,’ zei Maria haastig. ‘Dit is mijn zoon. Hij is net geboren. Heeft U ook de ster gezien?’

‘Zijn jullie Joden?’ vroeg de man.

‘Ja,’ zei Maria.

‘Grote God,’ hoorde ze naast zich fluisteren en toen zag ze dat een man naast haar lag neergeknield. Hij was een neger. De andere twee die naast hem stonden en hun hand op zijn schouders hadden gelegd waren blank. De zwarte man begon te bidden, haastig en onverstaanbaar maar met grote hartstocht. Maria glimlachte, maar nu niet meer zo gespannen. Haar glimlach was rustig en tevreden geworden. Het kind begon te huilen op een zachte, mededeelzame manier. Eén der blanke mannen maakte een tas open en haalde er buidels en pakken uit.

‘We hebben van alles bij ons,’ zei hij. ‘Geld en voedsel. We zullen jullie wel helpen. We hebben gehoord dat er een volkstelling gehouden zou worden. Zijn jullie daarvoor gevlucht?’

‘Ja,’ zei Maria.

‘Goed, we zullen jullie wel helpen.’

‘Waar komen jullie vandaan?’

‘We zijn uit de hemel gevallen,’ zei een van de blanke mannen.

Hij maakte voedsel klaar voor Maria en toen voor haar man, zijn metgezellen en zichzelf.

De deur van de schuur ging weer open. Een fel licht scheen. Soldaten kwamen binnen. De zwarte man schoot op hen en viel toen met een kogel in het hoofd. De herbergier stond nog buiten de schuur. ‘Daar zijn de Joden,’ wees hij.

Maria en haar man werden meegenomen om op transport gesteld te worden. Het kind werd in de sneeuw gegooid.

Twee rode strepen
Een paasverhaal

Er komt een tijd dat men zich niet meer schaamt om de dwaasheden van zijn jeugd en ze beschouwt met een vertederde vergevingsgezindheid die aan verlangen verwant is. Het is de tijd waarop men voorgoed volwassen is geworden en zover ben ik gekomen.

Ik ben een welgestelde koopman in Rome, een handelaar in juwelen, en ik heb, ofschoon ik nog jong ben, in het midden van de dertig, al voldoende welstand bereikt om het zakendoen minder ernstig te nemen en meer ernst over te houden voor wat pas belangrijk begint te worden als men geld heeft.

Ik moet de laatste tijd veel denken aan mijn jeugd, zonder dat ik daarvoor een aanwijsbare reden kan vinden, hoezeer ik mijn best doe door te dringen tot de vage en donkere motieven die vaak onze daden bepalen.

In ieder geval ben ik nu op weg van Rome naar Jeruzalem en het feit dat mijn jeugd me steeds weer in de gedachten komt zal hier zeker mee te maken hebben.

Het is meer dan tien jaar geleden dat ik uit Jeruzalem moest vluchten om politieke redenen. Pas later heb ik begrepen dat de joden door de Romeinse veroveraars lang niet het slechtste worden behandeld van de volken die zij hebben onderworpen, maar als nationalistisch heethoofd ontbrak me het gevoel voor betrekkelijkheid dat ik nu heb verworven. Ik weet nog niet of de leiders van de tempel gelijk hebben dat ze hun God angstvallig tot het eigen volk beperkt willen houden.

Er zit tegenstrijdigheid in hun leer. Aan de ene kant is de onzichtbare God in het Allerheiligste een God der wereld, de vader der mensen. Jeremia heeft daaraan geen twijfel over gelaten. Aan de andere kant willen de priesters geen konflikt met Rome, dat van onze God niet gediend is en ze zorgen er dus voor dat geen heidenen tot de dienst worden toegelaten. Ik kan de politiek van onze priesters nu beter begrijpen. De Romeinen zien zelf wel in dat hun hele beeldengalerij haar zin en aantrekkingskracht heeft verloren, maar men kan van hen niet verwachten dat ze hun staatsgodsdienst laten ondermijnen door een stelletje heethoofdige propagandisten van een gekoloniseerd volkje. Er zijn toch al veel te veel aanhangers van de Onzichtbare onder de Romeinen, waardoor onze positie wordt bemoeilijkt.

Ze moesten wel tegen ons optreden, tegen de jonge leden van de onafhankelijkheidspartij in Jeruzalem. En zo nu en dan werden een paar van ons aan het kruis geslagen als voorbeeld. En dan was het weer een tijdje rustig.

Ik was in die dagen een van de luidruchtigste oproerlingen, strijder voor een onafhankelijk Judea en aanhanger van de propaganda onder de heidenen die rijp waren voor de aanbidding van de Enige, Almachtige en Beeldloze.

Ik vond het een eer dat ik gepakt werd en met mijn handen aan een stuk hout werd vastgespijkerd.

Toen ik een paar uur later door bezadigde priesters, die toestemming van de centurio hadden gekregen, werd losgemaakt, ondervond ik het als een teleurstelling.

Als ik nu de littekens in mijn handen bekijk, die bijna een deel van het lijnenweefsel zijn geworden, kan ik me niet meer verplaatsen in de zelfvernietigende geestdrift van hem die ik ben geweest.

Mijn ouders vonden het beter dat ik een tijd lang verdween en ik ging naar Rome om leerling te worden bij mijn oom, een juwelier op de rechteroever van de Tiber. Ik ben er gebleven, ik ben ouder geworden, bedroefder en tegelijk gelukkiger, met een ironische zin voor betrekkelijkheid, waarmee ik ernstige conflicten tot nu toe heb weten te vermijden.

Ik was niet van plan ooit terug te gaan en nog begrijp ik niet goed waarom ik de reis heb ondernomen. Ik heb mijzelf tevreden gesteld met de leugenachtige waarheid dat ik voor zaken op reis ben gegaan. Inderdaad, ik zal zaken doen. Maar dat is de reden niet.

Misschien schaam ik mijzelf te bekennen dat ik terwille van een droom van Rome naar Jeruzalem ben vertrokken.

Ik droomde dat ik te Jeruzalem was tijdens het paasfeest, de viering van de bevrijding uit de Egyptische slavernij. Ik was de man die ik nu ben, maar tegelijk was er iets van de geestdrift uit mijn jeugd in me gewekt en ik kon duidelijk navoelen wat er toen in me moet zijn omgegaan.

Eens was de grote koning van Egypte gedwongen geweest ons vrij te laten; waarom zouden we de grote keizer der Romeinen niet tot dezelfde houding kunnen dwingen? Er moest een nieuwe Mozes onder ons opstaan, een verlosser, en ons verlangen was gespannen door het wachten op hem.

Ik voelde weer de eerzucht, die ik sinds lang niet meer tot bewustzijn dorst laten komen, om mezelf als leider op te werpen, gewapende mannen om me heen te verzamelen, naar de kazernes der Romeinen op te trekken en de vreemde troepen uit het land te slaan.

De droom wisselde snel van beeld en stemming. Ik was in de voorhof van de tempel en kocht een offerduif bij de onaangename handelaars die me ergerden. Maar tegelijk stond ik alleen in het Allerheilige voor de plek waar het mets alles bevatte. En tevens was ik ook een deel van de menigte buiten, die wrokkig en zwijgend keek naar de geharnaste soldaten van Rome, die zich vrolijk maakten om ons bijgeloof en wier grappen net iets te hard en te grof waren om hun angst voor de Onzichtbare niet duidelijk te laten uitkomen.

In mijn droom kwam me deze splitsing in drieën aannemelijk en redelijk voor. Ik was tegelijkertijd koper, priester en toeschouwer. En ook op hetzelfde ogenblik deden in mijn droom de vreemde tekenen zich aan mij voor alsof mijn drie gestalten één ziel samen deelden.

Ik hoorde uit het Allerheilige een stem aanzwellen, die naar het mij leek zich niet in geluid openbaarde, maar zich rechtstreeks in mij ontplooide, zodat ik horend werd en toch niet hoorde, alsof de stilte onaangetast bleef, terwijl toch duidelijk in mijn schedel de woorden kenbaar werden, de woorden: Kom terug!

In de voorhof vloog de duif die ik had gekocht uit mijn handen, een witte duif, die zacht naar boven wiekte en in de wolken vervaagde. Ik wilde een nieuwe kopen, maar het hoefde niet, want de duif die de koop-

man me had gegeven zat nog op mijn hand, met samengebonden poten, gekortwiekt, schurftig en ziekelijk.

Ik huiverde, ik had het plotseling koud gekregen.

En buiten zag ik in de menigte het gezicht van haar die ik niet meer heb vergeten na de dagen dat ik moest vluchten. Ik herkende haar dadelijk. Ze was niet ouder geworden. Ze wenkte me en ik worstelde me door de mensen heen om haar te bereiken. En toen ik was waar ze had gestaan, staarde een vreemde vrouw, zo oud als ik, me verwonderd aan. Maar ik wist dat zij me niet had gewenkt. Het meisje dat ik zocht was verdwenen.

Misschien dat de herinneringen aan haar die door de droom waren herleefd, mijn besluit, om voor zaken naar Jeruzalem te gaan, het meest hebben beïnvloed. Ik had tijdens de reis, naar Joodse gewoonte, mijn baard laten staan en toen ik in de spiegel keek verbaasde ik me erover hoe vreemd ik was geworden, alsof mijn aankomst in mijn vaderland mijn trekken had veranderd.

Ik was 's middags in een herberg aangekomen in een klein dorp, niet ver van Jeruzalem, maar toch ver genoeg om mij te beletten de hoofdstad in een dag te halen, zodat ik besloot niet verder te trekken en wat uit te rusten. Ook was mijn onrust, veroorzaakt door het verlangen zo spoedig mogelijk in Jeruzalem te zijn, enigszins verminderd nu ik mijn doel naderde. Het was of mijn verlangen rust wou nemen om zich te versterken voor de komende teleurstelling die mijn verstand voorspelde.

Ik liet mijn ezel goed verzorgen en ging toen naar de gelagkamer om wat te eten. Het was er vol en rumoerig

en aangezien ik behoefte had aan rust gaf ik de waard wat geld zodat hij me in een klein zijkamertje stopte waar ik alleen kon zijn. Hij schonk geen bijzondere aandacht aan me. Ik was weer een bewoner van het land geworden. Even later kwamen twee jonge reizigers binnen. Ze hadden geen plaats in de grote zaal kunnen vinden en vroegen of ze bij mij mochten zitten.

Er heerste in het begin een gespannen zwijgen tussen ons alsof ze elkaar veel hadden te vertellen, waarmee ze mij niet durfden lastig vallen.

Toen de waard mij brood, de boter, de zure kaas en de wijn had gebracht vroeg ik hun of ze mee wilden eten en ze aanvaardden het dankbaar, maar ook met een trotse onafhankelijkheid, alsof ze vonden dat ze er recht op hadden.

Terwijl ze aten bekeek ik hen nauwkeurig. Ze waren ongeveer zo jong als ik geweest moest zijn toen ik voor het laatst in dit land had verbleven. Ze droegen korte baarden, ruwe wollen kleren en hun ogen hadden de fanatieke hardheid die ik zo goed had gekend bij mijn medestanders van vroeger. Ik kon in hen degeen die ik geweest was herkennen.

Na de maaltijd voelden ze zich meer op hun gemak in mijn nabijheid. Ze bedankten me beleefd, maar terloops, zonder nadruk, meer als een formule dan als uiting van dankbaarheid.

‘Waar komen jullie vandaan?’ vroeg ik.

‘Van Jeruzalem,’ zei een van hen, die ik de oudste schatte. Hij had bruin, krullend haar en een zwakke, vriendelijke mond. De jongste zag er meer verbeten uit.

‘Jeruzalem,’ zei ik, meer tot mezelf dan tot hen. ‘Is het er nog steeds zo rumoerig?’

De jongste keek me verbaasd aan.

‘Bent u een vreemdeling in Jeruzalem?’ vroeg hij.

‘Geworden,’ antwoordde ik.

‘Heeft u niet gehoord wat er is gebeurd?’ vroeg de oudste.

‘Nee. Er zijn relletjes geweest tijdens het paasfeest, maar dat is al sinds jaar en dag zo.’

‘Drie dagen geleden hebben ze een man gekruisigd,’ zei de jongste nadrukkelijk. ‘Een man van ons volk.’

‘Het is meer gebeurd,’ zei ik glimlachend.

‘Een profeet,’ ging de jongste verder.

‘We hebben gehoopt dat hij de verlosser zou zijn,’ zei de oudste bedroefd. ‘De Messias, de opvolger van Mozes. Maar hij is gestorven.’ Er veranderde iets in mij. Ik was plotseling geen buitenstaander meer, geen halve vreemdeling, die door een droom, uit verlangen naar zijn vaderland ontstaan, een zakenreis had ondernomen die een afrekening met zijn jeugd moest betekenen. Maar ik was in één slag verbonden met de mannen voor mij en hun verdriet had ook bezit van mij genomen en verenigde ons.

Ik had hun verlangens ook gekend en ik voelde me zo verschrikkelijk met hen verwant dat de tranen me in de ogen sprongen.

We bleven zwijgend zitten. Ze moesten begrepen hebben wat ik ondervond. Ook zij hadden tranen in de ogen.

Het was langzaam donker geworden. De zon, die eerst fel had geschenen en toen achter wolken was

verborgen, kwam terug, maar nu met een rode glans als van bloed, waardoor de voorwerpen in de kamer een onwezenlijk aanzijn kregen.

Ik strekte mijn hand uit naar de jonge mannen. Ze keken bedroefd op.

Toen zag ik de angst in hun ogen springen en daarna een vreugde die me verbijsterde, ontzette, mijn bloed door mijn schedel joeg en mijn hartslag hoorbaar maakte.

Ze sprongen op en schoven langzaam naar de deur. Ik wilde hen tegenhouden. Maar ik kon me niet bewegen.

Ze knielden en hielden het hoofd gebogen. Ze dorsten me niet meer aanzien. Toen waren ze verdwenen.

Ik keek naar mijn handen. Het rode licht vloeide er omheen. De littekens waren opgezet zoals altijd wanneer ik me opgewonden voelde en nu duidelijk zichtbaar als twee rode strepen. Het was alsof ze bloedden.

Ik voelde een felle pijn, zoals ik toen had gevoeld, toen de spijkers er werden doorgeslagen.

Er kwam weer een wolk voor de zon. Het licht herkreeg zijn dagelijkse kleur.

De littekens waren verbleekt; bijna een deel van het lijnenweefsel in mijn handen geworden.

Toen ik naar buiten ging om mijn metgezellen te zoeken waren ze al verdwenen.

De tweede man

Tijdens het scheren had ik al de ervaring gekend dat er een vage afwijking was gekomen in de natuurlijke orde der dingen. Maar aangezien ik onmiddellijk aannam dat ik nog niet helder denken kon, had ik het nauwelijks opgekomen vermoeden weer weggeschoven naar gebieden van de ziel waar het geen merkbare invloed meer kon uitoefenen.

Na het inzepen keek ik mezelf nauwkeurig aan in de grote antieke kastspiegel die ik van mijn grootmoeder had geërfd.

Soms beviel het beeld me en soms niet. Nu beviel het me weinig. Er zaten bloedvlekjes op mijn kin en mijn ogen stonden waterig. Mismoedig keek ik naar de lege flessen die met hun halzen uitgestrekt onder het bed lagen. Ik schopte ze terug naar de duisternis waar ze geheel onzichtbaar waren en wendde me toen weer tot mezelf in de spiegel. Ik keek mezelf spottend aan en dat onthutste me, want de trek die ik op mijn gezicht voelde kwam niet overeen met de uitdrukking, die me uit de spiegel tegemoet kwam. Het gaf me een onaangenaam gevoel. Het was alsof mijn innerlijk ruzie had met mijn uiterlijk.

‘Het kan niet,’ gromde ik. ‘Het moet aan mijn ogen liggen. Misschien was het toch te veel gisteravond.’ Duidelijk ondervond ik weer het schuldgevoel dat me altijd overviel als ik in eenzaamheid gedronken had.

Ik streek met beide handen langs mijn mond om de

trekken daar te dwingen weer herkenbaar te worden en toen was het of ik in mijn schedel een enorme ster zag verschieten.

Het spiegelbeeld gebruikte slechts één hand om het gebaar uit te voeren. Ontdaan ging ik zitten. Mijn handen beefden. Langzaam ging ik naar de spiegel terug en keek mijn evenbeeld ernstig aan. Het was mijn evenbeeld niet meer. De ernst die ik in mijn ogen voelde was bij mijn vlakke dubbelganger misprijzende spot geworden. Ik sloeg de handen voor mijn gezicht, maar tussen de vingerspleten door zag ik dat de ander mij onverhuld bleef aankijken. Snel beroerde ik met mijn vinger het koude spiegeloppervlak om mij er van te overtuigen dat wat ik zag zich niet achter een opening bevond. Maar ik stond voor mijn spiegel en zag duidelijk weerkaatst wat ik achter mij aanwezig wist. Alleen ikzelf hield me niet aan de wetten der weerspiegeling. Mijn dubbelbeeld was in opstand gekomen.

Ik ging op mijn wanordelijk bed zitten en begroef het hoofd in de handen. Meestal hielp dit wel na een wazige nacht. Ik voelde me echter opvallend goed en helder. Mijn gedachten stroomden in geregelde volgorde achter mijn voorhoofd, mijn hartslag was aangenaam hoorbaar achter mijn oren en er lag ook geen regenwolk op mijn maag. Alle bekende verschijnselen van een kwaadaardige kater ontbraken.

Ik keek weer in de spiegel. Ik zag mezelf op bed zitten met het half gedroogde schuim nog op de rechterwang. Ik herkende mezelf tot in de bijzonderheden. Er was geen twijfel aan dat ik mij in de spiegel nauwkeurig had verdubbeld. Maar het beeld op het glas

schudde verwijtend het hoofd. En ik wist nu zeker dat ik zelf mijn hoofd stil hield. Ik bracht zelfs mijn handen naar mijn slapen om er mij van te vergewissen. Maar mijn tegenstander volgde mij hierin niet. Hij bleef me verwijtend aanstaren.

‘Hij is het met mijn gedrag niet eens,’ dacht ik plotseling. ‘Ik heb er ook altijd 's morgens spijt van. Vooral als ik die vervloekte hoofdpijn heb. Ik zou eigenlijk niet moeten drinken. Ik hou er ook niet van. Maar het gaat vanzelf sinds Eva is gestorven. De drank maakt dat de gedachten van de avond de morgen niet halen.’

Ik zuchtte vermoeid en keek weer in de spiegel, nu wat kalmer. ‘Ik moet me in ieder geval afscheren,’ mompelde ik. ‘Zo kan ik me niet op kantoor vertonen.’

Sinds een jaar werkte ik regelmatig in de kleine exporthandel in koffie die mijn vader me had nagelaten.

Ik ging verder met de noodzakelijke handelingen. Iedere streek met het mes die de zwarte, dunne haarlaag op mijn kaken verwijderde ondervond ik als een opluchting alsof hij de zonden van de vorige dag teniet deed. Toen ik klaar was voelde ik me verfrist en opgelucht.

Ik groette mijn spiegelbeeld, maar dit beantwoordde mijn gebaar niet. Ik schrok heviger dan de vorige keer. Tot nu toe was de afwijking met mezelf tot kleine gebaren beperkt gebleven. Nu zag ik tot mijn ontsteltenis dat de ander weer op het bed had plaats genomen.

Nadenkend wilde ik vertrekken, maar bij de deur bleef ik staan. ‘Zou hij nu uit de spiegel zijn, nu ik zelf niet meer in het beeld ben,’ mompelde ik. Met een

snelle sprong was ik weer voor de spiegel. De ander zat nog steeds op het spiegelbed, keek op, glimlachte ironisch en schudde dreigend met zijn vuist.

Op kantoor deed ik mijn werk afwezig en slordig. Toen ik mijn handen ging wassen vermeed ik eerst zorgvuldig in de spiegel van de wastafel te kijken maar tenslotte kon ik de angstige drang niet weerstaan en toen zag ik mijn vertrouwde zelf die mij onrustig en nadenkend aankeek.

'Dank je wel,' mompelde ik en ging toen naar mijn werk terug.

Later kwam Sonja om een brief op te nemen.

'Vraagt u aan Angstrom waarom ze nog niet hebben afgeleverd,' zei ik afgemeten en beleefd. Ook als we alleen waren sprak ik op kantoor Sonja met u aan. Ze was een mooi, regelmatig meisje, met teruggehouden manieren. Op kantoor was zij een bekwame kracht en daarbuiten een vrouw op wie men trots kon zijn, maar die uit zichzelf weinig meegaf. Ik had haar bij het afscheid nemen na een avondje uit wel eens een zoen gegeven en ze had dit met neerbuigende vergevensgezindheid toegestaan, meer alsof ze me een kleine beloning gaf dan als deelgenote in een gezamenlijke vreugde. Ik waardeerde in haar dat ze de vlotte warmte van Eva voor ieder die haar aardig vond miste.

'Uw spoedige berichten met grote belangstelling tegemoetziend tekenen wij inmiddels. Bent u vanavond vrij, juffrouw Kleinkerk?' Ze ging ijverig door met stenograferen en knikte.

'Hoogachtend,' mompelde ze, legde het potlood weg en zei: 'ja.'

‘Maakt u een dubbele doorslag,’ zei ik. ‘Waar zullen we heengaan?’

‘Ik zal ook een kopie voor buitenland maken,’ zei ze nadenkend. ‘Naar de schouwburg, liefst naar een ernstig stuk. Niet zo'n flodderstuk dat je direkt weer vergeten bent.’

Ik knikte goedkeurend. Ik hou niet van ernstige stukken en vermaak me graag met licht toneel, maar ik vond het prettig dat Sonja er anders over dacht.

‘En van te voren in de stad eten. Dit is alles, dank u.’

Toen ze met haar bloknote was vertrokken bleef ik nog lang aan haar denken. Ik waardeerde haar als mooie vrouw, al had ik haar ook liever iets levendiger gezien, maar haar gevoel voor streng fatsoen was een eigenschap die mij het belangrijkst voorkwam.

Met een zucht ging ik weer aan het werk. Na afloop van kantoortijd ging ik met tegenzin naar huis terug. Een korte slaap op de divan knapte me echter aanmerkelijk op. Pas toen ik bijna klaar was met verkleden en voor de spiegel mijn das had gestrikt werd ik weer herinnerd aan mijn belevenissen met mijn tegenbeeld. De ander had zich tot nu toe redelijk gedragen en zorgvuldig alle bewegingen van mij verdubbeld, maar toen de das goed zat verbrak hij weer de eenheid van beweging. Terwijl ik mezelf goedkeurend wilde bekijken en een zelfgenoegzame glimlach rond mijn lippen aanwezig wist, schudde de ander dreigend het hoofd en aan het heftig schokken van zijn borstkas kon ik zien dat hij diep zuchtte. Ik kreeg een beetje medelijden met hem. Ik voelde nu dat de ander mij niet onverschillig was. Ik werd me zelfs bewust van een grote

verwantschap met hem, een genegenheid die met tegenzin vermengd kon zijn, maar die ondanks alles stand bleef houden. Nu ondervond ik het als verraad dat ik vanmorgen de ander nog had verwenst. Ik had er behoefte aan iets goed te maken, vooral omdat ik me gelukkig voelde in het besef dat Sonja op me wachtte.

‘Arme kerel,’ zei ik. ‘Altijd in die spiegel zitten is ook niet leuk.’ De ander knikte me toe. Het was duidelijk dat hij me had verstaan. Ik trok mijn jasje nog even recht en wilde vertrekken, toen ik zag dat de ander zijn hand naar mij had uitgestoken. In een opwelling van medelijden greep ik de hand, voelde mij met geweldige kracht door een blinkende leegte getrokken en zag toen mijn kamer voor me van het beperkte uitzicht dat me van mijn standpunt in de spiegel was toegestaan. En vlak voor mij zag ik mezelf staan, fraai aangekleed en met een gemene, onbehoorlijke grijns op mijn gezicht. De ander trok mijn jas aan, zette mijn hoed op en wilde weggaan, maar draaide zich even om en groette met een wild, wraaklustig, triomfantelijk en dermate levenslustig gebaar dat het een duidelijk onwelvoegelijke achtergrond kreeg.

Ik wilde hem tegenhouden, maar hoewel ik mij kon bewegen, hadden mijn bewegingen geen diepte en wist ik dat ik gebonden was aan de vrijheid die het platte vlak me liet. Ik was gevangen in de spiegel. Eerst werd ik mij nog niet ten volle bewust van mijn toestand. Mijn eerste impuls was zelfs bevrediging over het feit dat ik nu wist dat ik ook in de spiegel bleef als mijn tegenbeeld vertrokken was. Toen kwam de woede. Radeloos wilde ik tegen de wanden van mijn vlakke

kooi kloppen, maar ik merkte dat ik alleen zijdelingse bewegingen kon maken. Ieder gebaar in de ruimte werd ijdel en onnavoelbaar, zodat ik mijn pogingen opgaf en mezelf tot wraaklustige berusting dwong, waarvan ik echter spoedig zo moe werd, dat ik op het bed, dat ook in de spiegel stond, ging liggen en in slaap viel.

Ik werd gewekt door kennelijk vreugdelawaai op de trap. De deur van mijn kamer ging open en ik zag Sonja met mijn gelijkenis binnenkomen, uiterst duidelijk onder sterke invloed. Sonja's hoedje stond enigszins scheef en uitdagend en haar begeleider stond achter haar met die wellustige grijns die ik al had leren haten. Sonja keek goedkeurend toe.

‘Een leuke kamer,’ zei ze. ‘Een beetje stijf ingericht. Net of je niet helemaal van kantoor los bent. Maar dat kan makkelijk veranderd worden.’

‘Ik geef je vrij spel, je mag er mee doen wat je wilt.’

‘Goed Alfred, dan zal ik maar meteen beginnen,’ zei Sonja en gooide met een vlugge hand alle zorgvuldig opgestapelde papieren op de schrijftafel door elkaar.

‘Je moet me geen Alfred meer noemen,’ zei haar metgezel. ‘Daar moet je goed aan denken. Ik heet geen Alfred meer. Ik heet Fred.’

‘Goed Fred,’ zei ze. ‘Voor mekaar. Heb je iets te drinken?’

Fred haalde onder zijn jas een lange, platte fles met geelbruine vloeistof te voorschijn. Ik kreeg er dadelijk dorst van. Smekend strekte ik mijn handen uit, maar Fred keek niet in mijn richting en Sonja merkte niets van de afwijking.

Ze was bezig kleine glaasjes te wassen en toen Fred haar inschonk dronk ze met zoveel gemak en duidelijke smaak, dat ik er mijn woede door verloor en met verbijstering bleef kijken.

Fred schonk dadelijk haar glaasje weer vol en ze maakte er even korte metten mee. Over het derde glaasje deed ze iets langer.

‘Ik ben bang dat je me dronken wil voeren, makker,’ zei ze verwijtend. ‘Maar dat zal je niet lukken. Sonja weet hoeveel ze hebben kan.’

Fred trok haar naast zich op de divan en zoende haar laag in de uitgesneden avondjapon. Ik verwachtte dat hij een klap zou krijgen, maar Sonja duwde alleen zijn hoofd zachtjes terug. En de uitdrukking in haar ogen liet geen woede of weerzin merken.

‘Je bent toch een leukere vent dan ik dacht, Fred,’ zei ze. ‘En ik vind Fred ook een veel leukere naam. Veel vlotter.’

‘Dat dacht ik wel,’ zei Fred en vernieuwde zijn pogingen. Ze weerde hem niet meer af. Ze dronk het vierde glaasje boven zijn hoofd leeg. Sonja moest Fred herhaaldelijk terechtwijzen, maar ze deed het niet met de heftigheid die ik van haar had verwacht en gehoopt. Ze giechelde er veel bij. En toen Fred het licht uit deed maakte ze slechts een zwak en weinig doeltreffend gebaar naar de schemerlamp.

Ik hoorde haar lachen, toen de zachte, naklinkende stem van Fred die op mij de indruk maakte van een geluidsspin die door de duisternis kroop. Toen hoorde ik Sonja zachtjes kirren en daarna sterk ademhalen en ik haatte haar met een kracht die mijn hele lichaam

vulde. Ik moest aan Eva denken die me had verraden. Zelden had ik met zoveel helderheid beseft hoezeer Eva de dood, die haar ook achterhaald had, had verdiend.

‘Alle vrouwen zijn hetzelfde,’ dacht ik wraaklustig.

Toen hoorde ik een scherpe, verschrikte gil.

Het licht ging weer aan en Sonja stond naast de divan.

Ze had een hand tegen haar hals gelegd.

‘Je hebt me pijn gedaan,’ zei ze hard.

Fred stond nu ook op.

‘Dat was mijn bedoeling niet. Het was een omhelzing die de perken even te buiten is gegaan. Een omhelzing heeft de mogelijkheid van pijn in zich. Iedere omhelzing is een aanval die onderweg van doel verandert.’

Sonja glimlachte nu weer.

‘Het was een erg leuke avond, Fred,’ zei ze. ‘Ik wist niet dat je ook zo kon zijn. Maar ik wou toch maar gaan.’

Ze ging voor de spiegel staan, maar Fred plaatste zich haastig achter haar en duwde haar weg. ‘Ik zal me toch moeten opknappen, Fred,’ zei ze. ‘Zo kan ik me niet op straat vertonen.’

‘Ik wil niet dat je in die spiegel kijkt,’ zei hij.

‘Dat is mooi van je,’ knikte ze. ‘Je wilt dus niet dat ik zie in wat voor toestand je me hebt gebracht. Maar maak je niet ongerust. Ik weet het zelf ook wel.’

‘Neem het spiegeltje uit de keuken,’ zei Fred. ‘Grote spiegels zijn gevaarlijk voor jonge meisjes. Vooral oude spiegels zoals deze. Als je veel in een oude spiegel

kijkt, bestaat er kans dat het beeld van jou dat je er in brengt vast gaat zitten. Ieder mens draagt altijd een spiegelbeeld met zich mee, maar dat wordt natuurlijk alleen zichtbaar in spiegels en dan alleen als je er goed voor staat. Maar oude spiegels zijn moe, die geven soms je beeld niet meer terug omdat ze niet genoeg veerkracht meer hebben. En dat gebeurt vooral als je veel in oude spiegels kijkt.'

Ze was al bezig met poeder en lippenstift.

'Ik zal eraan denken,' zei ze. 'Ik ben benieuwd wat je je hier morgen op kantoor nog van kunt herinneren. Ik hoop dat je dan wat minder droog en kruimelig bent. Ik heb altijd gedacht dat je de doorslagen van vorig jaar op je brood at, maar ik merk nou dat ik me vergist heb.'

Ze bekeek zichzelf goedkeurend in de handspiegel en verfde de vorm van haar lippen nog wat bij.

'Als je een taxi belt hoef je me niet naar huis te brengen, Fred. Het is toch al laat genoeg voor je. Anders ben je morgen op kantoor weer onuitstaanbaar.'

'We gaan nog niet naar huis,' zei Fred veerkrachtig. 'We hebben elkaar nu pas goed leren kennen en het zou zonde zijn dat zo spoedig weer af te breken. De hele stad staat voor ons open. Muziek, zang, dans en drank.'

'O nee, Fred,' weerde ze af. 'Dan zijn we morgen geen mensen meer.' Maar haar protest klonk weinig krachtig.

'Dat hoeft ook niet,' zei Fred. 'Als we het vannacht maar zijn. Ga mee, de stad roept ons. Laten we terug gaan roepen.'

Ontmoedigd ging ik weer op bed liggen. Nu pas drong het met alle wanhoop tot me door hoe onherroepelijk ik gevangen was. Ik haatte mijn evenbeeld nu even diep als Sonja.

Gelukkig had ik het vermogen tot slapen niet verloren. Mijn gedachten werden zo zwaar dat ze onmerkbaar in dromen overgingen, die ik mij bij het ontwaken niet meer kon herinneren, maar die toch een prettige indruk bij mij hadden achtergelaten. Ik voelde me verfrist en strijdlustig. Nu merkte ik dat ik was wakker geworden omdat het licht me in de ogen scheen. Fred stond voor de spiegel en keek me onderzoekend aan. De wellustige grijns was van zijn lippen verdwenen. Hij keek ernstig, berouwvol zelfs, vond ik.

‘Lekker geslapen,’ vroeg hij. Ik antwoordde niet. Fred stak mij met een plotseling gebaar de hand toe. Ik greep hem, voelde weer een lichtflits in mij ontploffen en stond met een ruimtevol lichaam in mijn kamer, terwijl Fred nu op het spiegelbed lag en met een gebaar van hoofdpijn naar zijn slapen tastte. Toen grijnsde het spiegelbeeld weer en op hetzelfde ogenblik trok een brandende steek door mijn schedel en mijn lichaam voelde bijna vreemd aan, zo zeer was het met onverwachte lichtheid en pijn doortrokken.

Nadat ik een kop sterke koffie had gedronken voelde ik mij echter weer beter en een grote vergevingsgezindheid jegens Fred nam bezit van me. Hij had me tenslotte vrijwillig verlost uit de spiegel. Openlijk wilde ik daarvan bekentenis afleggen. Toen ik echter voor de spiegel stond en Fred op bed zag liggen bekroop me een lichte angst. ‘Wie ben ik,’ vroeg ik me af. ‘Fred

of Alfred?' Een korte berekening leerde me echter dat ik me nog steeds Alfred kon noemen, en dat ik weer de oude was en wel in diens oorspronkelijke toestand. 'Toch mag het niet al te vaak gebeuren,' mompelde ik. 'Als ik de tel kwijt raak, zou ik niet meer weten wie ik ben.' Haastig haalde ik een fles uit de kast, schonk me een glas vol, en pas toen ik de vloeistof al op mijn lippen proefde besefte ik het gevaar dat de drank me zou benevelen en mijn oordeel omtrent het zijn of niet-zijn van mezelf ongunstig zou kunnen beïnvloeden. Haastig goot ik de drank terug in de fles en zette snel een kop koffie, nog sterker dan de eerste.

Nauwelijks had ik mijn kopje leeg of er werd geklopt.

'Sonja,' flitste het door me heen. 'Ze is teruggekomen.'

Ik deed de deur haastig open. Op de gang stonden twee agenten die mij ernstig en behoedzaam aankeken. Een van hen hield zijn hand stijf in zijn zak. Ik kon de omtrek van een revolver zien.

'Bent u A. Welgemoed,' vroeg hij.

Ik knikte.

'Ik zou u willen verzoeken rustig mee te gaan,' zei de agent.

De moord in de Kruiswijksteeg

Evert Nederzeel had de verslagen over de moord in de Kruiswijksteeg, een armoedige, donkere straat achter de Oostertoren, in alle kranten die hij te pakken kon krijgen gevolgd. Al sinds zijn jeugd had hij een overmatige belangstelling voor moordzaken getoond, niet met de bevredigende zelfvoldaanheid van andere krantelezers, maar altijd met grote verontrusting. Het lezen wond hem op, maakte dat hij dagen lang niet kon werken en veroorzaakte gedachten die verwant waren aan visioenen, vluchtig, onvatbaar, vaak niet meer voor de herinnering te bereiken, maar toch krachtig genoeg om gevoelens te verwekken die hij liever niet aan de oppervlakte wilde brengen.

De zaak had merkwaardige trekken. Een achtendertig-jarige weduwe had men vermoord gevonden op bed; naast haar lag het twaalfjarige dochtertje eveneens vermoord, maar in het bedje in de andere hoek van de kamer had men een tweejarig, huilend kind gevonden, niet alleen ongedeerd, maar met een stuk speelgoed naast zich, dat, zoals de buren verklaarden, er door de moordenaar moest zijn neergelegd. De misdadiger moest een weekhartig mens zijn geweest.

Er was niets gestolen. Er kon ook weinig gestolen worden. De manier waarop de wonden waren toegebracht wees er ook op dat de moord het doel en niet een middel was geweest.

Evert was deze keer dieper onder de indruk dan

gewoonlijk. Het was of de reportage gebeurtenissen beschreef die hij al eerder had meegemaakt. Met een vreemde helderziendheid kon hij voorspellen wat hij enige ogenblikken later zou lezen. De opwinding werd zo sterk dat hij genoodzaakt was zijn kamer te verlaten en naar het huis in de Kruiswijksteeg te gaan om de kamer te bekijken waar de moord was gepleegd.

Toen hij voor het grauwe huis stond in de mistroostige volksstraat, die er uit zag of er steeds regen dreigde, was het of hij er al eerder was geweest, zo bekend kwam hem alles voor, de gehavende gordijnen, de afgebladderde verf, de stenen met uitslag als van een weerzinwekkende ziekte en de altijd open deur met in het portaal het glimmende, vette optrektouw.

Evert bleef in een portiek aan de overkant staan. Het licht was in de vroege morgen al dof door gebrek aan zon. Een politieagent werd afgelost door een kollega die ook weer heen en weer ging lopen door de straat, bewust van de nuttelоosheid van zijn handelen. De moord was al een week oud. Het huis was vrijgegeven. Soms gingen mensen door de open trapdeur, bewoners van de andere verdiepingen, netjes geklede mensen, die toch in hun kleren een lichte armoede lieten zien waardoor ze duidelijk hoorden bij het huis. Evert werd er zich nu pas goed van bewust dat hij zich had gekleed om zo weinig mogelijk op te vallen.

Toen de agent zijn rug naar hem had toegekeerd kwam hij uit zijn schuilplaats en ging het huis binnen. Op de trap kwam hij niemand tegen. De deur van de verdieping waar de moord was gepleegd kon hij mak-

kelijk open krijgen met de loper die hij tot zijn verwondering had meegenomen.

In het begin was hij teleurgesteld. Hij zag een armoedig gemeubileerde kamer met wanhopige pogingen tot verfraaiing die hem treurig stemden door de aandoenlijke smakeloosheid. Verder een bed zonder dekens of lakens en een onopgemaakt kinderbedje; de vloer was geschrobd en nergens was een spoor van bloed te bekennen. Langzamerhand echter begon het beeld dat uit de krantefoto's in zijn herinnering was achtergebleven zich te vermengen met wat hij zag. De sfeer van bloeddorstige verwording, die voor hem deze moordzaak kenmerkte, werd in de kamer voelbaar.

‘Een moord heeft hier plaats gevonden,’ dacht hij. ‘Iedere daad heeft kracht. Sommige, zoals het opsteken van een sigaret bijvoorbeeld, hebben kleine kracht die na het begaan bijna onmiddellijk is uitgewerkt. Maar een moord heeft grote kracht en blijft nog lang zijn invloed uitoefenen. En de moord in deze kamer is nog niet geweken, zijn kracht is nog werkzaam.’

Hij stond nog steeds in de deuropening en wilde verder gaan maar voelde zich geremd. Hij kreeg het gevoel alsof zijn medeplichtigheid zou groeien naarmate hij meer de kamer in ging, omdat dan de kracht ook hem zou bezetten.

Hij verzette zich ertegen omdat hij het laf vond de kracht niet te weerstaan, om zich zonder gevecht over te geven, en daarom dwong hij zich een paar passen te doen. Hij hijgde van inspanning maar was tegelijk tevreden om zijn moed. Alles werd nu ook duidelijk

voor hem. Hij wist precies hoe de moord had plaats gevonden, zonder twijfel, met een vreemde zekerheid die niet verstandelijk kon worden verklaard. Daar had de vrouw gelegen met haar dochter, in slaap. De deur was gesloten. Maar de moordenaar had een loper bij zich. Zachtjes was hij naar binnen gegaan, de vrouw had zich even bewogen, gekreund en zich omgedraaid. De misdadiger had zijn adem ingehouden, zijn hart klopte, hij was bang geweest en had zijn nagels in zijn handpalm geknepen.

Ook Everts hart klopte en hij voelde de pijn van zijn nagels, want hij werd gedwongen na te voelen wat de moordenaar had ondervonden. Het visioen van de moord werd voor hem een herinnering aan iets dat hij niet kon hebben beleefd en dat toch als herhaling werd ondervonden.

Hij hoorde het kleine kind huilen. Met de gevoelens en de gedachten van de moordenaar wist hij dat deze zijn slachtoffers al weken van te voren had bespioneerd.

Langzaam liep Evert verder de kamer in, de vloer kraakte. Zo was het toen ook geweest. Maar de vrouw was niet wakker geworden. Ook het kleine kind was weer in slaap gevallen.

De moord zelf was spoedig afgedaan. Evert verzette zich ertegen de wellust van het doden na te voelen. De kracht die hij daarvoor nodig had was groter dan hij had vermoed. Maar het lukte hem zich afzijdig te houden van de diepe bevrediging, die de misdadiger moest hebben ondervonden. Hij voelde zich dankbaar dat hij sterk genoeg was geweest. Hij wist dat de moor-

denaar, uitgeput en helder van geest, het kleine kind had getroost, het lekkers en de pop die hij had meegenomen had gegeven en rustig was vertrokken.

Toen Evert weer op zijn atelier was kon hij beheerst over zijn bezoek nadenken. ‘Mijn nieuwsgierigheid was niet ongewoon,’ dacht hij. ‘De meeste mensen hebben die, want anders zouden de kranten niet zo uitgebreid over deze misdaden schrijven. En dat ik me zo goed in de situatie heb kunnen verplaatsen komt door de aard van mijn werk.’ Op de ezel stond een geprepareerd doek, want al dagen lang was hij van plan geweest te gaan werken aan een schilderij dat niet in opdracht was ontstaan, maar hij was er niet toe gekomen. Hij besefte nu dat de moord in de Kruiswijksteeg hem te veel in beslag had genomen. Vandaag echter wist hij dat hij veel zou kunnen doen, hij voelde zich krachtig en begon met het onberedeneerd volkladden van het doek, waarmee hij meestal de juiste stemming probeerde op te roepen. Toen hij zich bewust werd van wat er bezig was vorm te krijgen merkte hij dat hij zonder het te weten een interieur had geschetst, een armoedige kamer, met aandoenlijke smakeloosheid gemeubileerd.

De opzet beviel hem, zijn werklust werd aangewakkerd, hij begon figuren te schetsen, een vrouw en een meisje in het ene bed en een klein kind in het andere. Er droop bloed op de vloer. De deur stond half open en op de drempel stond een man, de moordenaar, het mes nog in de hand, het gezicht naar de kamer gekeerd. Hij keek verbaasd, enigszins verdrietig ook, alsof hij

betreurde dat het nodig was geweest en er was tevens goedhartigheid in zijn trekken.

‘Een merkwaardige moordenaar,’ dacht Evert. ‘Hij kijkt of hij er zich van bewust is dat hij hen verlost heeft van het leven.’

Pas toen het donker werd en hij niet verder kon werken merkte hij dat hij de hele middag had doorgeschilderd. Hij was moe en tevreden, want de opzet leek hem goed gelukt, het onderwerp beviel hem en ook de kleurkombinatie was goed getroffen, donker, weinig genuanceerd, met alleen de bloedvlekken als vuur oplichtend in de duisternis.

Evert besloot wat te gaan eten in een kleine gelegenheid in de buurt en liep naar de deur. Het was zijn gewoonte geweest altijd even vluchtig in de spiegel te kijken die boven de schoorsteen hing en ook nu deed hij het.

De schrik verdoofde hem. Uit de spiegel keek het gezicht van de moordenaar hem aan, goedmoedig, enigszins verdrietig en hunkerend.

Hij had zichzelf geschilderd.

De schrik verdween snel en maakte plaats voor een niet onaangename opwinding die ook vervaagde. Hij voelde zich tenslotte opgelucht en onrustig tegelijk.

‘Het is niet ongewoon,’ mompelde hij, ‘dat ik mij als moordenaar heb voorgesteld. In ons allen leeft iets van een misdadiger en dat heb ik uitgebeeld.’

Het klonk voor hemzelf overtuigend genoeg maar toch bleef hij wat nerveus, waarschijnlijk als nawerking van de schok toen hij in de spiegel had gekeken.

Hij dacht niet meer aan eten, maar stak licht aan en

ging verwoed verder met werken. Het schilderij beviel hem steeds meer, hij dacht eraan dat hij spoedig moest inzenden voor de tentoonstelling van ‘Pintura’ en hij wist nu dat zijn bijdrage ‘De moord in de Kruiswijksteeg’ zou zijn. Deze gedachte maakte hem warm. Zijn eerzucht was niet groot, of in ieder geval hadden de ondergane teleurstellingen hem geleerd bescheiden te zijn ook ten opzichte van zijn illusies, maar de hoop op succes schoot plotseling in hem op.

Hij was geen abstrakte schilder maar mild impressionistisch. Hij had niets tegen de abstrakten, maar voelde zich niet bekwaam genoeg de diepte en bezetenheid van kinderen en waanzinnigen te evenaren. Zijn werk werd meestal waarderend beoordeeld, maar pas aan het eind van de recensies. Toch verkocht hij behoorlijk, vooral in de betere kringen, omdat hij beschaafd werkte, zonder brutale opschudding en toch ook een tikje modern.

Maar hij wist nu ook dat dit schilderij beter zou worden dan de rest van zijn werk, zoals iedere kunstenaar dat weet als hij met iets bezig is. Hij ging verder tot diep in de nacht waarna hij op de divan in slaap viel om de volgende morgen vroeg door te gaan.

Hij kwam drie dagen niet buiten, leefde van oudbakken brood en boter en was toen klaar. En daarna wist hij met een schok van angst dat hij het schilderij niet zou kunnen exposeren. Hij kon zichzelf niet als moordenaar tentoonstellen. Niemand zou daarna iets van hem willen kopen, de politie zou hem verdenken. Terwijl hij dit bedacht wist hij al dat het onzinnige tegenwerpingen waren. De ware reden was dat hij zich

zo niet in het openbaar wilde vertonen, uit schaamte, zoals iemand die naakt is. Het was hem of hij een onbekende schuld aan iedere kijker prijs zou geven. Tenslotte wist hij een oplossing. Hij zou het hoofd overschilderen, tot na de tentoonstelling, om dan het schilderij weer van zijn eigen kop te voorzien en het in een donkere kast weg te stoppen, zoals de moordenaar in hem zelf in een donker hok van zijn ziel was verborgen.

Maar hij moest een goed model hebben want hij merkte al spoedig dat hij zonder model toch steeds zichzelf te voorschijn bracht.

Het duurde een week voor hij het juiste type had gevonden, want het bleek dat hij niet ieder kon gebruiken, al had hij in het begin gedacht dat de eerste de beste voorbijganger genoeg moordzuchtigs verborg om hem als model te dienen. Hij voelde dat de moordenaar niet wreed, eerder ongelukkig was geweest, dat hij een schuw mens moest zijn, overgevoelig, sentimenteel en hunkerend naar tederheid. En de mensen die hij op straat tegenkwam waren dom, verwaand bang of karakterloos, maar geen van hen straalde in zijn gezicht de ziel uit van de man wiens hoofd op het lichaam van een moordenaar moest worden tentoongesteld.

Tenslotte merkte Evert, na dagenlang zoeken, dat hij in de buurt van de Kruiswijksteeg was terechtgekomen. Het verwonderde hem dat hij geen behoefte meer ondervond nog eens het huis, waar de misdaad was gepleegd, te bezoeken.

Hij was moe. De wind schuurde scherp door zijn

kleren. Het was een halfslachtige herfstdag met een natte, schemerige kou die tot het been doordrong. Hij kreeg behoefte aan iets warms en ging een kroegje binnen op de hoek. Er lag zand op de vloer; achter de toonbank stond een magere, weemoedige waard met een merkwaardig groot kaal hoofd en een paar gasten zaten aan tafeltjes, zwijgend, alsof ze hier gevangen waren. De waard kwam langzaam op Evert toe, met tegenzin naar het hem leek, en hij bestelde een glas hete wijn met citroen. In de hoek, recht tegenover hem, zat een man achter een borrel. Toen hij een slok nam en zich voorover boog kwam hij in de baan van het lamplicht en Evert wist dadelijk dat hij zijn model gevonden had. De man had een zachtmoedig, triest gezicht met een kleine scherpe neus, zijn mond was groot en dun, zijn ogen keken smekend in de verte en de manier waarop hij dronk getuigde van een hulpeloze hunkering die Evert ontroerde.

Hij wenkte de waard. ‘Hoe heet die man daar in de hoek?’ vroeg hij. ‘Waarom wilt u dat weten,’ antwoordde de waard voorzichtig.

Evert legde hem uit dat hij schilder was en een model nodig had. ‘Ik zou hem maar niet vragen,’ zei de waard mismoedig. ‘’t Is zo'n vreemde. Hij komt hier ongeveer iedere dag, maar we hebben in al die jaren misschien tien woorden met elkaar gesproken buiten de bestelling om. Hij is in staat u aan te vliegen als u 'm zo iets vraagt.’

Evert nam dit dadelijk aan, haalde een schetsboek te voorschijn en begon haastig te tekenen in de schemering van de hoek waar hij zat. Hij was goed in gelijke-

nis. Als iemand een portret bij hem bestelde was hij er zeker van dat iedereen hem er op zou herkennen. Evert schaamde zich er om, maar was toch niet in staat deze kant van zijn talent te onderdrukken. Het duurde niet lang of hij had zijn model op papier. Hij wist nu dat hij zijn schilderij zou kunnen afmaken. Hij betaalde, stond haastig op en liep naar huis waar hij dadelijk begon te werken. Nog dezelfde dag maakte hij het schilderij af, de volgende morgen pakte hij het in, verstuurde het en voelde zich tevreden.

Een week later werd de groepstentoonstelling geopend. Everts werk trok meer aandacht dan hij had kunnen vermoeden. Het verheugde hem overmatig, ook al besefte hij dat de aandacht voor zijn werk merendeels was veroorzaakt door de nawerking van de moord in de Kruiswijksteeg.

Men prees hem om zijn stoutmoedige visie op de problemen der hedendaagse schilderkunst en sommige besprekers zagen in hem de pionier van een neorealistische reaktie op het akademisme der abstrakten. Maar men vroeg zich ook af of de moordenaar die hij had geschilderd wel een misdadiger kon zijn met die uitdrukking van zachtmoedige droefheid in zijn trekken.

Hij kreeg veel aanbiedingen van kunstkopers, maar hij weigerde zijn schilderij te verkopen wat een gunstige indruk maakte zodat hij zijn andere werk makkelijker kwijtraakte. Soms verdroot het hem dat hij zijn succes te danken had aan andere dan pikturale kwaliteiten, maar als hij dan de drommen mensen zag die zijn werk bekeken verzoende hij zich daarmee.

Het rumoer rondom zijn werk werd echter tot voorpaginanieuws toen op een ochtend een bezoeker zich aan het schilderij vergreep. Evert was er zelf bij, want hij bezocht bijna iedere dag het museum om zich steeds weer van zijn succes te kunnen overtuigen.

Een kleine man, in verwaarloosde kleren, met een schuwe blik in de ogen, trok een mes uit zijn zak en vernielde met een paar snelle halen de kop van de moordenaar. De grijze flarden van de achterkant van het linnen gaven het hele lugubere tafereel iets belachelijks en daarom wond Evert zich op, want de vernieling zelf vond hij niet erg. Die was gemakkelijk te herstellen en de reklame zou hem geen kwaad doen.

De man werd dadelijk door een paar bezoekers vastgehouden, de suppoost kwam er bij, belde de politie en spoedig was een agent aanwezig die Evert en de vernieler meenam naar het bureau.

Evert herkende de dader. Hij was zijn model.

Bij de ondervraging was hij zeer opgewonden. Hij meende in zijn recht te staan omdat de schilder hem zonder toestemming als voorbeeld had genomen. Hij wilde niet voor de hele wereld als moordenaar ten toon staan, zei hij. Hij trok nerveus met zijn mondhoeken en veegde steeds zijn glimmende voorhoofd af met een grote, felgekleurde zakdoek. Hij stotterde ook. De inspekteur liet hem een glas water brengen dat hij gulzig en klokkend leeg dronk.

De inspekteur keek ernstig.

‘Het is een merkwaardig juridisch vraagstuk,’ zei hij tot Evert, ‘of u inderdaad gerechtigd was de gelijkenis van deze man te lenen voor uw schilderij.

Daarentegen is het evenzeer de vraag of het slachtoffer van uw werkelijkheidsliefde zijn eigen gezicht in verf mag verminken. Ik moet van het een en ander wel proces-verbaal opmaken.'

Hij begon te schrijven, belde een agent en gaf hem het papier. De agent ging er mee weg.

'Nu moet ik even naam en adres van u hebben,' zei de inspekteur tot de astmatisch hijgende man.

'Johan Lambertus Wiersma.'

'Beroep?' vroeg de inspekteur.

'Poppendokter,' zei de man. Het was nauwelijks hoorbaar. Het was of hij er zich voor schaamde. Het klonk uit zijn mond ook enigszins belachelijk. 'Mag ik nu gaan?' vroeg hij.

'Wacht u even,' zei de inspekteur vriendelijk. 'Er moet nog een kleine formaliteit worden vervuld voor de verzekeringsmaatschappij, maar het formulier daarvoor heb ik nu niet in voorraad.'

'Maar ik wil niet wachten,' zei de man. Hij hield zich krampachtig vast aan de leuning van de stoel zodat zijn knokkels wit werden. De uitdrukking in zijn ogen was veranderd, er was nu een scherpe, harde glans in gekomen.

Hij was duidelijk bang. Weer voelde Evert de diepe verwantschap, die hij ook in het café had ondervonden tussen hem en deze man. Hij begreep diens angst. De man was bang van de moord beschuldigd te worden, omdat hij vaag besefte, dat hij er ook toe in staat zou zijn geweest. Hij voelde zich schuldig, ook al had hij aan de werkelijke daad geen deel gehad.

'Een ogenblikje nog,' zei de inspekteur vriendelijk.

Na een poosje kwam de agent terug met een stuk papier. De inspekteur las het zorgvuldig.

‘U moet meegaan met de agent,’ zei hij rustig tegen het model. ‘U wordt beschuldigd van moord. De vingerafdruk op het glas waaruit u zojuist hebt gedronken komt overeen met een afdruk die gevonden werd op de kop van het popje dat naast het levende kind in de wieg was gelegd.’

Evert dacht eerst dat de man de inspekteur aan zou vliegen. Hij stond langzaam op. De agent legde zijn hand op zijn schouder. Toen huilde hij.

‘Waarom verdacht u hem?’ vroeg Evert later aan de inspekteur. ‘Waarom liet u die vingerafdrukken vergelijken?’

‘Ik heb deze moord met belangstelling gevolgd,’ antwoordde de inspekteur. ‘Ik heb de detailfoto's goed bestudeerd. Het viel mij op dat de zakdoek waarmee deze man zijn voorhoofd afveegde van dezelfde stof was als het jurkje van de pop die hij bij het kind had neergelegd.’

De inspekteur hield Evert tegen toen deze wilde vertrekken.

‘Ik wou dat u nog één vraag beantwoordde,’ zei hij. ‘Hoe kon u weten dat deze man de moordenaar moest zijn?’

‘Ik wist het niet,’ antwoordde Evert. ‘Ik had er ook niet het minste vermoeden van. Ik koos hem als model om de zachtmoedige hunkering in zijn ogen. Ik heb dagenlang naar een model gezocht maar toen ik hem zag was het of ik zijn diepste gedachten kon navoelen. Er was een kort ogenblik een grote verwant-

schap tussen ons. Toen wist ik dat ik niet verder hoefde te zoeken.'

'Waarschijnlijk was dit zijn derde moord,' zei de inspekteur.

De aap uit de mouw

Toen ik uit het raam keek om aan het morgenlicht te wennen zag ik mijn buurvrouw Thea voorbijkomen. Ze gluurde verstolen omhoog met de onverschillige vluchtigheid waarmee ze haar aan ieder duidelijke bemoeizucht probeert te verbergen. Nog nooit had ik zo goed beseft hoezeer ze op een kat leek, behaagziek, zacht en glad, gevaarlijk in snelle uitvallen, met een poeslief herstel van haar venijnige stemming, waarbij alleen de scherpe flitsen in haar gele ogen het gif in haar gedachten belichtten. Ik dacht nog even over haar na.

‘Een echte kat,’ mompelde ik. ‘Het lijkt zelfs of ze puntoren heeft.’ Ik schrok. In het nabeeld dat ik van haar had overgehouden zag ik duidelijk de grijsbehaarde oren met zwarte vegen. Waarschijnlijk had ik van katten gedroomd en was de slaap nog in mijn ogen werkzaam. Ik schoof het raam open en boog uit het venster om haar na te kijken. Ze liep vlak bij de hoek, op hoge hakken, sierlijk wiegend. Ze had geen hoed op en ik zag duidelijk de katteoren uitsteken boven haar konijnekraag. Haar opgerolde staart hing over haar linkerbovenpoot, alsof ze een paraplu droeg. Het onthutste mij niet. Ik vond het weliswaar vreemd dat mijn buurvrouw een kat was geworden, maar ik had haar al zo lang met deze diersoort vergeleken dat de plaatsgegrepen verandering me een dadelijk aanvaardbaar gevolg leek van mijn opvatting.

Pas toen ik het raam weer had gesloten en tevreden in mezelf opmerkte dat ik gelijk had gekregen in mijn oordeel over haar, overviel me de gedachte, dat er een breuk moest zijn gekomen in de orde der dingen. Ik hoorde het geraas van de vuilniswagen en holde de trappen af om op het nippertje mijn bak buiten te zetten. De lege flessen van de vergane nacht rinkelden afkeurend. Lege flessen klinken als heel kleine doodsklokken. De vuilnismannen groetten mij beleefd. Mijn flessen komen van een bekende firma en zijn geld waard. De mannen hadden glanzende zwarte koppen, van een harde, metalige substantie. Boven de enorme kaken stonden een paar hertshoornachtige uitsteeksels, waarmee ze de bakken optilden. Hun ogen stonden op korte steeltjes, ze hadden twee gelede armen, twee gelijksoortige benen en daartussen identieke ledematen, waarmee ze niets wisten te beginnen, zodat ze die met kennelijke verlegenheid onder hun jasjes probeerden te verbergen.

‘Wat zijn jullie?’

‘Mestkevers, meneer,’ antwoordden ze gelijktijdig.

Ik knikte. Het paste bij hen. Ik was tevreden dat de verandering in de schepping zo goed overeenkwam met mijn eigen inzichten. Ik voelde me daardoor in kleine mate deelgenoot.

‘Hoe vinden jullie het?’

‘Je moet eraan wennen,’ zei de grootste kever. Zijn stem was niet veranderd, maar klonk vreemd uit zijn vervaarlijke kaken. ‘Maar je voelt je tenslotte vrijer. Het lucht op.’

‘En de vrouw?’ vroeg ik.

‘Een serpent meneer. Een echte slang. Zo'n smalle, platte kop, een grote tong en kleine, zwarte ogen.’

‘Geeft het geen moeilijkheden?’

‘Dat moet nog worden afgewacht. Het is vanmorgen pas begonnen. Maar tot nu toe valt het mee. We zijn even groot gebleven en bepaalde dingen zijn niet veranderd.’

‘Welke?’ vroeg ik.

Hij aarzelde even. ‘Bepaalde dingen, meneer,’ herhaalde hij en klom weer op de wagen. Het viel me op dat ik in hun koppen hun gezichten nog herkennen kon. Peinzend ging ik naar boven.

Nu was het ogenblik gekomen waarop ik me, volgens het dagelijkse ritueel zou moeten scheren. Toen ik in de spiegel keek verbaasde het me dat ik mij erom verbaasde dat ik mezelf gebleven was. Ik vroeg me af in welk dier ik zou moeten overgaan, maar ik vond de keus niet prettig, zodat ik geen beslissing nam. Ook was ik bang dat mijn oordeel gevolgen zou kunnen hebben.

Scheren is in kleine mate zelfmoord plegen. Ik had altijd graag een baard willen hebben, maar de macht van de omgeving heeft me er steeds van weerhouden een te kweken. Nu had ik dubbel spijt om het verwijderen van iets dat uit mezelf was voortgekomen.

Ik was laat en moest me haasten. De kinderen van de straat gingen al naar school; kleine, brutale en lawaaimakende wilde beesten, sommigen met brillen op hun snuit.

In de gracht zwom Bob Denneboom, een buurman en collega, die vroeger nationaal duikkampioen was

geweest. Hij had een zwembroek om zijn eindvin. De laatste tijd had hij last van dikte rond het middel en dat was hem als karper duidelijk aan te zien.

‘Hoe gaat het?’ vroeg ik hem.

‘Koud voor de tijd van het jaar,’ antwoordde hij en dook onder.

In het museum waar ik werkte was er een zachte, afwachtende stemming onder de dieren. Ieder die binnenkwam werd met onderdrukte nieuwsgierigheid bekeken en beoordeeld, maar de mannen met hun mouwbeschermers, de stoffige oude juffrouwen van de bibliotheek met haar katoenen rokjes en de lieve, onrustige jonge meisjes achter de schrijfmachines hadden zonder afspraak een houding aangenomen, alsof de grote verandering even logisch uit de natuur der dingen voortkwam als de zonsopgang. Ook toen ik binnenkwam deden ze hun best, niet verwonderd te kijken. Alleen juffrouw Stokvis, die de hele dag door kwaakte, zonder echter kwaadaardig te worden, kon zich niet weerhouden iets te zeggen.

‘Ik zie dat u nog niet bent overgegaan,’ zei ze. Ze had de kop van een eend, met een iets te scherpe snavel. Het leek me dat haar boezem bevederd was, maar ik dorst er niet goed naar te kijken.

De directeur, die ik niet mocht, was een dik, log zwijn geworden en zijn assistent een scherpzinnige, beweeglijke rat met een dunne snor.

Ik werkte die ochtend hard om de tijd te dwingen mijn tempo te volgen. Ik was bezig aan een onderzoek naar de invloed van de Egyptische dieraanbidding op het oer-Christendom en mijn ingespannen

arbeid hielp goed want het was spoedig koffietijd geworden.

Op de tram weken sommige beesten voor me opzij en andere wilden me van de treeplank duwen, maar ik hield me staande tot aan de halte van Artis. Het nijlpaard aan het loket, een goedmoedig en berustend beest, keek bedrukt toen ik mijn geld neerlegde.

‘Wat moet er met ons gebeuren?’ zei hij. ‘Er zijn zeldzame exemplaren onder het personeel, meneer, die we vroeger achter tralies niet in leven hebben kunnen houden.’

‘Hoe reageren de oorspronkelijke dieren?’ vroeg ik.

‘Er is niets aan ze te merken tot nog toe.’

Ik nam mijn kaartje in ontvangst en ging haastig naar de apenhokken. Achter glas, in een tropische omgeving, was een gorilla, een enorm, zwart, mensachtig dier, dat ik vaak ging opzoeken, omdat ik me aan hem verwant voelde, met een groot schuldbesef, waarvoor ik geen verklaring kon vinden. Geen beest ter wereld was mij zo nabij en altijd als ik hem in zijn weemoedige ogen keek voelde ik dat hij iets wist dat ik voorgoed verloren had. Hij kon het mij niet zeggen, ik kon het hem niet laten voelen. We konden alleen naar elkaar kijken, door glas gescheiden, met bij mij de hoop dat iets van mijn genegenheid toch naar hem zou overkomen. Hij stond er weer. Toen ik bij zijn kooi kwam keek hij me aan, over het hoofd heen van een bruine apin van middelbare leeftijd in een katoenen jurk met bloemen. Het was of hij zijn hoofd schudde.

De apin draaide zich om.

‘Wat een lelijk beest, meneer,’ zei ze en liep weg. Bij de open kooien haalde ze een zak met pinda's uit haar tas en begon haar soortgenoten te voeren. Ik nam haar plaats in en keek naar de gorilla, zoals ik vaak had gedaan, maar nu met de hoop in de uitdrukking van zijn ogen een oplossing te vinden van het probleem dat tussen mij en de wereld was ontstaan. Maar hij keek me aan zoals altijd, bedroefd, hulpeloos en ook wat verwonderd. We waren niet nader tot elkaar gekomen. Ik zag mezelf tegen zijn zwarte vacht weerspiegeld in het glas dat ons scheidde. Zo leek het of ik uit hem was voortgekomen. In de tuin was er ook niets veranderd buiten de algemene omwenteling. Een paar bastaardhonden en statige kippen voerden de apen en wachtten op het brullen van de leeuwen, die zich evenmin van hun nadere verwanten in het dierenrijk iets aantrokken als vroeger van mensen.

Ik ging haastig naar de bibliotheek, waar Stella werkte, een meisje met wie ik de laatste tijd zo vaak naar schouwburg en bioscoop was geweest, dat we enigszins bij elkaar waren gaan horen zonder dat het vanzelfsprekend was geworden. Ik vond haar, zoals gewoonlijk, achter haar bureau; een lief apinnetje in een gekleurde jurk.

Het leek me dat ze even van me terugschrok, maar ze herstelde zich dadelijk, glimlachte, met haar sterke, gele tanden goed zichtbaar en begon een gesprek over haar werk in de boekenzaal, met de duidelijke bedoeling de verrassing een beetje te laten bekoelen.

‘Heb je zin in de bioscoop vanavond?’ vroeg ik.

Ze knikte geestdriftig, ik gaf haar een hand, hield die even vast en ging toen naar het museum terug.

's Avonds troffen we elkaar vóór de bioscoop. De film gaf ons een plezierige afzijdigheid, er kwam veel muziek in voor die duidelijk te voorzien was en ook over de goede afloop hoefden we ons niet druk te maken. Het was een geruststelling voor ons eigen lot. Ook dat zou wel in orde komen. De film werd natuurlijk door mensen gespeeld, schimmen van een overjarige schepping en ze kwamen me nu op het doek dubbel onwezenlijk voor.

‘Vind je het niet gek, al die mensenkoppen?’ vroeg ik.

‘Nee,’ zei ze, ‘je merkt het niet.’

Na afloop dronken we een kop koffie in een klein café. Ik was al geheel vertrouwd geworden met de aanblik van dieren die de gewoonten van hun vroegere staat zonder verwarring voortzetten. Mijn ontzag voor een ooievaar die een groot glas bier door zijn dunne bek goot, kwam alleen voort uit de bewondering voor een technische handigheid. Maar een melancholieke olifant, een echte solitair, die mismoedigd achteraf zat en een heel klein glaasje klare door zijn slurf zoog, boeide me toch even door ongewoonheid. Ik bracht Stella naar huis, zoals gewoonlijk, en zoals gewoonlijk bleven we eerst een poosje praten voor haar huisdeur. Ik aarzelde toen ik haar voor een afscheidszoen in mijn armen nam. Het speet me dat ik het niet eerder had gedaan. Haar frontale buigingslijn was onveranderd gebleven.

Toen ik haar wilde zoenen ondervond ik het ape-

hoofd toch wel als een bezwaar en de kus vervaagde halfweg tussen onze lippen. Ook leek het me dat zij de aanblik van mijn mensentrekken zo dichtbij moeilijk kon verwerken.

In de duisternis ging ik naar huis. Het was stil op straat, alleen een paar mollen, uilen en nachtvlinders liepen me haastig voorbij en een vleermuis, die kennelijk van een feest terugkwam, met een hoge hoed op, zag er uit als een laat-19e-eeuws fuifnummer in een avondcape.

Ik kon die nacht moeilijk inslapen. Ik moest met belangrijke problemen in het reine komen, maar toen ik mijn gedachten overgaf aan de slaap had ik het besluit genomen te wensen bij Stella te horen. Ik had een groot vertrouwen gekregen in de macht van mijn wensen.

'Het liefste zou ik een aap willen zijn,' dacht ik. 'Soort bij soort.' Toen ik laat wakker werd moest de herinnering daaraan nog even opgewarmd worden, als de lampen in een radiotoestel, vóór ik mij ervan bewust werd. De zon scheen. Ik voelde me opgelucht en tevreden. Ik schoof het raam open om met de frisse lucht van een nieuwe dag de resten van mijn dromen weg te spoelen. Mijn buurvrouw Thea kwam voorbij. Ze gluurde verstolen omhoog. In de verte zag ik de vuilnismannen aankomen. Bob Denneboom moest de tram nog halen en holde langs de gracht.

Ze hadden allen blanke, gladde gezichten, met de ogen in één vlak en een duidelijke neus ertussen. De mond had rode lippen.

'Mensen,' dacht ik.

Toen ging ik naar de spiegel om me te scheren. Het hoefde niet meer. Een gorilla keek me onderzoekend aan.

De andere talen

Jessie had op haar tweede jaar nog geen herkenbaar woord gesproken, maar op een morgen stond ze aan het ontbijt plotseling op uit haar kinderstoel en hief haar arm omhoog alsof ze een menigte om stilte verzocht. Toen hield ze een redevoering, soms hartstochtelijk, soms koel betogend, dan weer cynisch of verzoekend. Er was een opmerkelijk ritme in de zinnen te bekennen en de woorden waren duidelijk herkenbaar, tot in de eindletters. Ze werden met fijngevoelige nauwkeurigheid uitgesproken, maar ze waren afkomstig uit een taal die de ouders niet kenden of zelfs niet konden thuisbrengen.

Stil en verbijsterd bleven ze luisteren, een half uur lang. Het was of hun kind, dat uit him eigen leven was ontstaan, in de oertaal van gestorven volken zich tot hen had gewend om hun een boodschap te brengen. Plotseling hield het op, ging zitten en begon met het telraam te spelen. ‘Zeg nog iets, Jessie,’ zei Sacha, haar moeder.

Het kind keek haar aan, eerst verbaasd en glimlachte toen op de onnozele manier waarmee kleine kinderen hun omgeving onschadelijk maken.

‘Mama,’ zei ze moeizaam, maar helder. En toen nog eens. ‘Mama.’

Sacha huilde. Ze wist niet of het van vreugde was.

‘Hoor je dat?’ zei ze tegen haar man, ‘ze spreekt.

Ze heeft mama gezegd. Gelukkig. Ik vond toch al dat ze zo laat was.'

'Kinderen die laat spreken, leren het vlugger,' gromde hij, teleurgesteld dat ze niet eerst papa had gezegd. 'Dat heb ik al zo vaak beweerd.' Hij had gelijk. Jessie leerde heel vlug spreken. Eerst onbeholpen, daarna duidelijker, volgens de wetten van de kindertaal. De streng gevormde zinsbouw en het duidelijke woordgebruik van haar onbegrijpelijke redevoering kwamen niet terug.

Toen ze al naar school ging, een paar jaar later, sprak haar moeder er eens met haar over.

'Weet je er nog iets van?' vroeg ze. 'Je was zo ernstig en je zag eruit alsof je ons nadrukkelijk iets wou zeggen. Ik wou dat we het toen hadden kunnen opnemen. Misschien sprak je wel een taal die nog bestaat, Sanskriet of zo iets.'

'Wat gek, hè mama,' zei Jessie. Maar ze sprak op oppervlakkige toon, alsof het haar niet aanging.

Haar broertje, Tom, was een jaar jonger. Bij hem hadden de verschijnselen met de vreemde taal zich niet voorgedaan. Hij had vlug leren praten, eerst krom en dan recht, zoals alle kinderen.

Ze waren nu, na schooltijd aan het spelen in de voorkamer. Sacha zat in een hoek te breien. Ze volgde het gesprek met halve oplettendheid. 'Ik ben een jager,' zei Tom, 'en dit is mijn geweer.'

Hij had een wandelstok van zijn vader in de hand.

'Waar zijn we?' vroeg Jessie.

'In het bos. In een groot, woest en donker bos.'

'En wat ben ik?'

Hij dacht lang na. Het was moeilijk een beslissing te nemen. Hij wilde haar geen onaangenaam lot geven, maar hij had zichzelf al tot jager gemaakt en kon niet meer haar mindere worden.

‘Wat wil je zijn?’ vroeg hij voorzichtig.

Ze glimlachte. Tom dacht eerst dat ze hem uitlachte, maar hij voelde dat het niet zo was.

‘Waar ik vandaan kom,’ zei ze helder, ‘staat in een grote hut een beeld. Er ligt een dode aan haar voeten, met bloed. Laten we spelen dat ik het beeld ben.’

‘Een beeld, wat voor beeld?’ vroeg Tom.

‘Een monster.’

Sacha wist niet of ze alles wel goed had gehoord.

‘Wat heb je, Jessie?’ vroeg ze.

‘Hè, mama, bemoei je er toch niet mee,’ zei Tom. ‘We doen een spelletje.’

‘Wat heb je gezegd, Jessie?’

Jessie keek haar peinzend aan. Ze wilde spreken, maar hield zich in.

‘Ik ben een gevangen prinses,’ zei ze tenslotte, ‘en Tom is een jager die me redden moet. We zijn in een groot, woest bos met allemaal dieren.’

‘Wat voor dieren?’ vroeg Tom.

‘Tijgers met lange tanden en hagedissen zo groot als huizen.’

‘Die maak ik allemaal dood.’

Sacha sprak er over met haar man. Hij moest erom lachen.

‘Waar zo'n kind het vandaan haalt. De hemel weet in wat voor boek ze heeft zitten snuffelen.’

‘Ze sprak zo zelfverzekerd. Ik zou durven zweren dat ze wist waar ze het over had.’

Hij keek haar verwonderd aan.

‘Wat is er met jou aan de hand? Het kind kan nauwelijks aap, noot, mies lezen. Je moet haar verkeerd verstaan hebben.’

Sacha lette scherp op haar dochter in de komende dagen, maar ze kon weinig bijzonders aan haar merken. Misschien was Jessie wat stiller dan andere kinderen en ook viel het haar op dat ze geen vriendinnetjes had. Ze ging goed vooruit op school, vooral met lezen. Haar vader was trots op haar en bracht veel boeken voor haar mee, meestal geschreven door goedwillende volwassenen die door de mildheid der natuur vergeten waren wat ze vroeger mooi hadden gevonden. Er waren echter ook sprookjes van Grimm bij, grimmige vertelsels, die klassiek waren en dus werden toegestaan. ‘Moeder,’ zei Jessie. ‘Kent u het sprookje van de vrouw met de slangeharen?’ Het was vlak voor het naar bed gaan in het luie halfuurtje dat in het gezinsverband was ontstaan.

‘Nee. Wat is dat?’

‘Dat is het verhaal van een vrouw die haar kinderen opeet en die inplaats van haren levende slangen op haar hoofd heeft.’

‘Bah, wat griezelig. Ben je er bang van geworden, liefje? Dat hoeft niet, hoor, het is maar een sprookje. Dergelijke vrouwen bestaan niet.’

‘Ik ben er niet bang van geworden,’ zei Jessie rustig en afgemeten. Het leek of ze zorgvuldig haar woorden koos om geen misverstand toe te laten.

‘Waarom vraag je het dan?’

‘Ik was benieuwd of u haar kende.’

‘Nee meisje, ik ken dat sprookje niet.’

‘Ik bedoel niet het sprookje, ik bedoel de vrouw.’

‘Die heeft nooit bestaan.’ Sacha sprak vlug en doordringend. De ernstige toon van haar kind verontrustte haar.

‘Ik heb haar gekend,’ zei Jessie.

‘Dus je hebt toch van haar gedroomd. Je moet die boeken niet lezen. Ik zal tegen vader zeggen...’

‘Ik heb niet van haar gedroomd. Dromen zijn alleen maar de waarheid van binnen. Maar die vrouw heb ik gekend toen ze leefde.’

‘Liefje luister nu eens goed,’ zei Sacha. Haar ongerustheid was sterker geworden. ‘Je bent zes jaar. Je bent nooit uit huis weggeweest. Ieder uur dat je leeft ben ik bij je. Ik weet dat je nooit een dergelijke vrouw hebt gekend.’

‘'s Nachts ben je niet bij me,’ zei Jessie rustig. Ze wilde haar moeder niet overtuigen, alleen meer de bekende feiten meedelen. ‘Ik weet dat ik niet ouder ben dan zes jaar. Op het ogenblik tenminste. Maar de vrouw die ik heb gekend is ouder dan het sprookje. Ze leefde toen het sprookje nog niet bestond.’

Sacha schrok. In haar verwarring kon ze geen antwoord vinden, geen geruststelling of een vraag om uitleg. Jessie keek haar onderzoekend aan en ging toen naar haar kamertje, naar bed. Ze sleepte haar pop achter zich aan. ‘Welterusten, mama,’ zei ze.

Sacha wilde er met haar man over praten, maar toen hij thuis kwam van zijn vergadering was ze het voorval

vergeten en toen ze er later met een schok weer aan werd herinnerd, was ze er niet meer zeker van of haar schrik gerechtvaardigd was geweest. Ze kon zich ook niet herinneren wat Jessie precies had gezegd. Nu leek het meer op de ernstige kinderpraat die veel voorkomt en uit onverwerkte grotemensenwijsheid was ontstaan.

Ze had er nog wel met Jessie over willen praten, maar ze dorst niet goed. Ze had het gevoel of zij en haar kind dezelfde woorden in andere talen gebruikten. Er bleef een lichte angst bij haar over en een huivering om een vreemdheid die ze bij haar kind vermoedde, maar steeds meer werd zij ervan overtuigd dat deze gevoelens meer uit haar eigen verbeelding dan uit het gedrag van haar kind verklaard moesten worden.

Wel lette ze scherp op haar dochter. Ze bracht Jessie naar school en zou het liefste op straat op haar hebben gewacht en ze was pas weer gerust als ze haar zag. Soms dacht ze dat ze twee kinderen had, één dat lief was en klein en afhankelijk en een ander dat hetzelfde lichaam als de eerste had, maar gedachtensnel met haar wisselde van innerlijk. ‘Is ze wel van mij?’ vroeg ze zich soms af.

Jessie bleef een onbekommerd, wat stil en zelfbewust meisje. Ze was goed op school, zonder op te vallen. De enige klacht die de juffrouw had was dat ze ongevoelig was voor straf of voor terechtwijzingen.

‘Als ik haar beknor glimlacht ze een beetje voor zich uit, net alsof ze het beter weet. In het begin werd ik er kwaad om, maar nu weet ik dat het een zenuwtrekje van haar mond is,’ zei de juffrouw.

Opmerkelijk was Jessie's liefde voor haar broertje, een rumoerige, gezette en levenslustige knaap. Ze wachtte meestal op hem na schooltijd om samen met hem naar huis te kunnen gaan en op vrije dagen speelde ze met hem.

Dan zat Sacha in de achterkamer, met de suite-deur op een kier, om haar kinderen af te luisteren. Als het tijd was om te eten was ze opgelucht, ofschoon ze niet goed begreep waarom.

De spelletjes bleven wat men van kinderen kon verwachten, onbegrijpelijk voor volwassenen, maar vertrouwd. En toch zat Sacha er steeds met onaangename verwachting naar te luisteren.

Op een zeurderige woensdagmiddag met vage regendreiging speelden Jessie en Tom vader-en-moedertje. Anna, de pop van Jessie, bijna zo oud als zijzelf, was het kind.

Jessie was meer aan Anna gehecht dan aan ieder levend mens. Sacha wist het, ze wist ook dat deze liefde bij kinderen vaak voorkwam en toch was ze jaloers op het stuk speelgoed met het vormloze lijf, de vale, gelapte kleren en het porseleinen hoofd.

‘Nou zitten we thuis bij de kachel,’ zei Tom. ‘Ik steek een pijp op en jij gaat sokken stoppen.’

‘Nee,’ zei Jessie. ‘We zijn in een groot en donker bos. Het is avond en er brandt een vuur.’

‘Een kampvuur?’

‘Ja, een kampvuur. Nu moet je eromheen dansen en erbij zingen.’

‘Wat moet ik zingen?’

Jessie dacht even na.

‘Het offerlied,’ zei ze ernstig. ‘Er moet geofferd worden. En de offerdans moet gedanst worden.’

‘Die ken ik niet. En ik wil niet dansen. Dat kan ik niet.’

Ze keek hem aandachtig aan en glimlachte toen.

‘Natuurlijk niet,’ zei ze. ‘Die ken je niet. Dat heb je verleerd. Kijk, hier is de steen.’

Ze sleepte een voetenbankje naar het midden van de kamer.

‘Welke steen?’ vroeg Tom.

‘De offersteen.’

‘Wat is dat, offeren?’

‘Ruilen uit angst,’ zei ze ernstig. ‘Kijk, dat gaat zo.’

Ze sloeg met een asbak het porseleinen hoofd van de pop stuk en legde het speelgoed op het bankje.

‘Nou is Anna geofferd. Anna is mijn dochter.’

Tom keek eerst verbaasd. Hij raapte de scherven op om de werkelijkheid tot zich te laten doordringen en begon toen te huilen.

‘Je hebt Anna stuk gemaakt,’ snikte hij.

‘Ze was mijn eigen pop. Jij hoeft er niet om te huilen,’ zei ze koel.

‘Maar nou is ze dood,’ jammerde Tom.

‘Huil er maar niet om,’ zei Jessie rustig. ‘Waar ik vandaan kom zeggen ze dat niemand dood kan gaan.’

‘En Hektor dan?’ Hektor was hun overreden hond.

‘Alle leven wordt bewaard om weer verdeeld te worden.’

Sacha, in de andere kamer, bleef in haar stoel zitten. Ze wilde Jessie straffen, omdat ze moedwillig haar pop

had gebroken, maar haar besluit om op te staan was zwakker dan de lome verstarring die haar had bevangen. Tom werd door de rust van Jessie gehinderd in het huilen. Hij droogde zijn tranen af en slikte zijn verdriet door.

‘Waarom heb je dat nou gedaan?’ vroeg hij.

‘Het was nodig.’

‘Waarom?’

‘Hij vroeg erom.’

‘Wie?’

‘Het vuur vroeg erom. Het vuur vraagt meisjes en de moeders geven ze.’

‘Weet je zeker dat alleen meisjes worden gegeven?’ vroeg Tom angstig.

‘Ja, alleen meisjes. Moeders geven hun zoons niet.’

‘En als ze hun meisjes ook niet willen geven?’

‘Dan haalt het vuur de moeders zelf weg. Dan geven ze liever hun dochters aan het vuur.’

Tom dacht diep na. Hij murmelde alsof hij aan het rekenen was.

‘Het kan niet,’ zei hij tenslotte. ‘Want dan blijven er alleen maar mannen over en mama heeft ons geleerd dat er mannen en vrouwen nodig zijn om kindertjes te krijgen.’

‘Eenmaal per jaar,’ zei Jessie langzaam, ‘en alleen de eerste dochter van iedere moeder.’

Sacha stond nu op. Ze liep moeilijk. Het was of in haar achterhoofd een gedachte klopte die zich kenbaar wilde maken, maar die niet doorgelaten werd. Ze raapte de verminkte Anna op en veegde de scherven bij elkaar. ‘Je moet uit je spaarpot een nieuwe pop kopen,

Jessie. Het is heel ondeugend van je dat je Anna hebt stuk gemaakt. Ga nu maar meteen naar bed als straf. Je bent erg stout geweest.'

Haar woorden klonken mat. Jessie keek haar medelijdend aan. Toen sloeg ze haar armen om haar moeders hals en zoende haar.

'Ben je niet meer boos op me, mama?' vroeg ze op kinderachtige toon.

'Nee, nee. Ga nu maar naar bed.'

'Eerst nog een nachtzoen, mama. Anders kan ik niet slapen. En ze komen misschien vannacht al.'

'Wie?'

Sacha voelde angst losschieten, van het middenrif naar het hart.

'De afgevaardigden, mama.'

Sacha zoende haar kind. Ze wou vragen wat ze bedoelde, hoe ze aan deze spookbeelden was gekomen, maar de koele, vriendelijke, afzijdige houding die Jessie weer had aangenomen liet het niet toe. Sacha nam zich voor er nu toch met haar man over te praten. Ze moesten maatregelen nemen. De hele nacht lag ze wakker, onrustig draaiend, telkens het besluit nemend haar vredig ronkende man ook wakker te maken, maar telkens begreep ze ook weer dat ze haar verhaal niet kon vertellen zonder dat het belachelijk zou klinken.

Tenslotte werd hij wakker door haar gewoel.

'Wat is er toch met je aan de hand?' vroeg hij grommend en bezorgd. 'Ik heb geen oog dicht gedaan.'

'Ik maak me ongerust over Jessie.'

'Over Jessie?' Zijn stem klonk verwonderd. 'Het gaat toch best met 't kind. Haar rapport was prachtig.'

Het morgenlicht kroop al langs de gordijnen. Haar angst werd duidelijker. Ze kon de spanning niet meer volhouden en ze stond op.

‘Ik ga even naar haar kijken,’ zei ze hees.

Jessie was niet in haar kamertje. Haar bed was beslapen. Sacha riep haar man. Het was nu volop licht geworden. De vader verviel dadelijk in een toestand van wanhopige onhandigheid. Hij ging bij het bed zitten met het hoofd in de handen.

‘Wat moeten we doen?’ vroeg hij klagelijk. ‘Ze lijdt natuurlijk aan slaapwandelen. We moeten met haar naar een dokter.’

‘We moeten haar eerst vinden,’ zei Sacha.

Haar man aarzelde.

‘Zullen we de politie opbellen?’ vroeg hij tenslotte. ‘Of nog even wachten tot ze vanzelf terugkomt?’

Sacha antwoordde niet. Ze ging naar de huiskamer.

Toen ze de hoorn van de haak nam wist ze plotseling dat het zinloos was.

Dode klanken

Ik ben een zachtmoedig mens, maar ik vind het niet prettig als anderen mijn daden bepalen. Ik aanvaard de slagen van het leven maar ik probeer zoveel mogelijk weerstand te bieden aan de noodzaak van mijn medemensen afhankelijk te zijn. Ik vind het niet prettig als men medelijden met mij heeft. Medelijden is verwant aan minachting. Ik ben invalide. Mijn beide armen zijn bijna verlamd en ik loop moeilijk. Toch doe ik steeds mijn best op eigen benen te staan en soms maak ik zelfs een wandeling. Met hulp van stokken lukt dat wel, al ben ik na korte tijd zo afgemat dat ik de hele dag niet meer uit mijn stoel kan opstaan. Mijn vrouw houdt niet van deze zelfstandigheid. Ik kan me dat voorstellen. Ik zou er ook niet van houden als ik in haar plaats was. Het vermindert haar invloed op mijn bestaan.

Vandaag ben ik weer even de stad in geweest. Het heeft me goed gedaan. Mijn vrouw was vol meegevoel. Ik had het haar van te voren niet verteld. Toen ze boodschappen was gaan doen heb ik van de gelegenheid gebruik gemaakt. Ze vroeg me of ik pijn had gehad en ik zei haar dat ik de verandering van omgeving de moeite van de pijn waard vond. Ze hielp me bij het lopen door de kamer, van mijn ligbank naar mijn schrijftafel. Ik wou meteen de post afhandelen.

‘Zou je niet liever even wachten?’ vroeg ze.

‘Ik heb nog wat energie overgehouden die ik nodig

had voor mijn wandeling,' antwoordde ik. 'Die wil ik opmaken.'

Ik vroeg haar of ze mijn vulpen uit mijn binnenzak wou halen. Ik kan alleen mijn linkerhand gebruiken. Mijn rechter kan ik wel enigszins optillen maar ik kan met mijn vingers niet de verfijnde bewegingen maken die nodig zijn voor het zetten van een handtekening. Pas als je verlamd bent geweest weet je hoeveel subtiele samenwerking van ontelbare spieren nodig is voor verrichtingen die vroeger van de uiterste eenvoud hebben geleken. Ik zette mijn handtekening onder een paar belangrijke zakenbrieven en klaagde erover dat ik mijn eigen naam bijna niet meer lezen kon.

'Een handtekening is maar een afspraak,' zei mijn vrouw. Ze zei het om me te troosten, maar ik vind dat afspraken er zijn om gehouden te worden en dat zei ik haar ook, zachtmoedig maar toch nadrukkelijk.

Het leek even of ze schrok, maar ze beheerste zich goed. In het algemeen valt het me de laatste tijd moeilijker haar aandoeningen af te lezen op haar gezicht. Vroeger was ze veel openhartiger. Maar ze heeft nu al twee jaar lang voor me moeten zorgen als voor een kind en waarschijnlijk heeft ze geleerd haar langzaam groeiende afkeer voor mijn hulpeloosheid beter te verbergen dan ze er vroeger toe in staat is geweest. Het lijkt of we al heel lang getrouwd zijn, maar het is pas twee jaar. Twee jaar geleden was ik nog gezond. Ouder dan zij, maar even levenslustig en even jong van geest en lichaam. Dit jaar ben ik precies tweemaal zo oud als zij. Ik had haar vader kunnen zijn, maar ik ben haar kind. Sinds mijn aanval ben ik haar man niet meer.

Ze nam de getekende brieven op en liep naar de deur.

‘Waar ga je heen?’ vroeg ik.

‘Er wordt gebeld,’ zei ze.

‘Je vergist je,’ zei ik. Mijn stem was vlak en beheerst. Ik sprak haar niet tegen, ik legde haar iets uit. Ze schrok zo dat het bloed uit haar gezicht wegschoot.

Ik keek op mijn horloge.

‘Hij kan er nog niet zijn,’ zei ik. ‘Hij is altijd op de minuut met zijn afspraken.’

Maar ze was hardnekkig en dat verwonderde me. Meestal wordt ze stil, angstig en gedwee als ik haar tegenspreek.

‘Ik dacht dat ik iets gehoord had.’

‘Iets gehoord? Net zoals vorige week?’

Haar angst werd nu duidelijk zichtbaar.

‘Nee, nee, dat niet. De bel dacht ik.’

‘De bel is niet gegaan,’ legde ik haar langzaam en nadrukkelijk uit. ‘Mijn lichaam is verlamd, maar mijn gehoor werkt nog.’

‘Ik heb me vergist,’ zei ze gejaagd. Ik merkte dat het onderwerp van ons gesprek pijnlijk voor haar was, maar ik vond dat ik haar niet mocht laten volharden in haar waan. Ik moest haar helpen weer de weg naar de werkelijkheid terug te vinden en alleen strikte eerlijkheid, hoe pijnlijk ook, moest tussen ons gehandhaafd blijven.

‘Het is geen kwestie van vergissen,’ legde ik haar uit. ‘Wie iets beleeft kan zich niet vergist hebben. Maar er zijn geluiden binnen en buiten de mens. Het gaat er niet om of je iets gehoord hebt. Ik ben ervan overtuigd dat dit het geval is. Waar het op aankomt is of ook an-

deren hetzelfde hebben gehoord, of hebben kunnen horen.'

Mijn stem klonk plechtig en overdreven nadrukkelijk maar ik vond het van het grootste belang dat ze besefte hoe ver ze al was afgegleden naar een toestand waarin ze met anderen geen kontakt meer kon hebben. Ik kreeg nog steeds de indruk dat ze onvoldoende besefte dat waar de waan zin krijgt de waanzin begint.

Ze verzette zich.

'Hou op! Hou op! Begin niet weer!' Ze schreeuwde het bijna, ofschoon ze wist hoe deze redeloze uitbarstingen me tegenstaan, vooral in mijn toestand, waarin ik alleen de kracht van de rede tot mijn beschikking heb. 'Wat heb je gehoord?' vroeg ik haar weer, met de zachtmoedige, maar toch hardnekkige toegevendheid die men soms bij kleine kinderen moet gebruiken.

'Hou op,' zei ze haastig. 'De bel. Ik heb me vergist.'

'Ik wil je alleen maar helpen,' zei ik zacht. 'Maar daarvoor is het nodig openhartig te zijn. Gedachten die niet worden uitgesproken gaan bederven. Ik wil je genezen.'

'Ik ben niet ziek.'

Ik vond juist deze ontkenning een bedroevende bevestiging van de ernst van haar toestand. Ik vond het nu nodig om hard te zijn, om haar de barre feiten in te hameren. Het was de enige mogelijkheid voor haar om weer tot een besef van de werkelijkheid te komen.

'Heb je het kind weer horen huilen?' vroeg ik zacht. Ik wou haar door de toon van mijn stem duidelijk maken dat ik hard was uit mededogen. Haar ogen werden

groot van angst. Ik zag meer dan ik hoorde dat ze het ontkende wat ik haar vroeg.

‘Het kind is dood. Meer dan een jaar dood,’ ging ik verder.

‘Ik heb het kind nu niet horen huilen. Ik zweer je. Ik heb het nu niet gehoord. Het was de bel.’

Haar stem klonk nu smekend, alsof ze van mij de bevestiging wou hebben dat ze deze keer de dode klanken van een kind dat al een jaar geleden was gestorven niet had gehoord. Maar ik moest hard blijven. Het was voor haar bestwil. Voor de ziekte die haar teisterde waren zachte middelen wreder dan de schijnbare wreedheid van mijn houding.

‘Je hebt het de laatste keer ook ontkend,’ legde ik haar uit. ‘En het heeft lang geduurd vóór je toegaf. Maar iedere keer dat je bekent is winst.’

Ik stond moeizaam op en liep strompelend naar de schoorsteen, waar ik een aantal foto's in mooie, antieke lijstjes had neergezet. Ik was vroeger een goede fotograaf geweest, vóór ik het vermogen had verloren om een toestel zonder beven in de hand te houden. Er was een foto van mijn vrouw, toen ze nog onbekommerd kon kijken. Er was een foto van mijzelf, jong, ondanks mijn jaren, met open sporthemd en korte broek, er was een foto van ons beiden in de kleine, witte sportwagen die ik had gekocht en er was ook een foto van het kind, vlak vóór zijn dood gemaakt. Ze had veel van het kind gehouden en het was ook niet verwonderlijk dat ze buiten haar verstand om zijn stem had willen vasthouden. Het was heel begrijpelijk dat ze soms die stem nog hoorde. Het was begrijpelijk, maar het was

niet goed. Ze moest beseffen dat de dood nooit ongedaan te maken is. Samen moesten we daarvoor ons best doen, zij en ik.

Ons huwelijk, zo stralend en vol moed begonnen, was met groot ongeluk geteisterd. In de eerste maanden al mijn aanval die me grotendeels verlamde en een jaar later de plotselinge dood van het kind. De dokter zei dat het zichzelf in zijn kussentje had vastgewerkt en toen gestikt was. Misschien kwam het ook uit wroeging dat mijn vrouw nog steeds die stem hoorde, omdat ze zo onachtzaam was geweest.

‘Niemand kon er iets aan doen. Niemand had schuld,’ zei ik zacht.

‘Nee,’ bevestigde ze toonloos.

‘Ik was zo trots op dat kind, weet je nog? Trots en verwonderd. Trots om het feit dat ik in mijn toestand dat leven had kunnen verwekken. En ook verwonderd om het feit dat ik in mijn toestand dat leven had kunnen verwekken.’

Er werd gebeld. Ik kon nauwelijks merken dat ze schrok. Ze had haar reakties nu opmerkelijk goed in bedwang.

‘Er wordt gebeld,’ zei ik.

‘Ik heb niets gehoord,’ antwoordde ze fel.

‘Dat is fout,’ legde ik haar uit. ‘Je had wel iets moeten horen. Er werd nu wel gebeld. Hij is iets te vroeg. Maar laten we blij zijn dat onze vriend, de enige die ons is overgebleven, de tijd met zijn verlangen meet en niet met zijn horloge. Laat hem binnen. Jij moet toch ook blij zijn hem na al die tijd weer te zien.’

Ik had haar vergeten te zeggen dat ik de beste vriend

die we in ons huwelijk hadden gekend om drie uur had uitgenodigd. Het was nu precies drie uur. Hij had altijd de wat onaangename eigenaardigheid gehad om zich met pietluttige nauwkeurigheid aan zijn afspraken te houden. Ik heb dat steeds als een element van verkoeling in onze vriendschap beschouwd.

‘Ik ben niet blij,’ zei mijn vrouw, maar ik wist dat ze het niet meende. Ze heeft veel om hem gegeven.

‘Laat hem binnen,’ zei ik, scherper dan ik had bedoeld, want ik vond het onaangenaam dat ze bleef aarzelen. Ze draaide zich om en ging de kamer uit. Ze kwam snel met hem terug, sneller dan ik had vermoed. Ik had verwacht dat het weerzien iets langer zou hebben geduurd. Hij kwam op me toe met de voorzichtige zelfbeheersing die me langzamerhand in hem was gaan tegenstaan. Hij gaf me zijn hand alsof hij bang was dat ik hem niet terug zou geven.

‘Hoe gaat het met je?’ vroeg hij.

‘Langzamerhand slechter,’ antwoordde ik. Ik hou er niet van konventionele antwoorden te geven als men me naar mijn toestand vraagt. Ook in de geijkte begroetingsvormen eis ik de waarheid.

‘Wat zegt de dokter?’

‘Er zijn veel dokters geweest, vooral in het begin. Ze hebben me niet beter kunnen maken. Ze zeiden dat het vanzelf moest gaan. Maar het ging niet vanzelf. En nu wil ik ze niet meer zien zodat ze me geen valse hoop meer kunnen geven. Ik wil koel blijven. Moedig.’

Hij wendde zich nu tot mijn vrouw.

‘En hoe is het met jou?’

Ik had de indruk dat zijn stem nu iets warmer klonk.

‘Ik wil graag met jou over haar praten,’ zei ik. ‘Misschien kun jij ons raad geven. We hebben je de laatste tijd helaas zo weinig gezien.’ Ik zag dat mijn verwijt hem onaangenaam trof, maar hij antwoordde niet en dat speet me, want ik had hem graag rustig, maar toch met voldoende nadruk, uitgelegd hoezeer het mij had gehinderd dat onze vriendschap zo plotseling tot een eind was gekomen.

Hij keek me oplettender aan en de uitdrukking van zijn gezicht veranderde. Het was of ik door zijn ogen mezelf kon zien, een mismaakt, in elkaar gedoken, afgezakt mens, die meer weerzin dan medelijden opwekte. Hij moest gemerkt hebben dat ik zag wat hij zag want hij herstelde zich snel.

‘Waarom heb je me opgebeld en gevraagd hierheen te komen?’ vroeg hij koel en zakelijk. Een gedachte trof hem.

‘En waarom heb je er zo de nadruk opgelegd dat ik precies op tijd moest komen?’ voegde hij er aan toe.

Mijn vrouw keek hem verwonderd aan.

‘Heeft hij je opgebeld?’ zei ze. ‘Daar weet ik niets van.’

Ze wendde zich tot mij. De opwinding had kleur op haar wangen gebracht. Ze leek bijna weer net zo jong als ze was.

‘Waarom heb je me dat niet gezegd? Je hebt me alleen verteld dat hij komen zou, net als vroeger, maar niet dat jij hem hebt gevraagd.’

Ik legde haar alles rustig uit, maar ik wendde me tot de man naast haar en ik zag dat hij steeds dichter bij haar was gaan staan.

‘Ik wou dat de vriendschap van vroeger weer tussen ons was,’ zei ik. ‘Ik geloof dat onze drievoudige vriendschap van een zeldzame diepte is geweest die in deze tijd nog maar weinig voorkomt. Toen hij niet meer kwam is het hier heel eenzaam geworden en dat is te begrijpen. Een verlamde man, een jonge, opofferende vrouw, weinig afleiding en veel stilte. En in die stilte groeien vreemde geluiden die het verstand verwarren. Dode klanken heb ik ze genoemd.’

Ik sprak die woorden met nadruk uit, want ik was er ook enigszins trots op dat ik die welsprekende en veelzeggende uitdrukking had gevonden. Maar hij werd duidelijk ongeduldig en ik zag dat hij weinig gevoel had voor de dichterlijke nevenwerking van wat ik had gezegd. Mijn vrouw wel. Zij was zichtbaar aangegrepen. Maar misschien kwam dat meer omdat ze duidelijk begreep wat ik bedoelde.

‘Wat bedoel je daarmee,’ zei hij en naar het mij leek enigszins grof. ‘Dode klanken? Ik vertrouw je niet.’

Ik bleef kalm. Ik had deze hele ontmoeting op touw gezet om mijn vrouw te helpen en dat mijn goede bedoelingen werden gewantrouwd vond ik verklaarbaar, want ik had in de tijd van mijn ziekte goed begrepen dat invaliden vaak worden gewantrouwd. Ik denk dat het komt omdat zij de anderen op onaangename manier doen denken aan hun mogelijk lot, want tenslotte is in ieder gezond lichaam mismaaktheid verborgen. En daarom wantrouwen veel mensen ons. Uit angst.

Ik strompelde naar mijn stoel bij het raam en ik leunde zwaar op mijn stok. Ik zag dat mijn vrouw me wilde helpen, zoals haar gewoonte was, maar ik weerde door

een snelle beweging terzijde haar hulp af. Onze vriend bleef opmerkelijk roerloos staan. Hij keek me oplettend aan tussen dichtgeknepen oogleden. Weer voelde ik hoe weerzinwekkend ik moest lijken en het verwonderde me dat ik mijn vergevingsgezindheid zo goed kon handhaven. Ik haatte hem niet omdat hij me verachtte als een reptiel.

‘Wat zijn die dode klanken?’ vroeg hij weer, ongeduldig.

Ik gaf hem pas antwoord toen ik me zo behaaglijk mogelijk in mijn stoel had genesteld. Ik zuchtte diep en keek mijn vrouw onderzoekend aan, maar het bleef duidelijk dat mijn woorden voor hem bestemd waren.

‘Ik heb besloten je hulp in te roepen omdat ik vond dat het zo niet langer ging. Ik heb er nog geen dokter bij gehaald. Ik wou eerst met jou praten. Misschien omdat ik vind dat jij er ook mee te maken hebt. In het begin, toen de verschijnselen pas optraden, heb ik ze toegeschreven aan de verschrikkelijke schok die de dood van het kind moest hebben teweeggebracht. Het zal wel weer overgaan, heb ik gedacht, zoals ieder normaal mens herstelt na een slag, zoals ikzelf in de geest weer hersteld ben van de schok die mijn verlamming me heeft gegeven. Maar het ging niet over. Ze bleef de klanken horen. Ik heb haar eerst geprobeerd te genezen met de kracht van het gezonde verstand maar het hielp niet. Ze begon steeds meer van me af te groeien in onze eenzaamheid, terwijl we elkaar in onze omstandigheden juist zo sterk nodig hebben.’

Weer zweeg ik. Ik vond het goed door een pauze hem nog dieper te overtuigen van de ernst van de toe-

stand. Ik zag dat hij zijn adem inhield om de woorden die klaar lagen binnen te houden.

Pas toen de stilte onaangenaam werd ging ik verder.

‘Ze hoorde het kind dat gestorven was huilen. En een kind dat gestorven is kan niet huilen. Toch hoorde ze het. Dat verontrustte me. Ze hoorde het huilen in zijn kamertje. Alsof het om hulp riep. En dan liep ze er heen. Om het te helpen. Maar dat was te laat want toen het kind werkelijk hulp nodig had is het alleen geweest. In zijn bedje. In de nacht. Langzaam gestikt in zijn kussen. Maar zij hoorde het steeds weer. Ik begrijp het wel. Ze wilde het nog steeds horen en die wens vervormde de werkelijkheid. Maar het duurde te lang. En daarom heb ik jou laten komen. Jij moet ons helpen.’

‘Wat is daarvan waar?’ vroeg hij. Niet aan mij want hij vertrouwde mij niet, maar rechtstreeks aan mijn vrouw. In minder ernstige omstandigheden zou ik dat als een belediging hebben ondervonden.

‘Het ging heel langzaam,’ zei ze. Het was of ze meer tot zichzelf dan tot hem sprak. ‘In het begin geloofde ik het niet, verzette ik me ertegen, maar als je eenzaam bent word je weerloos. Je voelt je dan ook schuldiger. En toen ben ik het echt gaan horen. Eerst vaag. Toen sterker. Iedere keer als ik het hoorde deed mijn hart pijn van angst. Maar als ik naar de kamer ging was het bedje leeg. Als je er met niemand over praten kunt kun je niet meer vergelijken. Alles wordt schemerig. Als je op straat een mens hoort praten vraag je je af of het inderdaad een geluid van de straat is geweest. Op het laatst werd ik zo bang dat het leven

met angst me erger leek dan de dood. Maar toen heb ik het kind niet meer gehoord.'

'Nee,' zei ik snel. 'Toen heeft ze het kind niet meer gehoord.'

'Ik dacht eerst dat ik genezen was,' zei ze.

'En toen kwamen de brieven,' vulde ik aan.

'De brieven?' vroeg hij wantrouwig. 'Welke brieven?'

'Van jou,' zei ik. 'Brieven van jou. Waarin je haar beschuldigde het kind vermoord te hebben. Toen vond ik het tijd jouw hulp in te roepen.'

'Heb je die brieven werkelijk gezien?' vroeg hij aan mijn vrouw. Ze knikte met een verslagen droefheid die hem deed beven. Voor het eerst zag ik een gevoel in hem doorbreken.

'Waar zijn ze?'

'Ik heb ze verbrand. Hij heeft me gezegd dat ik ze verbranden moest. Dat ze gevaarlijk waren, want als iemand ze onder ogen kreeg zou men mij echt kunnen verdenken.'

'Zo is het,' zei ik. 'Het was gevaarlijk die brieven te bewaren. Ik had gehoopt dat ze vanzelf zou genezen. En dan zou het niet goed voor haar zijn als die brieven nog bestonden.'

Ze keek me lang aan, met een blik alsof ze me nu pas herkende. Ik vond het onaangenaam. Weer kwam het bij me op hoe mismaakt ze me moest vinden nu ze me kon vergelijken met de man naast haar, die jonger was dan ik, recht van lichaam en met een open, vriendelijk gezicht. Ik vroeg me nu af, of het wel verstandig was geweest hem in onze ellende te mengen. Als een vrouw

lang met een man alleen is heeft ze geen gelegenheid hem af te meten naar een ander.

Ze ging met snelle stappen de kamer uit en mijn vroegere vriend en ik bleven elkaar zwij gend aankij ken, bang om te praten en gevoelens in werking te stellen die beter verborgen konden blijven. Mijn vrouw bleef trouwens niet lang weg, het leek alleen zo lang omdat gezamenlijk zwijgen de tijd verlengt. Ze had een brief in de hand en ik herkende met een schok de envelop. Het was één van de brieven die ze had ontvangen en die ze op een of andere manier van de vernietiging had gered. Ik werd kwaad op haar, omdat ze mijn bevelen niet had gehoorzaamd. Ik heb haar altijd met de grootste nadruk duidelijk gemaakt dat er nooit één flardje van deze voor haar gevaarlijke brieven mocht overblijven. Mijn woede werd zo groot dat ik me aan de leuning van de stoel moest vastklemmen. Juist omdat ik invalide ben kan een hevige gemoedsaandoening in mij meer kwaad aanrichten dan in iemand die vrij over zijn bewegingen kan beschikken. ‘Waarom heb je die niet verbrand?’ vroeg ik, bijna hees van beheersing. Ik was ook kwaad omdat ze me te slim af was geweest, want tot nu toe was ik van mening geweest dat ze de brieven onder mijn kontrole had vernietigd. Ikzelf had het natuurlijk niet kunnen doen, omdat ik invalide ben. Maar ze was sluw geweest, zoals je dat zo vaak vindt bij mensen die op andere gebieden van het verstand gestoord zijn.

Ze gaf zonder iets te zeggen de brief aan onze vriend die hem langzaam openmaakte en heel langzaam las wat er stond, ofschoon hij dat ook heel vlug had kun-

nen doen want de brieven bestonden altijd maar uit één of twee regels.

‘En jij hebt gedacht dat ik dit geschreven had?’ vroeg hij zacht aan haar. De toon van zijn stem was onmiskenbaar met liefde gevuld. Hij hield nog steeds van haar en hij liet het merken zonder op mij te letten, alsof ik een insekt was dat de taal der mensen niet kon verstaan.

‘Ja,’ zei ze. ‘Jij was de enige die kon weten wat er in stond. En het handschrift leek op het jouwe.’

‘Ik heb het niet gedaan,’ antwoordde hij haar en zijn stem klonk nog steeds zacht en kalm zodat zijn woorden daardoor een versterkte geloofwaardigheid kregen. ‘Geloof je me?’

‘Ik wil je graag geloven, maar wie had ze anders geschreven kunnen hebben?’

Hij haalde zijn schouders op. Hij moest nu wel beseffen hoe ziek ze was.

‘Je weet dat ik van je heb gehouden,’ zei hij droog, ‘en dat ik dus die brieven niet heb kunnen schrijven. Ik heb ze niet geschreven, je moet me geloven.’

Ze bleef hem strak aankijken en ik zag wat ze voelde, ik ben in die dingen heel bedreven geworden. Ik zag dat ze dacht, dat hij die brieven wel geschreven had, maar dat hij het uit liefde voor haar had gedaan en ze was bereid hem te vergeven, ze was zelfs bereid te geloven dat hij de waarheid sprak, ondanks het feit dat ze van het tegendeel overtuigd was. Liefde maakt onredelijk.

‘Mag ik die brief eens zien?’ vroeg ik.

Hij stak me het stuk papier toe en ik moest moeite

doen het vast te grijpen. Het leek wel of hij niet te dicht in mijn nabijheid wou komen. Ik las met één oogopslag wat er stond.

‘Je hebt ons kind vermoord.’

‘Dat moet ze zelf geschreven hebben,’ zei ik zacht. ‘En dan beeldt ze zich in dat ze van jou gekomen zijn. Ze beschuldigt zich eerst zelf en dan draagt ze die schuld aan jou over. Dan heeft er een splitsing in de ziel plaats gevonden. Dan weet het ene deel van de persoonlijkheid niet wat het andere doet. Dat is heel ernstig. Wat moeten we doen?’

Hij draaide zich langzaam naar me om, zijn ogen bijna dichtgeknepen, alsof hij het onaangenaam vond me vol aan te moeten zien.

‘Ze gaat met me mee,’ zei hij. ‘De omgeving hier maakt haar ziek. De lucht is verpest. Ze gaat met mij mee. We horen bij elkaar. We houden van elkaar en ik zal haar genezen omdat ze van mij houdt.’ Ze ging dicht bij hem staan en ik wist dat ze een besluit had genomen, ook zonder dat ze het zei. Ik ben maar een oudere, mismaakte man en ik was afhankelijk van haar steun. Hij was jong en krachtig en voor zover ik kon nagaan aantrekkelijk voor vrouwen. Maar ik mocht nu niet egoïstisch zijn. Het leven had voor mij verminderde waarde, voor haar was er nog hoop op een vol bestaan. Ik moest grootmoedig zijn.

‘Ik dank je dat je al die tijd bij me hebt willen blijven. Ik weet wat je dat moet hebben gekost. Een kreupel mens als ik hoort niet thuis in de gewone wereld, ik belemmer alleen maar het geluk van de anderen. Ik zal me wel zien te redden. En als ik me niet kan redden is

dat ook niet belangrijk meer. Mensen als ik hebben minder recht op leven dan mensen als jullie.'

Onze vriend haalde zijn schouders op. Hij was wreed. Mijn lot kon hem niet schelen. Maar mijn vrouw maakte zich los uit zijn nabijheid. 'Ik moet hier blijven,' zei ze. 'Ik kan hem niet in de steek laten. Ik kan de gedachte niet verdragen dat ik zijn dood op mijn geweten zou hebben. Het kind alleen is al erg genoeg. Hij erbij zou te veel zijn.' Haar edelmoedigheid schokte me niet, ik had er eigenlijk op gerekend, zoals ik nu besefte, want tenslotte waren we twee jaar getrouwd, leefden we in dagelijks intiem samenzijn en ik kon me niet voorstellen dat ze me zou willen verlaten, ondanks de wrijvingen die altijd voorkomen tussen mensen die in wezen van elkaar houden.

Mijn vriend besefte dat ze van hem losraakte, dat ik zijn meerdere was, dat ik de ziel van mijn vrouw beheerste omdat ze in wezen meer van mij hield dan van hem. Ik weet dat ze van hem gehouden heeft, maar ik was nu zelfs bereid haar dat te vergeven.

'Ik wou dat ik je kon afranselen,' siste hij me toe.

Hij besefte zijn nederlaag en dat maakte me grootmoedig. Ook hem kon ik vergeven voor zijn harteloze haat en voor het misbruik van vertrouwen dat hij van onze vriendschap had gemaakt.

'Ik ben een arme, kreupele man,' zei ik op zachte, vriendelijke toon en ik stak hem zelfs mijn hand toe, hoe moeilijk mij dat ook viel. Hij keerde zich van me af, maar toen hij zich al had omgedraaid wendde hij zich weer met een schok naar me toe en keek verstard

naar de hand die ik nog steeds uitgestoken hield als zichtbaar bewijs van mijn grootmoedigheid.

‘Je hebt een inktvlek op je vinger,’ zei hij, meer verbaasd dan kwaad.

‘Hij kan schrijven,’ zei mijn vrouw. ‘Heel slecht en dan nog alleen met zijn linkerhand.’

‘Die inktvlek zit op zijn rechterhand.’

Ik keek naar mijn vingers. De hand die ik met zoveel moeite naar hem had uitgestrekt was bezoedeld door een kleine vlek die ik niet had opgemerkt.

Ik trok mijn hand met een snelle beweging weer terug, maar mijn vriend greep me vast, de lafaard, omdat hij wel wist dat hij sterker was dan een invalide man, die ook nog ouder was dan hij en hij boog mijn verlamde arm om. Ik kon me niet weerhouden weerstand tegen hem te bieden en er lag meer kracht in mijn verzet dan met mijn toestand in overeenstemming was te brengen. Hij moest dat gevoeld hebben want hij boog zich dreigend over me heen.

‘Je hebt je arm bewogen, je rechterarm,’ zei hij met een onheilspellende rust. ‘Je hebt een inktvlek op je rechterhand. Jij hebt die brieven geschreven. Jij hebt haar wijsgemaakt dat ze stemmen hoorde. Eigenlijk zou ik je je nek moeten omdraaien en dat zou nog een te lichte straf voor je zijn.’

Toen bedacht hij zich en hij liet me los. Er kwam verwondering in zijn ogen.

‘Wat heb je met het kind gedaan?’ vroeg hij, maar het bleef meer een vraag dan een beschuldiging. Hij keek radeloos om zich heen. Mijn vrouw keek hem met verwondering aan.

Ik ging terug naar mijn stoel. Mijn bewegingen waren nu losser dan daarnet. Het was niet meer nodig te verbergen dat ik in het laatste jaar mijn spieren weer had leren gebruiken. Het was ook niet meer nodig om de haat te verbergen die ik dit jaar had voelen groeien tot hij in iedere vezel van mijn lichaam was doorgedrongen.

‘Ze heeft de straf gekregen die ze verdiend heeft,’ legde ik uit. Ik doelde natuurlijk op mijn vrouw.

‘En het kind?’ vroeg hij weer, maar hij vroeg het aarzelend, alsof hij het antwoord liever niet wilde horen.

Misschien wilde hij liever blijven geloven dat het kind werkelijk in het kussen was gestikt. Misschien was hij nog steeds bang dat mijn vrouw inderdaad schuldig zou zijn. Misschien wilde hij niet weten hoe ik dit kind ook gehaat moet hebben omdat het mijn kind niet was.

Veel mensen zijn bang voor de waarheid.

Ik antwoordde hem dus niet. Het was duidelijk dat hij het ook niet verwachtte.

Hij greep mijn vrouw bij de hand en trok haar naar de deur. Daar sloeg hij zijn arm om haar heen.

‘Ga mee,’ zei hij. ‘Ga mee. Zijn straf zal hij zichzelf wel geven.’

Ik weet nog dat ik me verwonderde om de ontstellende brutaliteit van deze uitspraak van iemand die net zoveel recht had als mijn vrouw op alle martelingen die ik in mijn dromen voor hen beiden had verzonnen.

Ze keek naar hem op en drukte zich dicht tegen hem aan. Ik draaide mijn hoofd af. Toen ik haar hoorde

praten overviel me weer de diepe gemoedsrust die ik de laatste maanden had gekend toen ik mijn doel had bepaald en mijn weg had vastgesteld. Ik heb altijd geweten dat een oude man met ervaring en geduld opgewassen moet zijn tegen de brute en ongerichte kracht van de jeugd.

‘Wacht even,’ hoorde ik mijn vrouw zeggen. Uit mijn ooghoeken zag ik dat ze zich van hem losmaakte.

‘Wees stil. Hoor je niets? Het kind huilt.’

Sinds die tijd gaat ons leven voort als voorheen. Ik heb haar vergeven. Ik ben van mening dat aan iedere haat, hoe gerechtvaardigd ook, eens een einde moet komen.

De brief

Toen Felix Roozenschoon zijn huis verliet voelde hij zich rustig en enigszins tevreden. De week op het kantoor was goed verlopen, hij had een paar zaken afgehandeld waarvan hij al enige maanden geleden de winstgevende afloop had voorbereid, hij was daarna in de zonnige zondagmiddag met zijn vrouw en kinderen naar buiten geweest en nu wou hij in het café, waar hij iedere zondagavond kwam, een glas bier drinken en de tijdschriften inzien.

Hij hield ervan zich te verdiepen in de politieke overzichten, besprekingen van toneelstukken te lezen die hij nooit zou zien en in de advertentiekolommen de stand van het maatschappelijk leven na te gaan. De eerste slokken van het bier smaakten hem goed. Hij zat aan de grote leestafel met een aantal mensen die hij alleen van gezicht kende en voor wie hij vriendelijk kon zijn zonder dat hij daarmee verplichtingen op zich hoefde te nemen.

Een kelner kwam ernstig uit de biljartzaal en bleef een paar stappen voor de leestafel staan. Hij schraapte zijn keel alsof hij zijn boodschap onaangenaam vond en zei toen hardop en afgemeten:

‘Hier is een brief voor de heer Roozenschoon.’

Felix zag nu dat hij op een zilveren blad een witte envelop droeg. Hij keek nieuwsgierig om zich heen om te zien wie van de aanzittenden op het roepen van

de naam zou reageren en werd zich er toen van bewust dat hij er zelf mee bedoeld was.

Hij wenkte de kelner die hem de brief overhandigde alsof hij het er niet mee eens was en bekeek de envelop nauwkeurig. Zijn naam stond erop in klein, ongewoon machineschrift en als adres was vermeld: Leestafel Café Uiterwaard.

Felix aarzelde met openmaken. Nu stond hij nog neutraal ten opzichte van de inhoud in een milde en genoeglijke stemming, waarin hij liever geen verandering wilde aanvaarden.

Hij knipte zijn zakmesje uit en sneed langzaam en zorgvuldig de brief open. Er kwam een onbeschreven vel papier uit van middelmatige kwaliteit, een soort dunne bankpost zonder watermerk.

Felix bleef er lang naar zitten kijken zonder zich af te vragen wat dit kon betekenen. Hij schoof de krant waarmee hij bezig was opzij en legde het papier vlak voor zich neer. Er was niets bijzonders aan te zien, evenmin als aan de envelop. Felix bedacht zich of hij zich niet vergist kon hebben, maar de feiten lieten toch geen andere keuze toe dan te aanvaarden dat hem door de kelner een onbeschreven brief was bezorgd. Hij vroeg zich toen af of men dit een brief kon noemen en besloot tenslotte dat het stuk papier de staat van brief had gekregen door het feit dat het zich in een geadresseerde envelop had bevonden.

Hij haalde zijn schouders op en nam aan dat iemand die hem kende hem door het raam had zien zitten en een grap met hem had willen uithalen. Hij stak de brief in zijn zak en wilde verder gaan met lezen, maar er was

een kleine onrust bij hem opgekomen die hem dat belette en hij besloot tenslotte naar huis terug te gaan.

Op straat echter vroeg hij zich plotseling af, of er niet een boodschap in die brief had moeten staan die er om een of andere oorzaak niet in was gekomen. Misschien was er een vergissing begaan en niet een onnozele grap.

Zodra deze gedachte in hem was ontstaan kon hij er zich niet meer aan onttrekken en schoot de onrust met vlagen door hem heen.

Misschien was het een uiterst belangrijke boodschap geweest, een mededeling die van invloed op zijn verdere leven had kunnen zijn en die hem nu was ontgaan.

Hij schudde het hoofd en besefte de onzin van die gedachte maar hij kon daarmee de onrust niet verdrijven.

Toen hij vlak bij zijn huis was aarzelde hij verder te gaan en bedacht zich of hij de oorsprong van de boodschap die men hem misschien had willen geven niet zou kunnen opsporen. Hij vroeg zich af wie hem een mededeling zou hebben willen doen die van zo groot belang was dat men hem ervoor een brief in het café had gestuurd.

Hij draaide zich om en liep naar het huis van een vriend, ongeveer tien minuten verder. Hij had hem in enige weken niet gezien, hij had op kantoor te veel te doen gehad en was er niet toe gekomen op visite te gaan. Zijn vriend was thuis en had aan tafel met zijn vrouw gezeten. De kinderen waren nog niet naar bed en waren bezig met hun huiswerk en met de krant. Toen Felix binnenkwam werd hij hartelijk maar toch ook wat terughoudend begroet, alsof men wist dat het

even zou duren vóór hij in de behaaglijke stemming van de eenheid in het huisgezin zou worden opgenomen. Hij bleef enige tijd stil zitten om zich voor te bereiden op zijn vraag. Toen haalde hij de brief te voorschijn en vroeg zijn vriend of deze hem het papier in het café had gestuurd en vergeten was er zijn boodschap op te zetten. De vriend ontkende het duidelijk maar zonder grote nadruk of verwondering wat enigszins de achterdocht van Felix opwekte, want hij had zijn vraag eigenlijk als een soort beschuldiging beschouwd en had daarom een ontkenning met meer heftigheid verwacht en verlangd. Toch kon hij niets anders doen dan deze ontkenning te aanvaarden. Felix stond langzaam op.

‘Dan moet ik weer weg,’ zei hij. ‘Ik moet toch weten wat men me heeft willen schrijven. Het kan wel iets heel belangrijks geweest zijn.’

‘Misschien was het een grap,’ zei zijn vriend.

Felix verwonderde zich om deze oplossing van het raadsel, die hij oorspronkelijk ook had aangenomen, maar die hij nu stellig moest verwerpen, omdat het gevoel dat men hem een belangrijke mededeling had willen doen steeds sterker was gegroeid. Hij kon zich voorstellen dat zijn vriend dit niet kon navoelen, maar had er geen behoefte aan zijn mening te verdedigen of uit te leggen en hij nam vriendelijk maar doelbewust afscheid, met het voornemen hier voorlopig niet meer terug te komen.

Op straat voelde hij zich wat onzeker worden, hij wist niet goed meer tot wie hij zich nu moest wenden. Zijn andere vrienden zouden hem zeker hetzelfde ant-

woord geven. Hij twijfelde er zelfs nu aan dat een vriend of kennis hem de brief had gestuurd. Ze zouden hem hebben kunnen opbellen, zoals ze altijd deden, en zijn vrouw had hun kunnen zeggen dat hij zich in het café bevond en dan hadden ze hem daar telefonisch kunnen bereiken. Hoe meer hij erover nadacht des te onwaarschijnlijker leek het hem dat een goede bekende de afzender was geweest. En ook verwierp hij de gedachte dat men een grap met hem had willen uithalen. Daarvoor vond hij de zaak nu veel te ernstig geworden. Maar als beide mogelijkheden geen verklaring konden geven hoe zou hij dan ooit te weten kunnen komen wat men hem had willen meedelen? Hij vond dit een vervelende gedachte, maar hij wanhoopte niet, hij koesterde het vertrouwen dat degene die zo ver was gegaan de envelop te schrijven en naar het café te brengen zich tenslotte ook wel kenbaar zou maken.

Op de hoek van het plein dat hij wilde oversteken zag Felix bij een sigarettenautomaat een vermomde bedelaar staan, de man die munten in het toestel gooide en voor een kleine vergoeding het pakje aan de klant overhandigde. Felix had zich daar altijd aan geërgerd, omdat de man nog vrij jong was en makkelijk met werken zijn brood had kunnen verdienen. Hij vond het onjuist dat iemand zich kon onttrekken aan de plicht die de gemeenschap aan haar onderdanen oplegde en die Felix vaak ook met tegenzin uitvoerde. Ook vermoedde hij dat de man zo meer verdiende dan in een fatsoenlijk beroep en dat versterkte zijn ergernis. Daarom gaf hij de man nooit wat als hij sigaretten haalde en zorgde ervoor altijd wisselgeld bij zich te

hebben. Nu besefte hij zelfs dat hij daar overdag, bij het geld uitgeven, rekening mee hield. En toch kon hij nooit zonder een haastig schuldgevoel de automaat met zijn eigen geld bedienen. De man keek hem daarbij altijd aan alsof hij een geoorloofde diefstal pleegde.

Felix bleef staan bij de automaat en wilde het geld te voorschijn halen, maar toen besefte hij dat hij geen sigaretten nodig had en hij bleef doelloos wachten. De bewaker begon hem argwanend aan te kijken en deed al een stap naderbij. Hij wilde Felix helpen maar werd tegengehouden door de onzekerheid of Felix wel geholpen wilde worden. Felix begon de toestand onaangenaam te vinden en om er zich uit te redden besloot hij deze keer geld te wisselen tegen beloning, al had hij noch munten noch sigaretten nodig.

Hij nam de onbeschreven brief uit zijn zak en hield hem de man voor, zich verbazend over dit gebaar en tegelijk wetend dat hij daarom bij de automaat was blijven stil staan. De man keek verbaasd maar toch minder dan Felix had verwacht. Hij sprak niet en liet het aan Felix over wat deze was begonnen volledig af te maken. Felix begreep dat hij in dit opzicht geen enkele hulp van de man kon verwachten en dat hij door zijn besluit om de brief te voorschijn te halen nu gedwongen was verder te gaan.

‘Weet u misschien wat op deze brief had moeten staan?’ vroeg Felix. ‘Ik heb hem in het café ontvangen, hij was aan mij geadresseerd, maar men heeft vergeten er de bedoelde boodschap op te schrijven.’

De man antwoordde niet, maar Felix had niet het gevoel dat hij de vraag vreemd had gevonden. Na eni-

ge ogenblikken nam hij een stompje potlood uit zijn zak en schreef iets op het papier dat hij toen zwijgend aan Felix teruggaf. Deze keek niet wat erop stond, daar voelde hij zich te trots voor. Hij bedankte de man ook niet en ging haastig weg. Een straat verder hield hij bij een lantaarn stil en keek. De man had op de brief in een duidelijk en primitief handschrift f. 0.10 geschreven. Felix wist dadelijk wat het betekende. ‘Een dubbeltje’, knikte hij. ‘Dat heeft hij nooit van me gekregen. Dat is dus de fooi die de anderen hem geven. Dat moeten die anderen dan maar weten. Ik vind het ten eerste te veel en ten tweede onverdiend. Maar hij denkt natuurlijk dat ik hem al die dubbeltjes schuldig ben.’

Hij voelde zich enigszins opgelucht dat er in ieder geval een begin was gemaakt met de beschrijving van zijn brief. Maar er moest nog meer op komen. De mededeling van de muntenman was slechts een kleine hiëroglief boven aan de bladzij.

Felix had hiermee echter zijn eerste schroom overwonnen. Zijn stemming verbeterde merkbaar toen hij verderging. Bij een bioskoop bleef hij staan. Een groot aantal mensen stroomde naar buiten met in hun ogen nog de dromen die zij hadden ontvangen. Felix die zich wat eenzaam voelde keek hen recht aan om iets mee te krijgen van wat zij gezamenlijk hadden genoten, maar ze zagen hem niet en hun dromen verdwenen ook snel van hun gezichtsuitdrukking.

De film die zij hadden gezien heette ‘De roepstem van een vrouwenhart’.

Felix volgde een vrouw die zich uit de stroom had afgezonderd en die hem al bij de eerste aanblik had

aangetrokken. Bij een nauwe gracht bleef ze dicht onder een lantaarn staan om mannen aan te spreken. Ze had klaarblijkelijk haar taak even onderbroken om de film te gaan zien. Felix fiep op haar toe en voelde zich gestreeld door haar verwachtende glimlach. Hij liet haar de brief zien en vroeg haar of ze wist wat er op had moeten staan. De glimlach verdween niet, werd zelfs dieper en eerlijker.

‘Dat is goed, jongen,’ zei ze, ‘dat zal ik wel even voor je doen. Ga maar mee.’

Ze ging hem voor naar haar woning, een benedenverdieping in een oud huis. In de hoek stond een bed waarvan de dekens opgeslagen waren.

Felix ging op de rand van een stoel zitten, bang de zitting volledig in gebruik te nemen, waardoor hij zich meer in de kamer zou bevinden dan hij wenselijk vond. De vrouw begon te schrijven.

‘Het is allemaal precies zoals het in de film was,’ zei ze. ‘Precies zo. Mannen zijn varkens. Ze gebruiken je en dan laten ze je stikken.’

‘Verleiding,’ schreef ze op het papier met grote, onhandige letters die door de ruimte die ze innamen de werking van de betekenis schenen te versterken, ‘moedwillige verlating, misbruik.’

Ze aarzelde toen ze hiermee klaar was, dacht na, bleef met het potlood boven het papier zweven, maar wist niets meer te bedenken en gaf de brief aan Felix terug.

Felix, die langs haar hand had meegelezen en dus al wist wat er in stond, aarzelde hem aan te nemen, in het gevoel dat hij een beschuldiging zou aanvaarden die hij niet verdiende.

‘Ik ken u pas kort,’ zei hij. ‘Ik heb u nooit verleid, verlaten en misbruikt. Waarom schrijft u dat op een brief die aan mij gericht is? Kijk, mijn naam en adres staan op de envelop.’

‘Alle mannen zijn gelijk,’ antwoordde ze. ‘Het was precies zoals in de film.’

Ze stond op en hield de deur voor Felix open. Hij ging ontevreden naar buiten. De verwijten in de brief troffen hem zonder dat hij zich afdoende kon verweren met de tegengedachte dat hij er niet bij betrokken was. Het vel papier was echter nog niet vol en daarom kon Felix niet naar huis gaan. Hij was moe geworden en wou dat hij aan zijn onderzoek niet was begonnen, maar nu moest hij ermee doorgaan. Hij wist dat er ergens iemand bestond die hem een volledig antwoord zou kunnen geven. Hij liep doelloos rond om het blok huizen waarvan de bioskoop het middelpunt vormde en hij merkte tot zijn schrik dat hij dit al enige malen had gedaan zonder dat hij zich daarvan bewust was geweest, toen hij een plechtig en toch opgetogen gezang hoorde dat hem sterk aantrok. Het maakte hem bedroefd, rustig en tegelijk opgelucht. Met grote zekerheid ging hij op het geluid af en zag op een plein een aantal in uniform geklede mensen staan die een psalm zongen. Hun gezichten hadden de vergevingsgezinde en afgesloten uitdrukking van hen die hun lijden tot geluk hadden gedwongen. De magere groep omstanders kon het niet begrijpen, maar de kracht van zekerheid die de zangers uitstraalden maakte hen stil. Toen het lied uit was ging het publiek langzaam weg.

De zangers sloegen hun boekjes dicht, een trompet-

tist pakte zijn instrument in en een vriendelijke, kleine vrouw van een taaie leeftijd, met een mager, gelijnd gezicht, waarin pijn en vreugde tot rust waren gekomen, bleef terzijde staan om de aftocht te organiseren. Toen zij ook op de fiets wou stappen pakte Felix haar bij de mouw en toonde haar zijn brief. ‘Wat moet hier op staan?’ vroeg hij dringend. ‘Men heeft mij die brief onbeschreven gestuurd, maar in een envelop met mijn naam en adres erop. Wat er nu op staat is er later opgezet. Eerst door een man bij een sigarettenautomaat en toen door een vrouw onder een lantaren. Maar de brief is nog niet vol.’

De vrouw keek niet verwonderd. Ze nam zonder aarzelen de brief aan, ging op de rand van een etalage zitten, gebruikte haar zangboekje als onderlegger en begon te schrijven.

‘Het is heel eenvoudig,’ zei ze met een vriendelijke, wat droge stem. ‘Alle zonden der mensheid. Alstublieft.’

Er stonden maar een paar woorden op de brief maar in zulke grote letters dat ze het papier helemaal vulden.

‘Haat, hebzucht en onverdraagzaamheid,’ stond er op.

De vrouw gaf Felix een hand. ‘Ik hoop dat u hier iets aan hebt.’

‘Dank u,’ zei Felix. ‘De brief is nu vol. Er hoeft niets meer bij. Maar wat moet ik daarop antwoorden? Die brief is aan mij gericht. Men heeft mij nu beschuldigd. Maar ik ben onschuldig. Hoe moet ik mij verdedigen?’

‘Door Het Bloed,’ zei ze, nog steeds glimlachend. Ze sprak duidelijk in hoofdletters.

Ze draaide zich om, stapte op haar fiets en ging de anderen achterna die op haar hadden gewacht.

Felix ging nadenkend naar huis. De brief voelde zwaar aan in zijn binnenzak. Hij verbaasde zich om de rust waarmee hij zich schikte in de noodzaak van wat hij moest gaan doen. Het kwam niet bij hem op het oordeel van de vrouw die de psalm had gezongen in twijfel te trekken. De brief kon alleen met bloed worden schoongewassen.

Toen hij voor de deur van zijn huis stond aarzelde hij even. Zijn kinderen sliepen al, zijn vrouw was waarschijnlijk ook al naar bed. Felix voelde zich plotseling hartstochtelijk gebonden aan het leven dat hem nu was ontzegd en tegelijk al verzoend met het einde dat even dwingend was geworden als de ademhaling die hij nog nodig had om zijn laatste daad te verrichten. Hij nam een grote teug lucht, deed de voordeur open en sloop op zijn tenen naar de badkamer, dankbaar voor de rust die hem nu was vergund en die hij niet had kunnen verwachten en zich tevens afvragend of deze aanvaarding hem ook tot het laatst zou bijblijven.

De Pierewietertjes

‘De aarde geeft alles, maar de mens moet het verdienen,’ zei Jacob. ‘Werken is een straf ons door de beschaving opgelegd. Maar ik voel me niet schuldig en daarom wil ik niet boeten. Ik werk niet om te bestaan, maar ik ben er. Schenk je nog eens in.’

Ik schonk nog eens in. Ik benijdde Jakob. Hij hoefde niet hard te werken. Eens per maand maakte hij voor een reklamebureau slagzinnen, die altijd geslaagd waren en die meestal gemeengoed werden. Hij hoefde daar weinig voor te doen. Ze schenen hem aan te waaien. Maar hij was niet karig met de opbrengst ervan. Hij was geen eenzame drinker.

De wijn waaraan wij bezig waren was een drank waaraan je eerst lang moest wennen voordat je hem lekker vond, maar dit doel was de weg wel waard. Ik was al zo ver dat ik begon te wennen. Jakob als gastheer en eigenaar van de drank was al verder.

‘Ik houd ervan bij het werken van anderen aanwezig te zijn,’ vervolgde hij. ‘Niet alleen bij het eenvoudige zwoegen van straatmakers en havensjouwers, maar ook bij het werk van mensen wier nut niet duidelijk en dadelijk zichtbaar is. Gisteren ben ik bij Roozebottel geweest. Ken je hem?’

Ik knikte.

‘Vaag,’ zei ik vaag. ‘Meer als naam dan als gezicht.’

‘Hij staat op mijn lijst van bezichtiging,’ zei Jakob. ‘Hij komt eens per maand aan de beurt. Ik zie hem

graag werken want het is rustig om hem heen en de aard van zijn arbeid verhindert hem het drinken niet. Integendeel.'

'Hoe gaat het met hem?' vroeg ik, ofschoon het me weinig kon schelen.

'Dat weet ik niet met zekerheid,' antwoordde Jakob. 'Ik durf deze intieme vragen nooit te stellen. Of men antwoordt naar waarheid en dat vind ik pijnlijk of men liegt en dat vind ik onbeleefd.'

'Roozebottel houdt zich in leven met het schrijven van schuine stukjes in de krant,' ging Jakob verder. 'Die lezen de mensen graag want ze denken altijd dat hun buurman erin belachelijk wordt gemaakt. Het komt zelden voor dat zij merken dat hij hen zelf bij de neus heeft gehad. Als dat gebeurt lachen ze niet, maar dan gaan ze zelf schrijven. Ingezonden stukken. Die worden rechtop gezet als teken van soberheid. De schuine stukjes zijn de dronkenlappen van de krant.'

Jakob schonk zich weer in en keurde de wijn alsof zijn tong nog in staat was tot denken, wat onmogelijk het geval kon zijn.

'Roozebottel vaart er wel bij. Toen ik bij hem binnenkwam was hij juist bezig een grap te schrijven. Hij lachte er bij. Mensen denken dat humoristen ontmoedigde lieden zijn, maar dat is een misverstand, ontstaan door het zien van slechte films met clowns. Roozebottel lacht om zijn eigen grappen, wat niet meer dan behoorlijk is, want het betekent dat men zijn klanten ernstig neemt.'

Jakob zweeg. Hij schommelde zijn glas zachtjes heen en weer zodat twee zonnestralen er een duet in

dansten. De wijn glinsterde als gesmolten edelsteen.

‘Deze man, deze Roozebottel,’ ging Jakob verder, ‘is de slaaf van de Pierewietertjes geworden. Hij heeft me het hele verhaal verteld. Hij was blij dat hij het aan iemand kwijt kon die er uit louter luiheid geen misbruik van zou maken en die hem graag mocht. Hij moest spreken, zei hij. Hij is verslaafd aan de Pierewietertjes zoals een ander aan de drank.’

Hier keek hij peinzend in zijn glas alsof hij zijn eigen mededeling met moeite kon verwerken.

‘Manuel,’ ging hij na enige tijd verder, ‘een man die onder invloed van de drank vreemde dingen doet verwisselt zijn dagelijks Ik met zijn nachtelijk Zelf. Een dronkaard zet zijn dromen om in daad, maar hij heeft de rechtvaardiging dat hij er slechts half bij betrokken is. Roozebottel echter heeft die rechtvaardiging niet. Zijn daden voert hij uit bij vol bewustzijn. Toen ik bij hem was wou de grap niet komen. Hij werd rood van inspanning, maar hij kon de geest niet geven. Toen nam hij een wandelstok en maakte magische tekens op het vloerkleed. Hij zong er een onverstaanbaar liedje bij. Ik schrok niet want ik dacht dat hij gedronken had en ik heb veel ervaring op dat gebied. Maar toen ik merkte dat hij nuchter was heb ik me van hem afgewend. Hij hield me terug bij mijn jasje. ‘Je moet me begrijpen,’ zei hij, ‘het is voor de Pierewietertjes.’

Jakob glimlachte nadenkend. Hij zette het glas aan zijn mond, dronk diep, bedacht zich toen, keek er nauwkeurig naar en zette het weg.

‘Hij wees ze me aan, Manuel, en ik heb ze gezien. De Pierewietertjes zijn zeer kleine kaboutertjes, onge-

veer zo groot als een nagel, maar verder uiterst nauwkeurig gebouwd. Ze dragen kleurige broekjes en buisjes en rode puntmutsjes en ze hebben grijze baardjes. Ze liepen over de vloer als mooie, grote vlooien en ze keken mismoedigd naar de gebaren van Roozebottel. Eén van hen begon echter te lachen en dat monterde Roozebottel op. Hij legde zijn grote oor tegen het baardje van de Pierewieter en ging toen haastig aan het schrijven. De Pierewietertjes klommen over zijn rug op het papier en inspekteerden wat hij had neergezet en ze leken tegen de witte achtergrond op versierde letters. Daarna vertrokken ze, een beetje grimmig, als recencenten na een slechte voorstelling.'

Jakob schonk zijn glas vol, snoof de geur van de wijn op, aarzelde en nam toen een flinke slok. Haastig schoof hij het glas weer weg.

'Drink nog wat, Manuel,' zei hij tegen me.

Ik dronk. 'Ik wil je verhaal nog verder horen,' zei ik.

'Roozebottel krijgt zijn grappen van hen. Hij moet iedere dag een stukje schrijven, maar de goede grappen zijn schaars. Iedereen vraagt zich af waar hij ze vandaan haalt en nu weet ik het. De Pierewietertjes brengen ze hem. Zij doen goed werk. In de nacht naaien zij bijvoorbeeld jassen en broeken voor arme kleermakers. Zij komen overal en horen veel. Ze zijn van nature goed en willen graag helpen, maar zoals alle filantropen verlangen zij hun prijs. De potsen die Roozebottel maakt zijn hun beloning en ze worden steeds kieskeuriger. Eerst kon hij met eenvoudige magie volstaan, maar nu verlangen ze al gezang, het trekken van gezichten en uitvoerige bezweringen van hem. Als ze erg

veeleisend zijn moet hij zelfs een handstand maken. Hij heeft er speciale gymnastieklessen voor moeten nemen.'

Hij zweeg. De uitdrukking van ironische tevredenheid waarmee hij zijn verhaal was begonnen sleet af en hij zag er nu uit als iemand die jeuk heeft in deftig gezelschap.

'Drink,' zei ik en schoof het glas naar hem toe. Hij keek me dankbaar aan en nam een slok.

'Ik heb Roozebottel haastig verlaten,' vervolgde hij. 'Ik had weliswaar medelijden met hem, maar zijn nabijheid kon ik niet meer verdragen. Ik had het gevoel dat hij mij zou kunnen aansteken. Toch moet ik aan hem denken, want ik weet dat hij steeds bezig is met de grap voor de volgende dag. Ik houd ervan anderen te zien werken, maar van deze slavernij van de humor moet ik huiveren.'

Ik stond op om weg te gaan. Ik houd er niet van te drinken met mensen die hun vreugde verliezen. Dat werkt aanstekelijk.

Bij de deur keek ik nog eens om. Jakob had een wandelstok genomen en schreef vreemde tekens op het vloerkleed. Met schorre stem zong hij een onverstaanbaar lied erbij. Toen ging hij op zijn handen staan. Ik had het idee dat ik op de vloer kleine wezentjes zag bewegen, maar ik had de moed niet die indruk door nadere beschouwing te bevestigen en ik vluchtte de trap af.

Ik ben daarna niet meer bij Jakob op bezoek geweest, maar iedere keer als ik een glas aan de mond breng smaakt de inhoud me bitter. Met mijn werk gaat

het de laatste tijd slecht. De ideeën willen niet meer komen. Ik heb me gisteren een wandelstok aangeschaft. Vandaag heb ik me erop betrapt dat ik het adres van een gymnastiekleraar in het telefoonboek heb opgezocht.

De spaken van het wiel

De oude toren was er nog, maar als een vreemdeling. Vroeger was hij een meerdere tussen gebouwen van gelijke stijl geweest in het beeld van de markt, nu stond hij afgezonderd naast de nieuwe huizen. Het station komt op het marktplein uit. Zodra ik de toren zag wist ik dat ik niet had moeten komen. Ik had de zaak telefonisch kunnen behandelen of nog beter aan mijn secretaresse kunnen overlaten, die dergelijke zaken met kleine handelsreizigers altijd opknapte, maar ik had mij ervan overtuigd dat ik er zelf heen moest en ik was gegaan. Nu had ik er spijt van.

De klok in de toren sloeg. Ik ging naar het nieuwe café op de hoek, belde Frans Rutgers om een afspraak te maken, nam de tram en vond hem in De Gouden Stier. Ook hier was alles gemoderniseerd. Rutgers bleek een beminnelijke nul te zijn, hol van binnen en glad van buiten. We waren volkomen van elkaar vervreemd. Hij was een klein zakenmannetje geworden en woonde nog steeds met Lidia in het oude huis van haar vader en moeder, die een paar jaar geleden waren gestorven.

Door de teleurstelling, die me bij de aankomst had overvallen, was ik zwijgzaam, enigszins grof zelfs, zodat het zakendoen vlot en voordelig verliep, iets dat mijn ergernis versterkte, want ik had graag door een financiële teleurstelling een andere rechtvaardiging aan mijn stemming willen geven dan de werkelijke reden.

Rutgers die geen uitlaat kon vinden voor zijn gladde en onnozele handigheid van kleine vertegenwoordiger werd onrustig. Hij riep een paar vrienden die aan het biljarten waren en stelde hen voor. Daarna riep hij de kelner.

‘Geef ze allemaal een biertje voor mijn rekening, Jan. Elk wat pils.’

We dronken. Ik probeerde me af te sluiten van het gesprek, maar kon me er niet buiten houden zonder onbeschoft te zijn. De aanwezigen voelden zich gedwongen me wat vriendschappelijk te pesten, om te laten uitkomen dat ze me tot hun kring hadden toegelaten.

Ik onderging dit met de angstige toegevendheid die ik bij dergelijke gelegenheden voel, tot ze mijn snor in him humor betrokken. Ik werd onrustig, kwaad en bang. ‘Kippemest is er goed voor,’ zei een magere man met een onwaarschijnlijk dikke buik en vele gezichtsplooien die naar vet verlangden. Hij zag eruit als een ruïne van iets dat nooit was afgemaakt. Ik wou hem op zijn losse gezicht slaan en ik glimlachte. Spreken kon ik niet. Sinds ik daartoe in staat was heb ik een snor gedragen en ik ben er nooit aan gewend geraakt. Ik heb hem altijd als een beschadiging van mijn gezicht beschouwd, een mismaaktheid, die ik niet kwijt kon raken zonder een groter euvel te ontbloten. Op mijn tiende jaar was ik in een ruit gevallen, waardoor mijn bovenlip tot op de tanden werd gespleten. De dokter die me behandelde was een hartelijke, grove man, die een nauwkeurige hechting voor een jongen van mijn leeftijd niet belangrijk vond. Hij dacht er niet bij na dat het

de bedoeling was dat ik zou opgroeien. Toen de wond genas had ik een grillig gevormde klomp van rood hechtweefsel onder de neus, waardoor het leek of ik een hazelip had. Ik kan me nog nauwkeurig het ogenblik herinneren toen ik voor het eerst in de spiegel mijn mismaaktheid zag.

‘Daar kom je nooit weer overheen,’ dacht ik.

Ik had gelijk. Ik kwam er nooit weer overheen. De schok was te groot geweest. Mijn snor bedekte het litteken voldoende, maar ik kon me niet losmaken van de gedachte dat anderen het ook moesten zien. Vaak heb ik de behoefte gevoeld de snor af te scheren om te zien hoe mijn gezicht er na al die jaren uit zou zien, maar ik heb het nooit gedurfd. En ik leed onder de gedachte dat ik mezelf nooit kon kennen zonder dat wat ik als een vreemd aanhangsel beschouwde. Steeds bleef op de achtergrond van mijn leven het vage idee dat ik toneelspeelde met een geleend gezicht. De vorm van het litteken kende ik goed. Het zag eruit als het blad van een tamme kastanje. Zelfs de nerven waren zichtbaar.

Zo gauw mogelijk nam ik afscheid van de mannen in het café, met de oren nog vol onzin en keek het spoorboekje na. Als ik me haastte kon ik nog een vroege trein naar huis halen. Dat zou Ada prettig vinden. Ik was twaalf jaar getrouwd met Ada en redelijk gelukkig met haar. En waarschijnlijk zij ook met mij. Ze wist niet dat ik een mismakend litteken onder mijn snor verborg. Ik heb het haar nooit durven zeggen.

Ik nam die trein niet. Zo gemakkelijk kon ik er niet van af komen. Vijfentwintig jaar geleden was ik uit

deze stad weggegaan en al die tijd had ik ernaar verlangd weer te keren om af te rekenen. Maar er was niets af te rekenen. De stad bestond niet meer. Alleen de plaats op aarde, de naam en wat onwennige kerken en historische gebouwen waren overgebleven.

Ik besloot terug te gaan naar de plek die ik moest opzoeken nu ik hier was. Ik wist dat dit de werkelijke reden van mijn komst was geweest. Wat toen daar gebeurd was moest ongeveer in hetzelfde jaargetijde zijn geweest, half oktober, met hetzelfde soort weer, bewolkt, nog warm en kruidig van de herfst.

De avond kwam met grote stappen en het was al schemerig toen ik me op weg begaf. Door de halve duisternis werd de omgeving me vertrouwder omdat mijn herinnering niet meer gehinderd werd door de aanblik van het heden. Terwijl ik voortliep was het of ik me steeds verder van de nieuwe stad verwijderde, die ik bij de uitgang van het station had leren kennen en of ik de ingang naderde van het oude stadje, mijn geboorteplaats, waar ik mijn jeugd had doorgebracht. De grens tussen de twee gebieden was vloeiend, maar ik werd steeds meer betrokken in de sfeer van toen, ofschoon ik wist dat ik vijfentwintig jaar ouder was geworden en dat de ervaringen van die tijd me hadden veranderd. Het was of ik bij het verleden op bezoek kwam. Weer vroeg ik me af waarom ik was gekomen en toen wist ik plotseling dat ik iets moest afmaken dat nog openstond en dat me steeds was blijven hinderen. De rekening moest nu worden afgesloten.

Allereerst met Lidia. Ze was mijn buurmeisje geweest sinds mijn geboorte. Ik was enig kind, ze was

even oud als ik en ze was meer dan een zuster voor me, want we hadden nooit ruzie. We werden vaak geplaagd met onze vriendschap en onze ouders hadden ook vaak grapjes gemaakt over onze toekomst.

‘Die gaan vast met elkaar trouwen,’ zeiden ze.

Voor mij was het vanzelfsprekend dat het eens zou gebeuren. Ik kon me nog goed herinneren hoe de verandering van vriendschap in liefde was ontstaan.

Ik was vijftien jaar en roeide met haar op het meer vlak bij haar huis. We hadden dat vaak gedaan. Het was zomer en warm. Zij zat aan het roer en ik had de riemen. Ze keek me aan en lachte. Toen merkte ik dat ze volwassen was. Ik verloor het vermogen haar te herkennen, er ging een schok door me heen, ze werd een vreemde voor me, toen waren haar trekken me weer vertrouwd en meteen was ik van haar vervuld op een manier die ik nooit gekend had maar waarvan ik de betekenis dadelijk besefte. Ik wist dat ik verliefd op haar was. Op ons geheime eilandje waar we vaak speelden wilde ik haar zoenen, maar omdat ik niet goed durfde werd mijn poging een onhandig gebaar dat langs haar wangen afgleed. Ze lachte erom, maar moedigde me niet aan, zodat ik me ging schamen. Plotseling was ze veel ouder dan ik geworden. We gingen spoedig terug omdat we niet goed wisten hoe we de tijd moesten doorbrengen.

Daarna speelden we niet veel meer. Wel gingen we nog steeds samen naar school, droeg ik haar tas en bracht ik haar naar huis, maar er konden geen onbelemmerde gesprekken meer tussen ons zijn en vaak dacht ik dat ze moest weten hoe ik van haar droomde,

wat mijn verlegenheid vergrootte. Ik kon me niet voorstellen dat deze dromen eenzijdig zouden zijn. We gingen op die manier twee jaar met elkaar om, steeds meer van elkaar vervreemdend, zonder ons samenzijn te verminderen, terwijl ik steeds meer van haar ging houden, als van iemand die ik pas korte tijd kende. Ik bemoeide me niet met andere meisjes en de jongens op school lieten haar met rust omdat het vanzelf sprak dat ze bij mij hoorde.

In die tijd liet ik mijn snor al groeien met dunne, sliertige, onrijpe haren, die meer de indruk van verwaarlozing dan van sieraad gaven. Ik werd er op school niet mee gepest, alsof ieder begreep waarom ik het deed en ook thuis praatte men er niet over.

Na het eindexamen was er een groot bal in de gymnastiekzaal. Lidia en ik waren beiden geslaagd. Ze had veel met Frans Rutgers gedanst en ik had haar duidelijk veronachtzaamd uit omgeslagen jaloezie, maar toch waren we in het duister weer samen naar huis gegaan, omdat de gewoonte hiervan te sterk was. Ik had haar een arm gegeven, voor de eerste keer en het leek me dat ze mijn aanraking koel beantwoordde. We waren spoedig thuis.

‘Waarom heb je niet met me gedanst?’ vroeg ik.

‘Het was een bal,’ antwoordde ze, enigszins vinnig. ‘Ik wou ook wel eens met iemand anders dansen. Jou zie ik vaak genoeg.’

‘We zullen elkaar nu niet meer zo veel zien. We hoeven niet meer naar school.’

‘We wonen toch naast elkaar.’

‘Dat is iets anders.’

Ze zei niets terug en bleef naast me staan met een korte, maar onaangename afstand. Ik wist dat dit het einde van onze verhouding zou zijn als ik niet ingreep.

Toen ik haar omhelsde weerde ze me af. De slag was zo hevig dat ik eerst alleen maar een lichte verwondering voelde. Daarna vroeg ik me af of ik deze slag zou kunnen verdragen, maar nog steeds zonder de pijn die ik later zo goed zou kennen.

'Niet doen,' zei ze wrevelig. Ze nam het me kwalijk dat ik haar tot een weigering had gedwongen.

'Waarom niet?' vroeg ik.

Ze aarzelde even, haalde toen diep en hoorbaar adem.

'Het is beter dat ik het je nu meteen zeg. Aan mijn man mag niets mankeren. Hij moet helemaal gaaf zijn.'

Ze draaide zich haastig om en ging haar huis binnen. Ik wilde haar eerst volgen maar weerhield mezelf. Ik wist dat het geen zin meer had. Mijn vervloekte lip had mijn leven verknoeid. Ik nam het haar ook niet kwalijk, ik kon het me goed voorstellen.

En nu was ik teruggekomen, na vijfentwintig jaar, om haar te zeggen dat ik geslaagd was in het leven, dat ik geen onderwijzer was geworden of handelsreiziger. Ik was veel rijker dan Frans Rutgers, ik was jonger gebleven dan hij, mijn leven en dat van mijn vrouw moest veel prettiger zijn dan het hunne. Ik had kinderen op wie ik trots kon zijn. Dit alles wou ik haar zeggen, zodat ze kon vergelijken. Dat zou mijn wraak zijn. Daarom was ik gekomen. Om de rekening af te sluiten.

Ik hoopte dat ze dik en dom was geworden om haar met Ada te kunnen vergelijken.

Haar huis stond in het maanlicht als een herdruk van mijn herinnering. Weer kreeg ik het gevoel of het verleden op me had gewacht.

‘Zou ik het indertijd gedaan hebben?’ vroeg ik me af.

Ik kon me de ware gevoelens van de jongen die ik was geweest niet meer voorstellen. Ik wist wel hoe ik er toen moest hebben uitgezien, van de eindexamenfoto die ik heb bewaard. Een jong, kinderlijk gezicht met een dunne snor die het litteken nog niet kon bedekken en die zich pas veel later daarbij had aangepast, alsof hij nog aan het terrein moest wennen.

Met Frans Rutgers had ik juist een paar dagen vóór het eindexamen een uitvoerig gesprek gehad over zelfmoord bij de Romeinen. Die sneden hun pols door in het bad en dat deed geen pijn. Het kwam mij, direkt nadat Lidia mij had verlaten, als een mooie simbolische daad voor, mezelf van het leven te beroven op die manier, in het meer waar Lidia en ik zo vaak hadden gezwommen en gezeild. Ik ging naar huis, sloop naar mijn kamer onder het dak en nam een scheermesje van de plank boven de wastafel.

Pas toen ik al bij het meer was zag ik dat er een man bij de oever stond. Het leek of hij op me wachtte. Ik kon zijn gezicht niet zien in het flauwe tegenlicht van een nauwelijks hernieuwde maan. Hij leek me van middelbare leeftijd te zijn. Hij nam me vriendelijk en rustig het scheermesje af.

‘Stel je niet aan,’ zei hij. ‘Morgen begrijp je het niet meer. De mens doet zo vaak onherroepelijke dingen die de gevolgen niet waard zijn.’

Hij draaide zich om en verdween in de bosjes achter ons huis.

‘Waarom laat hij mij alleen?’ dacht ik. ‘Straks kom ik terug met een ander mesje.’

Ik ging naar binnen om het nieuwe mesje te halen, vond het toen plotseling belachelijk en besloot er een nacht over te slapen. De volgende ochtend zei ik tegen mijn ouders dat ik in Amsterdam een betrekking wou zoeken. Ze vonden het goed. Ik ben nooit meer in het stadje terug geweest.

Uiteraard moest ik aan dit alles denken toen ik aan de deur van Lidia's woning wou kloppen. Toen zag ik uit het huis waar ik eens had gewoond een jongen komen. Hij had iets in zijn hand dat in het maanlicht glinsterde. Ik zorgde dat ik vóór hem aan de oever stond. Ik wist wat hij wilde gaan doen. Hij weerstreefde niet toen ik hem het mesje afnam.

‘Stel je niet aan,’ zei ik. ‘Morgen begrijp je het niet meer. De mens doet zo vaak onherroepelijke dingen die de gevolgen niet waard zijn.’

De jongen keek me verbaasd, maar ook berustend aan. Hij had een dunne, onvolwassen snor van lang nesthaar, die diende om een knobbelig litteken, dat de vorm had van een tamme-kastanjeblad te verbergen. Ik draaide me om en verdween in de bosjes achter het huis waaruit hij was gekomen.

Nu begreep ik waarom de man vijfentwintig jaar geleden niet op me had gewacht om na te gaan of ik mijn poging zou herhalen. Hij had geweten dat ik niet terug zou komen.

De schemering

De tuinen tintelen in de zon. Ik zit op het terras en zie mensen op de paden lopen. Van ver gezien lijken ze kalm en normaal en ik, die al zo lang onder hen verkeer, weet dat ze zich van hun afwijkende toestand niet bewust zijn.

Ze worden niet meer gekweld zoals vroeger, als dieren te kijk gesteld tegen betaling en afgeranseld als ze lastig waren. We hebben geleerd hen te beschouwen als gelijken die over de grens zijn afgedwaald en de weg terug niet meer kennen, of niet meer willen kennen.

En niemand beter dan ik kan weten hoe vaag de grens getrokken is en hoe groot het niemandsland waarin de schemering heerst.

Er wordt goed voor de bewoners van het gesticht gezorgd. Ze mogen zelf de tuinen wieden en beplanten, ze kunnen boetseren, tekenen, muziek maken en ze mogen zelfs toneelvoorstellingen geven.

Ik heb een van hen, een beschaafde jonge man, Koning Lear zien spelen. Het was verschrikkelijk. Ik was dieper geschokt dan mij ooit in een schouwburg is overkomen.

Eenzame opsluiting komt maar een enkele keer voor, het dwangbuis wordt nauwelijks meer gebruikt. De meeste verpleegden zijn tevreden en rustig, met periodieke aanvallen waarvoor de juiste maatregelen

bekend zijn. Ontvluchtingspogingen vinden dan ook zelden plaats.

Ik ben gedwongen dit verhaal te schrijven uit zelfbehoud. De herinnering wilde eerst niet komen. Misschien ben ik al te lang hier geweest. Niemand kon voorzien dat de oorlog zo lang zou duren. De dagen vloeien in elkaar. Alleen aan mijn gezicht in de spiegel kan ik soms zien dat de tijd harder voorbij gaat dan het lijkt.

Terwijl ik dit schrijf komen de beelden uit het verleden met grote helderheid in me op. Ze maken me bang. Wat gebeurd is wordt weer levend in me. Toch moet ik volhouden. Ik wil terug naar mijn vroeger bestaan.

Alles hangt er van af of ik dit verhaal tot een goed einde zal kunnen brengen.

Ik ontmoette Peters op een vergadering van verzetsleiders uit de provincie. Na het einde liep ik met hem op en er ontstond een snelle vriendschap tussen ons, zoals alleen in dergelijke perioden van gevaar mogelijk is, waarin de tijd te kostbaar is om met voorbereidingen te worden verdaan.

Ik was in die tijd verwikkeld in een programma van aanslagen op de bezetter, wapentransporten en overvallen op distributiekantoren, met een roekeloosheid die me nu toeschijnt als de werkelijkheid geworden grootheidsfantasieën van sommige patiënten om me heen.

Toen een van mijn medewerkers door verraad was gepakt wist ik dat ook mijn woning onveilig was geworden. Mijn onderduikadressen waren nu ook besmet en daarom vroeg ik Peters, die nog in de stad was, om raad. Hij was de eerste aan wie ik dacht.

‘Kom bij mij,’ zei hij na enig nadenken. ‘Ik heb wel eens meer mensen op die manier geholpen. Bij mij ben je veilig want ik laat je als een van mijn patiënten inschrijven, met medisch attest en al. Ik laat je ook een verklaring tekenen dat je met eigen toestemming wordt opgenomen. Ik kan je, als je eenmaal in de inrichting bent, ook niet anders behandelen dan de anderen. Ik moet dat allemaal wel zo strikt officieel houden want het personeel is niet helemaal betrouwbaar.’

‘Zullen ze dan niet gauw genoeg het verschil merken?’ vroeg ik.

‘Nee,’ antwoordde hij. ‘Het verschil is moeilijk na te gaan.’

De eerste weken was ik zo overweldigd door het gevoel van veiligheid dat ik weinig op mijn omgeving lette. Ik stond vroeg op, ontbeet in de grote eetzaal, waar de aanwezigen zich met een plechtige, vriendschappelijke vormelijkheid onderhielden en ging dan grote wandelingen maken. Omdat ik als medewerker gevaarlijk was geworden had mijn groep het kontakt met mij verbroken, zodat ik ongestoord van mijn vakantie kon genieten. Ik verbaasde mij er over dat ik me zo gemakkelijk van de problemen die in de andere maatschappij geldig waren kon losmaken, maar ik aanvaardde dit feit dankbaar.

Peters deed net of hij mij als vriend niet kende, groette me vriendelijk en enigszins uit de hoogte als hij mij tegenkwam en liep dan haastig verder.

Ik was tevreden met mijn bestaan, met de zorgeloze regelmaat, de goede maaltijden, de vrije tijd die me werd gelaten. Alleen het wekelijkse bad vond ik on-

aangenaam. Ik kon er niet aan wennen door een stevige zuster als een kind behandeld te worden.

Met mijn medebewoners van het gesticht kon ik goed omgaan, ofschoon ik me weinig met hen bemoeide. Ze waren voor het merendeel vriendelijke, rustige mensen, beleefd en mededeelzaam, en hun zachtmoedige aanwezigheid had een kalmerende invloed op de nerveuze gejaagdheid die door de jaren van gevaar bij mij was ontstaan.

Sommigen schenen depressieve buien te hebben, waarin ze zich verbitterd uit de gemeenschap terugtrokken, maar van wat zij in hun eenzaamheid ondervonden hadden wij geen last. Het viel me op hoe weinig al deze mensen belangstelden in de geheimen van hun lotgenoten. Ze vielen elkaar niet lastig met ongevraagde behulpzaamheid. Vandaar dat er ook bitter weinig kwaadsprekerij heerste, behalve bij hen die dachten dat ze achtervolgd werden, maar die gaven altijd het personeel en de artsen en niet hun medepatiënten de schuld.

De staf en het personeel bevielen mij veel slechter. Ik kon steeds minder begrijpen waarom ik Peters in het begin zo sympathiek had gevonden.

Hij was nerveus, onevenwichtig, prikkelbaar en had merkwaardige gewoonten die me in deze omgeving zeer misplaatst leken. Zo moesten de papieren op zijn bureau altijd vijf centimeter van de rand af liggen en als ze verschoven kon hij niet verder werken. De werksters waren zo bang voor zijn driftbuien dat ze een meetlint meenamen als ze zijn kamer schoonmaakten.

Zijn hoofdassistent, een jonge, eerzuchtige man met

een grote bril op een scherpe neus, maakte aan de maaltijden altijd poppetjes van brood die hij in tweeën sneed en opat. Ik ergerde me steeds als ik hem dat zag doen en zijn schrokkerige eetlust vergeleek met de waardige manier waarop zijn patiënten zich gedroegen. Als hij zijn rare gewoonten niet kon nalaten moest hij op zijn kamer eten, vond ik.

In het begin had ik genoeg aan de veilige eenzaamheid, aan mijn eigen gedachten, aan de mooie natuur, die door mensenwerk niet was verminkt en toch ook niet vrijgelaten, aan mijn wandelingen en aan de observatie van mijn omgeving. Op den duur echter begon ik behoefte te krijgen aan gezelschap, aan gesprekken. Het bleek mij dat een mens niet altijd alleen kan zijn, ook al was hij aan de eenzaamheid gewend zoals ik. Ik betrapte mij er op dat het gebruik van de spraak stroever ging, dat ik lang naar woorden moest zoeken en erger nog, dat de klank van gewone woorden mij onzinnig in de oren begon te klinken, zodat de betekenis verloren ging. Alleen door het woord op te schrijven kon ik de zin ervan weer achterhalen.

Met Peters kon ik niet praten; hij ontweek me en ik begreep dat dit noodzakelijk was, en bij de staf, de verpleegsters en het personeel kon ik natuurlijk ook geen aansluiting zoeken.

Een dieper kontakt met de patiënten ontweek ik ook. Ik groette hen, maakte soms een kort praatje, maar verontschuldigde me dan steeds met een of andere dringende boodschap en liep weg.

Ik heb maandenlang gevochten met mijn behoefte aan ontmoeting met anderen. Ik heb zelfs Peters opge-

zocht maar hij behandelde me zo ruw dat ik die moed niet meer opbracht. Ik heb 's nachts gesprekken met mezelf gevoerd om me ervan te overtuigen dat ik nog tot een normale konversatie in staat was, maar ik werd op den duur bang van het ik waarmee ik sprak. Hij werd te veel tegenstander. De eenheid van mijn wezen kwam in gevaar.

In deze gedwongen isolatie begonnen ook mijn gedachten me te hinderen en toen merkte ik ook dat het onmogelijk is één ogenblik zonder gedachten te zijn.

Ik werd bang dat mijn hersens zouden splijten van het voortdurende gegons en de wenteling van denkbeelden. Ik besefte nu dat gedachten kunnen bederven als ze niet worden uitgewisseld. Ik werd schichtig, betrapte me er op dat ik woedend in mezelf mompelde en dingen belangrijk vond waarvoor ik vroeger geen aandacht over had.

Het was voorgekomen dat ik op een wandeling plotseling stil stond en een onverteerbare woede-aanval kreeg omdat de kok die morgen klonten in de pap had gekookt. Het merkwaardigste was dat ik mij helder bewust bleef van mijn vreemde gedragingen alsof ik afkeurend-scherp op mezelf kon neerzien. Het kon me niet schelen dat ik klonten had moeten slikken, er waren belangrijker gedachten die mijn zorg nodig hadden, maar tegelijkertijd was ik diep geschokt door de nalatigheid van de kok.

Deze ontwikkeling verliep geleidelijk, met korte schokken van weerstand als ik de kracht vond mij te verzetten, maar dat kwam steeds minder voor.

Eens, op weg naar de grote leeszaal, ontmoette ik

een man die mij aan tafel wel eens was opgevallen. Hij was meer dan middelmatig groot, rijzig, goed gebouwd, met een ernstig, intelligent gezicht en een weemoedig neergetrokken mond. Hij droeg een korte stugge baard en liep met het hoofd licht gebogen, maar toch veerkrachtig, met een bedwongen sterkte, als iemand die zich veel heeft voorgenomen maar nog niet gereed is. Hij kwam op mij toe, knikte kort als groet en wees op een paar stoelen die rond een tuintafel op het gras stonden, alsof hij mij veroorloofde te gaan zitten. Zijn fiere houding was zo vanzelfsprekend dat ik zonder erbij na te denken gehoorzaamde. Hij zelf nam ook plaats. Hij zat rechtop, de kin omhoog. Zijn ogen fonkelden en zijn lange, goedgevormde vingers lagen gespreid en stil op het tafelblad.

Ik voelde mij overweldigd door de macht van zijn persoonlijkheid, door zijn overheersende en toch niet heerszuchtige houding, door het natuurlijke gebaar van meerderheid waarmee hij mij verlof gaf te gaan zitten.

‘Ik heb u al enige tijd nagegaan,’ zei hij met een zachte, warme stem, ‘omdat het mij is opgevallen dat u met een probleem worstelt. Het is niet goed dit te doen, want problemen maken ongelukkig. En ieder mens die ongelukkig is straalt iets van zijn wezen uit op anderen die er door worden aangetast. Vandaar ook dat ik met u praat want wij zijn allen hier tevreden, in harmonie met onszelf en onze omgeving en deze harmonie is wat ik bedoel met geluk. Ik wil u helpen.’

‘Dank u,’ zei ik. ‘Maar er zijn moeilijkheden die niet door hulp van mensen kunnen worden opgelost, die

te groot zijn voor de kracht van een enkel mens.'

'Er zijn geen moeilijkheden te groot voor iemand die het geheim ontdekt heeft,' antwoordde hij zacht en geduldig als iemand die tracht een onwillige leerling iets uit te leggen.

'Het geheim?' vroeg ik.

'De mens moet begrijpen,' ging hij verder. 'Zonder inzicht is hij een stuurloos wezen, overgeleverd aan zijn begeerten die zijn verlangen voortdurend aanwakkeren zonder bevrediging, zodat hij steeds meer hunkert naar wat steeds meer onbereikbaar voor hem wordt.'

'Is het moeilijk?' vroeg ik.

'Het inzicht is eenvoudig te bereiken want de waarheid is simpel. Maar het aanvaarden is zwaar. En slechts weinigen bereiken dat.'

Zijn stem kreeg een bezwerende klank; ik werd meegesleept door zijn woorden.

'Ga verder,' zei ik.

'Wie eenmaal het inzicht heeft ontvangen neemt deel aan het grondbeginsel van alles wat is en hij ondervindt de hoogste vorm van geluk die een mens kan bereiken, de onaandoenlijkheid.'

Het leek of de omgeving veranderde, het groen van de tuinen kreeg een witte, glinsterende glans, de hemel werd diep-paars, de wolken namen gedaanten aan, werden vreemde hemeldieren die elkaar najoegen en de mensen in de verte, die langzaam liepen in de zon, zag ik nu als bewegende delen van de bodem, door slingerwortels aan de aarde verbonden planten met gezichten als bloesems.

Deze aandoening had de duur van een flits, daarna was het of een gordijn werd neergelaten, dat de bekende werkelijkheid weer toonde. ‘Wat bedoelt u met onaandoenlijkheid?’ hoorde ik mezelf vragen.

‘Onaandoenlijk worden voor lust of pijn, voor weemoed of vreugde, als een steen, als een plant; de absolute onvermijdelijkheid van het lot aanvaarden zonder tegenstreven, maar ook zonder gewond te kunnen worden, evenzeer beschermd tegen verdriet of onrust als een planteblad tegen water. Dit is geluk.’

‘Hoe is dit te bereiken?’ vroeg ik hunkerend. Ik boog voorover en keek hem star aan alsof ik hem wou dwingen te antwoorden. Het was of er van zijn antwoord veel voor mij afhing.

‘Besef dat het leven een droom is,’ zei hij. ‘Al het bestaande is één gedachtenflits in de schedel van de schepper. Onze eeuwigheid is voor hem een tijdloos moment. Onze oneindigheid is een ruimteloze voorstelling, want een droom neemt geen ruimte in. Wat wij ruimte en tijd noemen bestaat alleen voor ons. Het leven is een illusie. En wat wij pijn noemen, verdriet of ongeluk, is eveneens een illusie in ons zelf. Zodra ons dat bewust is geworden lijden we niet meer. We stellen de illusie van het geluk in de plaats van de illusie der ellende waarin de meeste mensen nu verkeren. Ons hier is dit gelukt en dus zijn wij gelukkig. Ook u zal het lukken gelukkig te zijn.’ Hij stond op en legde zijn hand op mijn schouder. ‘Wanhoop niet.’

‘Ik zal mijn best doen,’ zei ik, zonder het te willen.

Hij draaide zich haastig om.

‘Ik heb weinig tijd,’ zei hij nu gejacht. Zijn stem was

schril geworden. ‘We eten gort met bessesap vandaag, daar moet ik vroeg bij zijn anders is alles op. En dan moet ik de kok nog waarschuwen dat hij het sap niet te stijf maakt. Tot ziens.’ Hij boog en liep snel weg in de richting van de keuken.

De achting die ik voor de waardige uiteenzetting van de man had ondervonden maakte plaats voor wrevel. Ik stelde me met afkeer voor, hoe hij nu met de kok aan het ruziemaken was. Maar tegelijk moest ik toegeven dat de bessesap vaak te stijf werd opgediend en ik zag niet in waarom het af te keuren zou zijn te proberen daar verbetering in te brengen. Ook ik moest daar mijn best voor doen.

Er kwamen zo nu en dan berichten door over de oorlog. In onze kamers en op de slaapzalen schalde de hele dag de officiële radio, maar een van de patiënten had bij de hoofdassistent een toestel ontdekt waarmee hij Londen kon ontvangen. Eenmaal in de week moest hij de kamer schoonmaken en dan kon hij onopgemerkt luisteren. Ik had met hem afgesproken dat hij daar met niemand anders dan met mij over mocht praten. Ik wist uit ervaring hoe snel het verraad kan toeslaan. Ik was ervan overtuigd dat de man zich altijd strikt aan onze afspraak hield. Hij leed aan vervolgingswaan en ik had hem duidelijk gemaakt dat de minste onvoorzichtigheid hem onherroepelijk het leven zou kosten. Het duitse leger stond op instorten. Uit alle berichten bleek duidelijk dat de Engelsen niet alleen nog ongedeerd op hun eiland leefden, maar dat ze ook met hun bondgenoten grote stukken van het Duitse rijk bezet

en verdeeld hielden. Een volledige nederlaag kon niet lang meer uitblijven.

Het leek me nu dat een overwinning van de geallieerden in het nauwste verband stond met het sukses dat ik bij de kok zou hebben. Plicht was plicht, bij de kok, bij mij, bij de miljoenen die hun leven over hadden voor de vrijheid.

Het was nu buiten mijn macht de beestachtigheid van oorlog en bezetting te bestrijden, maar ik kon wel proberen het geringere kwaad, dat de oorsprong en het verkleinde evenbeeld van alle menselijke laagheid was, aan te tasten bij de bron; ik kon de kok er toe brengen de bessesap naar beste weten op te dienen, omdat dit zijn plicht was, zijn menselijke plicht, zoals het de mijne was geweest de bezetters te bevechten, voordat verraad mij dit onmogelijk had gemaakt.

Toen ik de ingang van de keuken had bereikt stond ik plotseling stil. Alle streven leek mij ineens onzinnig. Het leven was een droom. Ikzelf en mijn medemensen waren beelden van een hoger verstand. Onze eeuwigheid was een ogenblik, onze oneindigheid ruimteloos.

Ik keek om mij heen. De omgeving was veranderd. De tuinen waren schimmiger geworden, als geesten van zichzelf; de hemel was leeg. Een vogel kwetterde driftig in de struiken en het was alsof dit geluid in mijzelf ontstond. De wereld buiten mij was stom als een zwijgende film, die in de ruimte werd geprojecteerd. Het diepe besef van werkelijkheid dat ik tot nu toe had gekend was verloren gegaan. Ik dacht eerst dat ik weer een aanval van vervreemding kreeg, zoals ik de laatste tijd meer had ondergaan, maar het verdween niet.

Ik begreep dat ik verloren zou zijn als die indruk blijvend zou worden. Misschien dat ik de onaandoenlijkheid zou kunnen bereiken, de hoogste vorm van geluk, zoals de man met de stugge baard.

Maar ik wilde niet. Ik wilde leven, samen met de miljarden buiten het gesticht. Als ik niet genas van mijn schemertoestand zou ik moeten blijven, zou ik inwoner worden van de inrichting waarin ik nu een bezoeker was. Ik moest terug. Ik wilde de vogels weer horen zingen buiten mezelf. Ik keek om me heen. De schemering was niet geweken. En nu was het of ik dons in mijn oren had dat alle geluid van buiten weerde.

Ik liep snel weg van de keukendeur, stampte hard op het grintpad om de grond stevig onder mijn voeten te voelen maar het was of ik op wolken liep. De bodem gaf mee, golfde als stroop. Ik pakte een tak beet en hij voelde sponzig, onwezenlijk, schimmig aan. Ik hoorde een gong in mij luiden en ik wist dat het etenstijd was. Ik ging naar de zaal. De patiënten stroomden binnen, de meesten waardig, anderen luidruchtig. Het was of ze een pantomime opvoerden, terwijl ik zelf de tekst innerlijk sprak. Het eten zelf leek mij een rituele handeling van een primitieve volksstam op een film. De bessesap was stijf en wrang. De kok had de boel weer verknoeid.

Ik ging meteen na de maaltijd naar de slaapzaal. De avonden waren kort in dit seizoen en de nacht viel snel. Eerst zoog de schemering de kleuren weg uit het zichtbare en mijn angst werd groter. Hoe dieper de duisternis, des te meer werd zelfs de uiterlijke gelijkenis aan de mij vroeger bekende werkelijkheid weggenomen.

De maan kwam op achter de boomtoppen, ontworstelde zich aan het net der takken en werd onwaarschijnlijk groot, pafferig en uitgeslagen met vale vlekken. Er vloeide wit en schimmig spooklicht over de wereld en in mijn oren hoorde ik fluisteren, een zachtmoedig ritmisch geweeklaag, als een afscheid van de dingen, een laatste zang voordat zij ondergingen in de droom. De takken zwaaiden in de wind. Ze wenkten mij. Ik ging naar buiten. Het witte licht gleed over mijn vingers. De kleurloze omgeving overviel me, wilde me in zich laten opgaan en ik wist dat mijn verzet niet lang zou kunnen duren. Mijn angst verstijfde ieder ander gevoel en maakte me bewegingloos.

Ik bleef de hele nacht onder de boom staan; zag de maan verbleken in het fletse blauw van de naderende dag; ik zag de kleuren weer verschijnen; de dauw verkleumde mij. Maar alle hoop die ik op de dageraad had gevestigd verdween, want de terugkeer van de kleuren maakte de wereld niet werkelijker voor mij. Mijn angst was ook verdwenen. Ik was moe en bereid toe te geven.

Een verpleger liep haastig langs. Toen hij me zag bleef hij staan. Hij verweet me niets, hij probeerde ook niet me naar de slaapzaal terug te lokken.

‘De Canadezen zijn er,’ zei hij opgewonden. ‘Ze komen net voorbij met tanks en kanonnen.’

Ik begreep de betekenis van deze mededeling. De bevrijding van het land zou tevens mijn eigen bevrijding uit het gesticht zijn.

Maar nu werd het mij ook duidelijk dat ik onherroepelijk verloren was als ik nu niet tot mijn vroegere leven kon terugkeren.

Ik liep de tuinen door, de poort uit, naar het speelveld, dat de verpleegden een illusie van vrijheid moest geven. Ik schreeuwde, zwaaide met mijn armen. Mijn stem was als een echo in mijn borstkas. Ik spande mij in om wat ik zag te veranderen in wat ik zou moeten zien om genezen te zijn. Mijn bloed bonsde achter mijn ogen. Het was vergeefs. Ik bleef ingesloten in de schimmige gevangenis, ik dreef steeds verder af. Het was nu geen vraag meer voor me of deze nieuwe toestand gelukzaliger was dan de oude. Ik wilde niet zo zijn. Ik wilde terug. Ik moest terug. Ik wilde niet... en voor het eerst sinds mijn aankomst in het gesticht sprak ik het woord uit, ik wilde niet gek worden.

Toen ik vermoeid de strijd opgaf huilde ik. Ik wist dat mijn geest steeds meer zou vervreemden van het oude wereldbeeld. Ik zou niet meer in de gemeenschap der normalen kunnen leven.

De leeszaal was leeg zo vroeg. Ik nam een stuk papier en begon haastig te schrijven. Ik wilde, voor ik ook deze vermogens had verloren, voor altijd vastleggen hoe alles was verlopen, hoe ik langzaam besmet was met de geest van de omgeving.

Ik begon met een beschrijving van de tuinen. Zoals ze tintelden in de zon. Ik zat op het terras en zag de mensen op de paden lopen. Van verre gezien leken ze kalm en normaal.

Onder het schrijven verdween de angst alsof hij werd opgezogen door het papier. Toen ik klaar was voelde ik me tevreden en menselijk. Ik keek op. De hemel was diepblauw, het gras had de intense kleur

van de lente en de vogels zongen op oude, vertrouwde manier. Alles was ferm en werkelijk.

Ik was genezen, tegelijk met de bevrijding van ons land.

Ik ging naar de poort van de grote weg. Er klonk gejubel. Een grote, stoffige tank dreunde voorbij. Peters stond bij de poort. Hij sloeg me op de schouder. Hij had tranen in de ogen. We waren weer net als vroeger, kameraden in het verzet.

Ik ging naar binnen, naar de grote zaal om voor het laatst samen te zijn met de zieken onder wie ik zo lang als gelijke had geleefd. Het was voor het eerst dat ik in de nieuwe rekreatiezaal kwam. Ik had me altijd ver gehouden van massaal vermaak, dat alleen al doordat het door zovelen genoten wordt minderwaardig is. Maar nu wou ik bij de anderen zijn.

Het was donker binnen. Ik voelde, meer dan ik zag, dat het er stampvol moest zijn. In het midden van de kamer stond het scherm. Ik zag hoe de Canadezen voorbijtrokken, met hun versierde tanks, vrachtwagens en kanonnen. Een stem vol weerzinwekkende opgewektheid legde ons uit dat deze optocht op de tiende verjaardag van de bevrijdingsdag aan allen die het niet hadden meegemaakt een indruk kon geven van hoe het toen geweest moest zijn.

De strijd is dus nog niet afgelopen. De verraders zijn in ons midden. Het volk wordt met valse veiligheid om de tuin geleid. Het is zaak voorzichtig te zijn. Misschien ben ik de enige die door heeft wat er aan de hand is, de immense samenzwering van de bezetter, die de bevolking een valse bevrijding voorspiegelt, zodat de

verzetsbeweging geen hulp meer van haar krijgt. Ik moet nog wat langer hier blijven en mijn voorbereidingen zorgvuldig treffen. Het is beter dat voorlopig niemand weet dat ik genezen ben.